CONVERSAŢIA. STRUCTURI ŞI STRATEGII

LILIANA IONESCU-RUXĂNDOIU

CONVERSAȚIA: STRUCTURI ȘI STRATEGII: SUGESTII PENTRU O PRAGMATICĂ A ROMÂNEI VORBITE
Liliana Ionescu-Ruxăndoiu
Copyright © 1995, 1999 ALL EDUCATIONAL

Toate drepturile sunt rezervate Editurii ALL EDUCATIONAL.
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără permisiunea scrisă a Editurii ALL EDUCATIONAL.
Drepturile de distribuție în străinătate aparțin în exclusivitate editurii.

Copyright © 1999 by ALL EDUCATIONAL.
All rights reserved.
The distribution of this book outside Romania is prohibited without the written permission of ALL EDUCATIONAL.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
IONESCU-RUXĂNDOIU, LILIANA
Conversația: structuri și strategii: sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite / Liliana Ionescu-Ruxăndoiu
- București: Editura ALL EDUCATIONAL, 1999
128 p.; 21 cm - (Biblioteca de lingvistică)
Bibliogr.
ISBN 973 – 684 – 038 – 7

811.135.1

Editura ALL EDUCATIONAL București
Bd. Timișoara, nr. 58, sector 6
cod 76548
☎ 402 26 00, 402 26 01
Fax: 402 26 10

Departament difuzare:
☎ 402 26 20
Fax: 402 26 30

Comenzi la: comenzi@all.ro
URL: http://www.all.ro

Redactor: Mioara Popescu
Copertă: Stelian Stanciu
Tehnoredactare computerizată: Carmen și Cristian Dumitrescu

PRINTED IN ROMANIA

Liliana Ionescu-Ruxăndoiu

CONVERSAȚIA
STRUCTURI ȘI STRATEGII

Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite

Ediția a II-a
(revăzută)

1999
ALL

CUPRINS

Notă asupra ediției a II-a 7
Notă introductivă 9
A. Preliminarii
I. Comunicare orală – comunicare scrisă 12
II. Normă și abatere de la normă în vorbirea regională 20
III. Ce este pragmatica? 26
IV. Analiza discursului – analiza conversației – lingvistica textului 35
B. Conversația – formă tipică de acțiune și interacțiune comunicativă
I. O definiție a conversației 39
(a) Nivelul macrostructural
II. Modele descriptive 43
1. Modelul etnometodologic 43
2. Modelul integrativ 64
(b) Nivelul microstructural
III. Forme de deixis 84
IV. Strategii ale politeții 107
Observații finale 118
Bibliografie 120
Abstract 125

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI A II-A

Ediția de față nu diferă, în esență, de aceea din 1995. Recitind cu atenție textul, am introdus scurte secvențe explicative sau am efectuat unele modificări de ordin stilistic acolo unde ni s-au părut necesare pentru clarificarea semnificațiilor. Am adăugat succinte informații suplimentare privind: definiția noțiunii de „discurs" și diversitatea perspectivelor de analiză a discursului (cap. A. IV.), precum și specificul etnometodologiei ca orientare distinctă în cercetarea sociologică (cap. B. II. 1., 1.0.). Schimbări mai importante apar în subcapitolele referitoare la: suprapuneri și întreruperi în conversație (cap. B. II. 1., 1.1.2.), tăcere (cap. B. II. 1., 1.1.3.), schimburile preliminare și relația acestora cu presecvențele (cap. B. II. 2., 2.3.3.1.). De asemenea, am inclus în bibliografie câteva lucrări mai noi, a căror consultare ne-a oferit sugestii utile pentru definitivarea acestei ediții.

Am considerat că un rezumat într-o limbă străină ar permite minima punere la curent a unor specialiști străini cu preocupările românești în domeniul studierii conversației.

Viena, noiembrie 1998

NOTĂ INTRODUCTIVĂ

Volumul de față se înscrie pe linia unor preocupări mai vechi ale autoarei pentru studierea limbii ca activitate practică (și nu ca sistem), la originea cărora se află un interes special pentru cele mai diverse aspecte ale variației lingvistice.

Fenomenul general al coexistenței formelor aparținând unor varietăți diferite ale limbii, în vorbirea fiecărui individ și a fiecărei comunități, pus în evidență de cercetarea graiurilor românești, ne-a condus în mod firesc spre urmărirea factorilor care condiționează selecția lingvistică și a modului lor de acțiune. Pe această cale, am ajuns la investigarea felului în care decurge procesul comunicării interumane, în general, și a felului în care circumstanțele concrete ale oricărui act comunicativ își pun amprenta asupra structurii acestuia. Am străbătut astfel drumul de la dialectologie la sociolingvistică și pragmatică, înțelegând aceste domenii nu ca mutual exclusive, ci ca necesar complementare.

Ne vom opri în cele ce urmează asupra unor problerne de bază ale comunicării orale, acordând o atenție particulară conversației, formă esențială de activitate de cooperare, cu funcție socială coezivă. Prin soluțiile de descriere a unor structuri și strategii identificabile la nivel macro- și microcomunicativ, pe care le-am discutat, am intenționat să fixăm câteva repere metodologice pentru interpretarea comunicării orale, în general, și a conversației, în special, din perspectiva pragmaticii lingvistice.

Din nefericire, o cercetare asupra comunicării orale curente – oricare ar fi orientarea ei teoretică – este dificil de realizat din cauza absenței unui corpus de date adecvat. Specialiștii străini au apelat adesea fie la date obținute artificial, fabricate sau elicitate de la subiecți puși să converseze pe un număr de teme stabilite anterior (vezi Edmondson, 1981, p. 75–80), ceea ce introduce riscul unor distorsiuni ale realității comunicative, fie la date care ilustrează forme „rituale" de comunicare, cum ar fi comunicarea în clasă, între profesor și elev (Coulthard, Montgomery, 1981) sau între medic și pacient (Labov, Fanshel, 1977).

Corpusul utilizat în această lucrare este cel furnizat de câteva volume de texte dialectale, publicate după 1965. Cele mai multe ilustrări provin din texte muntenești, a căror înțelegere nu necesită cunoștințe speciale de dialectologie. De altfel, toate exemplele din texte sunt redate într-o transcriere fonetică simplificată, cu restituirea semnelor de punctuație din ortografia curentă. Sunt menționate, de asemenea, unele notații din ALR s.n. IV. Nu am urmărit însă să sesizăm aspecte specifice ale structurii graiurilor reflectate în texte (sau în atlas) – deși precizările de acest fel nu sunt total absente –, ci să semnalăm existența unor trăsături generale, care decurg din forma orală a comunicării. În câteva cazuri, în care materialul înregistrat de dialectologi s-a dovedit a fi insuficient, pentru ilustrarea unor situații cu existență certă, am construit exemplificări sau am apelat la texte ale maestrului român al dialogului, I. L. Caragiale.

Desigur că textele culese prin metoda anchetei pe teren nu pot avea același grad de relevanță pentru determinarea caracteristicilor comunicării directe curente ca și datele obținute prin înregistrarea unor conversații spontane (cf. Kerbrat-Orecchioni, 1990, p. 71, pentru ierarhizarea datelor folosite în analiza interacțiunilor verbale, în raport cu criteriul autenticității). Deocamdată însă, asemenea date lipsesc. De aceea, în interpretările propuse, ne-am străduit în permanență să ținem seama de natura particulară a raporturilor de comunicare stabilite în cursul anchetelor dialectale: comunicare provocată (și nu spontană), cu un *outsider*, în care acesta are în mod constant inițiativa și controlul întregii activități verbale.

Textele culese de specialiști sunt produsul solicitărilor exprese ale unei persoane din afara comunității, care impune unui membru al comunității tema unei relatări. Relatarea este destinată anchetatorului, dar acesta nu-și manifestă decât rar prezența. Statutul anchetatorului este mai degrabă similar cu cel al auditorului decât cu cel al receptorului (vezi *infra*, cap. B. I., p. 41). Textul produs de subiect are aspectul unui monolog adresat: chiar dacă formele explicite ale adresării sau referirii la acest partener special nu sunt numeroase, întreaga structurare a relatării – la nivel macro- și microtextual – ține seama de coprezența lui în cadrul situațional dat.

Am luat în considerație, de asemenea, tipul de text: tematic sau liber, întrucât acesta condiționează adesea distribuția structurilor și a formelor comunicative. Interpretările date corelează prezența și semnificația acestor structuri și forme cu diversele componente ale situației de comunicare.

Volumul este organizat în două secțiuni. Prima conține informația preliminară pe care am considerat-o necesară pentru înțelegerea perspectivei și a modalităților de interpretare adoptate în analiza conversației. În condițiile în care viziunea obișnuită asupra structurii și a funcționării limbii este profund influențată de faptul că lucrările de lingvistică își întemeiază constatările pe materialul faptic oferit de texte scrise, ni s-a părut util să precizăm natura relației dintre forma orală și cea scrisă de comunicare și să relevăm trăsăturile distinctive ale celei dintâi. Ținând seama de particularitățile corpusului de date utilizat, am adăugat la aceste considerații, menite să definească mai clar domeniul investigației noastre, câteva observații referitoare la funcționarea și la perceperea normei în comunitățile locale ai căror membri folosesc graiul în raporturile de comunicare curente.

În fine, am încercat să explicăm în ce constă specificul perspectivei pragmatice asupra comunicării, semnalând diversificarea conceptuală și terminologică actuală. Am exemplificat această diversificare printr-o discuție mai amănunțită privind modul de înțelegere a relației discurs – conversație – text și a posibilităților de analiză a acestora.

În secțiunea a doua, consacrată integral conversației, am distins între nivelul macro- și cel microstructural de analiză. Am ilustrat posibilitățile de analiză macrostructurală prin prezentarea în detaliu a două dintre modelele descriptive cele mai cunoscute: modelul etnometodologic și cel integrativ, urmărind particularitățile de concretizare a categoriilor lor specifice în corpusul utilizat. La nivel microstructural, ne-am oprit asupra aspectelor caracteristice exprimării deixisului și a politeții, reflectate de corpusul nostru de date. Am ales aceste două categorii microstructurale pentru că ele au făcut obiectul unor cercetări realizate din alte perspective și cu alte metode; în felul acesta pot fi sesizate elementele de noutate și de rafinare a analizei pe care le aduce abordarea pragmatică.

Cea mai mare parte a materialului cuprins în acest volum a fost expusă în cadrul unor cursuri opționale de pragmatică pe care le-am ținut, începând din 1984, la Facultatea de Filologie, în ultimii ani – Facultatea de Litere. Am folosit acest prilej nu numai pentru a-i deprinde pe studenți cu un alt tip de reflecție și de analiză lingvistică decât cele curente, ci și pentru a le lărgi informația teoretică de specialitate, prin prezentarea mai extinsă a unor lucrări (volume sau studii din periodice) greu accesibile.

M-aș bucura dacă atât ei, cât și alte categorii de cititori ar putea extrage din această lucrare o serie de concluzii de ordin practic, care să determine o creștere a eficienței conversației și să-i redea statutul de artă.

A. PRELIMINARII

I. Comunicare orală – comunicare scrisă

Concepte de bază: *factorii comunicării: canal, emițător (E), receptor (R), cod, context, mesaj; „monoglosie" / „diglosie"; perspectivă lingvistică / perspectivă comunicativă; gradabilitate* (în relația oral / scris); *dialogism* (al comunicării); *oralitate* (trăsături distinctive)

1. Dacă ne raportăm la cunoscuta schemă a factorilor comunicării propusă de R. Jakobson (Jakobson, 1964, p. 88), distincția dintre oral și scris ne apare ca dependentă, în esență, de natura *canalului* de comunicare, dar diferențele de acest ordin au repercusiuni asupra modului în care se manifestă toți ceilalți factori implicați în procesul comunicării.

Funcționarea canalului oral determină caracterul reversibil al rolurilor de *emițător (E)* și de *receptor (R)*, deci biunivocitatea relației dintre participanții la actul comunicării (fiecare asumându-și succesiv cele două roluri), pe când funcționarea canalului scris face ca rolurile de *E* și *R* să fie ireversibile, iar relația dintre *E* și *R* – univocă.

În privința *codului* utilizat, canalul oral se caracterizează printr-o deschidere absolută față de variantele teritoriale și sociale ale unei limbi, pe când canalul scris impune norme mult mai stricte în alegerea acestor variante. În condițiile existenței unei limbi literare pe deplin cristalizate, chiar în cazul beletristicii – considerată drept cel mai „liberal" stil funcțional –, un anumit grai local, în totalitatea aspectelor lui structurale, nu poate reprezenta obiectul unei asemenea selecții (literatura în grai – la noi, în grai bănățean, de exemplu, – constituie cel mult o curiozitate). Pentru uzul scris sunt specializate, prin excelență, variantele formale ale limbii literare.

De cele mai multe ori, *contextul* situațional în care are loc comunicarea nu are importanță pentru comunicarea scrisă, pentru care este esențial contextul obiectului comunicării. Dacă e necesar, ambele tipuri de

contexte trebuie explicitate în detaliu, folosindu-se exclusiv mijloacele codului verbal. În cazul comunicării orale, datele contextului imediat sunt implicite, referirea la acestea fiind posibilă și prin mijloace nonverbale și / sau paraverbale. Raportarea la contextul imediat prin acest complex de mijloace de expresie poate servi la clarificarea unor aspecte ale contextului obiectului comunicării. Deixisul are o funcționare particulară în cazul comunicării orale (vezi *infra*, cap. B. III.).

Diferența de canal de comunicare atrage desigur diferențe însemnate de structură a *mesajului*: scrisul implică formulări definitive, care exclud negocierea sensurilor între *E* și *R* (aceștia putând fi separați prin mari distanțe spațiale și / sau temporale), pe când oralul este domeniul retușabilului și al sensurilor negociabile între parteneri coprezenți (vezi *infra*, p. 17–19).

2. Discuțiile tradiționale au acreditat o definiție a oralului bazată pe opoziția netă cu scrisul și, legat de aceasta, o caracterizare a oralului prin valori negative ale trăsăturilor determinând scrisul să constituie norma de prestigiu într-o comunitate (cf. Kerbrat-Orecchioni, 1990, p. 40; Slembrouck, 1992, p. 108).

Sub aspectul folosirii concrete a formelor orale și scrise ale comunicării, situația curentă este reprezentată de ceea ce am putea numi *„monoglosie"*: Individul obișnuit stăpânește normele comunicative ale codului oral, practic singurul pe care îl utilizează. Chiar dacă, ocazional, scrie, cu excepția introducerii unor structuri prefabricate, pe care le consideră mărci ale unui „stil" mai elevat, scrisul său nu diferă fundamental de expresia orală (vezi, de exemplu, scrisorile oamenilor mai puțin instruiți).

„Diglosia" cod oral – cod scris reprezintă o situație mai puțin răspândită. Dar, fiindcă aparțin categoriei „diglosicilor" (în sensul atribuit mai sus termenului), cercetătorii diverselor limbi pierd adesea din vedere diferențele importante dintre organizarea logică și lingvistică a celor două forme de comunicare. Ceea ce pare a fi un loc comun sau un fapt natural în gândirea și în modul de exprimare a acesteia pentru indivizii care utilizează deopotrivă ambele tipuri de coduri este, de fapt – chiar și în condițiile apelului la codul oral, – rezultat al internalizării, în întreaga ei complexitate, a tehnologiei scrisului (Ong, 1988, notă preliminară). Pe drept cuvânt, se subliniază necesitatea de a ne elibera de această atitudine „partizană" în înțelegerea limbii, dar și dificultatea de a ajunge la un asemenea rezultat (Ong, 1988, p. 77).

Într-o încercare de reevaluare a problemei relației dintre oral și scris, considerăm necesare următoarele precizări:

(a) Normele lingvistice ale comunicării orale nu pot fi determinate prin raportare la normele comunicării scrise. Aceasta contrazice relațiile genetice firești dintre cele două forme de comunicare – căci scrisul, ca „sistem modelator secundar", în terminologia lui I. Lotman, își are în oral fundamentul constant și inevitabil (Ong, 1988, p. 8) – și creează asocierea falsă a oralității cu abaterea de la normă (și deci cu nongramaticalitatea). Oralul își are propriile sale norme (Gadet, Mazière, 1986, p. 71), determinate, în primul rând, de structura particulară a contextului situațional care îl definește (coprezența, cel puțin temporală, a interlocutorilor; concomitența emiterii și a receptării etc.). Structurile și regularitățile discursului oral sunt produsul unor norme și procese de interactiune mai generale. Analiza acestui tip de discurs constituie un test pentru limitele analizei lingvistice, deoarece presupune cu necesitate luarea în considerație a unor elemente de natură cognitivă, psihologică și socială (vezi Maingueneau, 1990, p. 4).

(b) Multe dintre aspectele considerate specifice oralității (ezitări, reformulări, rectificări, reluări de diverse tipuri, inclusiv „în ecou" etc.) și interpretate ca aleatorii și / sau negramaticale, dintr-o perspectivă strict *lingvistică,* sunt adesea perfect justificate și sistematice din perspectivă *comunicativă,* ca reflex al unui comportament cooperativ și strategic, menit să-i ofere receptorului posibilități optime de decodaj și, în același timp, să favorizeze obținerea rezultatului scontat de *E* (Kerbrat-Orecchioni, 1990, p. 42–44). Exemplul următor, extras dintr-un text dialectal, poate servi la ilustrarea acestei afirmații. *E* încearcă să găsească soluția cea mai potrivită pentru a formula o solicitare și pentru a obține un răspuns favorabil. Intenția sa este de a o cere în căsătorie pe sora partenerului său de dialog; subiectul se preface însă că este în căutarea unor „locuri de ovăz", mărturisind anchetatorului „ca să viu la plan așa, să ăla, să po să dischiz io cuvîntu". După ce primește informațiile cerute, el introduce tema care îl preocupă:

- „Bre, zic, uiti, alceva, c-oi găsi, da ...vrei că... ai uo soră, nu să poate s-o iau io-n căsătorie?" (TDM II, 313/24–25; de remarcat diversitatea mărcilor ezitării).

În mod similar, întrebările „în ecou" îi oferă emițătorului un răgaz pentru formularea unor răspunsuri și, prin aceasta, pot contribui la încheierea favorabilă a unei tranzacții; în exemplul ales este vorba despre un aranjament de căsătorie:

- „– Cam *ce-ai avea?*
  – Păi *ce să am?* Am și io [...]
  – [...] Da dumneavoastă *ce-i dați?*
  – *Ce să-i dăm?* Îi dăm [...]" (TDM II, 314/1–5).

De asemenea, repetițiile pot îndeplini o funcție de intensificare și de persuasiune, ca în următoarea intervenție dintr-o conversație:

- „Du-te și *spune-i* c-am *spus* iou *să vyie*-ncuace, zic, atîta-*i spui* că sînt io aiiș, și trebui *să viie.* Dacă nu vrea *să viie,* să *nu viie,* da tu *spune-i* [...]" (TDM II, 791/17–19).

Studiul oralității face necesară luarea în considerație atât a perspectivei lingvistice, cât și a celei comunicative.

(c) În raport cu realizarea lingvistică, oralul și scrisul nu pot fi reprezentate sub forma a două blocuri monolitice, situate la antipod unul față de celălalt, ci sub forma unei scale, de-a lungul căreia se ordonează, între extremitățile delimitate de varietăți tipic orale și tipic scrise, întreaga diversitate a varietăților comunicării verbale.

Așa cum s-a observat, există forme orale a căror realizare este mai aproape de scriptic, după cum există și forme scrise cu realizări de tip oral. Dacă în literatură scripticul de factură orală este intenționat, fiind determinat de cerințele autenticității (cf. Toolan, 1992, p. 31, pentru opoziția dintre tipul *metonimic* de literatură, în care accentul cade pe veridicitate, inclusiv în planul discursului, și tipul *metaforic,* care pune accentul pe creativitate, înțeleasă nu în mod necesar ca „inventare" a unui limbaj, ci ca îndepărtare – în grade diferite – de formele curente de expresie, la oricare dintre nivelurile structurii lingvistice), pentru „diglosicii" accidentali el este absolut firesc.

În mod invers, oralul urmând regulile scripticului caracterizează îndeosebi situațiile de comunicare formale (oficiale). Limbajul scris este luat ca model și în cazul comunicării între parteneri al căror statut social este net diferit, iar în comunitățile rurale, în cazul comunicării între *insideri* și *outsideri.* Partenerul cu statut social inferior sau *insiderul* încearcă să realizeze un „numitor comun", modelându-și exprimarea, în măsura posibilităților, după tiparele comunicării scrise.

Vezi, de exemplu, alternanța dintre formele de politețe locale și cele literare în același text:

- „Ah! Domn' doctor! păi *dumneata* nu mi-*ai spus* că-i fh'icatu!" (TDM II, 304/21–22) vs.
- „*Dumneavoastă sîntez* domnu doctoru Codeanu?" (TDM II, 306/16)

sau alternanța formelor locale de demonstrativ cu cele literare:

- „*Aceste* chei să-nchee la capete [...] să cuprindă tot iizvoru să-l adune în cheile-*astea.*" (TDO, 75/19, 22–23);
- „După ce s-a termenat *această* ***operațiune***, se bagă... fiie tuburi... de ***circomferința*** *aceasta* a gropi, fiie că la noi ***să practică*** și poveste-*asta* cu... obez [...] și *aceste* obez să-ncheie, la ũ rînd să face din cinci obez. *Astea* cinci obez deci ie ũ rînd" (TDO, 76/23–24, 25–26).

Vezi, de asemenea, prezența anumitor termeni specifici unor registre ale limbii literare, și nu vorbirii locale, în exemplul precedent *(operațiune, circomferință, să practică)* sau în următoarea relatare:

- „Cine știie, nu s-o fh'i potrivi razîli, cine știie cum și m-a duz la *uorologie* [...]. Ș-ala fusese... *colicistitu*-ăla[...]. Și eo l-am văzu cîn mi l-a scoz doctori. Și așa avea uo traistă, ca cînd erea fundu porcului." (TDM II, 305/20–21, 23–26; modificările de formă și de sens ale termenilor semnalați arată că ei aparțin altui cod lingvistic decât cel folosit curent de subiect).

Implicând o activitate de enunțare, atât formele de comunicare orale, cât și cele scrise sunt guvernate de un principiu *dialogic:* discursul emițătorului este dependent de destinatar. „Dialogizarea interioară", cum o numea M. Bahtin (1982, p. 134), sau „dialogul implicit", despre care vorbește W. Edmondson, reprezintă forța generatoare a discursului, indiferent de canalul de transmitere utilizat. Dacă structura și evoluția discursului oral se bazează pe exploatarea resurselor situaționale, discursul scris presupune imaginarea unui destinatar și înzestrarea acestuia cu un anumit tip de competență comunicativă, fiecare asertiune reprezentând un răspuns la o întrebare implicită a destinatarului prezumtiv (Edmondson, 1981, p. 199).

3. Comunicarea orală prezintă o serie de *trăsături* generale, care o disting de cea scrisă și care explică particularitățile macro- și microstructurii sale lingvistice. W. Ong a încercat să determine aceste trăsături, abordând relația oral / scriptic dintr-o perspectivă mai largă, culturală (Ong, 1988, p. 31–57). Am remarca însă o anumită eterogenitate a criteriilor sale de analiză, cu repercusiuni asupra tabloului de ansamblu al distincțiilor stabilite. Pentru discuția de față, ni se par relevante îndeosebi următoarele aspecte:

(a) Prezența masivă a *tiparelor mnemotehnice,* care formează însăși substanța gândirii. Acest fapt este determinat de cerințele transmiterii unui fond de cunoaștere acumulat, în condițiile unei comunicări ale cărei manifestări formale sunt, prin natura lor, evanescente. Necesitățile mnemotehnice determină expresia lingvistică nu numai în cazul producțiilor literare orale (folclorice), ci și în cazul relatărilor sau al conversațiilor curente – la toate nivelurile structurale (de la organizarea discursului, până la organizarea enunțurilor componente).

(b) Structurile orale sunt bazate mai degrabă pe *adăugare* decât pe subordonare, pentru că determinarea sensului nu este dependentă în exclusivitate de gramatică, așa cum se întâmplă în cazul scrisului, ci de ansamblul datelor situației de comunicare. T. Givón sugera că, preluând tripartiția lui Ch. Morris (sintaxă, semantică, pragmatică), structurile scriptice apar ca pertinente pentru domeniul sintaxei, iar cele orale – pentru domeniul pragmaticii (apud Ong, 1988, p. 37–38).

Această trăsătură reformulează observația bine cunoscută asupra preponderenței coordonării în structura enunțurilor, în limba vorbită (vezi datele statistice din Vulpe, 1980, p. 228–238; Teiuș, 1980, p. 90–92), și observația de mai mare finețe privind existența unor construcții la limita dintre coordonare și subordonare, caracterizate prin neconcordanță între raporturile semantice și expresia lor gramaticală (pentru exemple, vezi Vulpe, 1980, p. 52–76).

Trăsătura la care ne referim poate motiva inadecvarea metodelor și a metalimbajului create anume și folosite pentru analiza limbii scrise în analiza limbii vorbite.

(c) Gradul ridicat de *redundanță* a structurilor orale în raport cu cele scrise.

Discursul oral se caracterizează prin *linearitate temporală,* spre deosebire de cel scris, caracterizat prin linearitate spațială. De aici posibilitatea ca membrii unei serii paradigmatice să coexiste în succesiune (să se producă deci juxtapuneri ale lor pe axa sintagmatică) sau ca între anumite construcții sintactice să aibă loc contaminări. Textele

dialectale, transcrieri ale unor fragmente de discurs oral, ne oferă numeroase ilustrări ale acestui fenomen. Ezitările subiecților au ca rezultat prezența în aceeași sintagmă a unor forme personale sau temporale diferite dintr-o paradigmă verbală sau a unor forme cazuale diferite. Vezi, de exemplu:

- „că... *ie* [k] *suŋ*cuile rupte" (TDM II, 291/10);
- „că ne-*a* [k] ne-*an*duz" (TDM II, 291/22);
- „care *purtăm* [k] *puartă* numai o singură domnișoară" (TDM II, 554/27–551/1);
- „le-am *pier* [k] le *phierdusem*" (TDM II, 291/10);
- „ia mai *luase* [k] i-*a* mai *luat*" (TDM II, 291/22);
- „și cînd *îl* [k] *i* dai cu sapa" (TDM II, 560/2);
- „să-*l* fa [k] *i* faș" (TDM II, 560/6).

Orizontalitatea paradigmatică a textului scris face ca asemenea fenomene să lipsească din versiunea definitivă a unui text, să aparțină exclusiv „laboratorului" redactării (vezi Gadet, Mazière, 1986, p. 61–68).

Așa cum observă Fr. Gadet și Fr. Mazière, un text oral transcris ne apare ca prea lung, dar și ca insuficient (Gadet, Mazière, 1986, p. 61–62). Ceea ce îl „lungește" sunt modificările, corectările, repetițiile – unele, cum ar fi *zic / zice, păi* sau chiar *spre exemplu* (vezi TDM I, 194, 261–262; 343–345), servind la delimitarea anumitor unități tematice sau structurale ale discursului –, elementele de umplutură, comentariile, explicațiile, glosele, incizele (legate de acea tendință de concretizare a mesajului specifică discursului oral – vezi Coteanu, 1973, p. 116–128). Ceea ce îl face insuficient sunt elipsele, parataxa, enunțurile neîncheiate, explicabile adesea prin posibilitatea de a compensa cu ajutorul mijloacelor nonverbale absența unor constituenți verbali; ele pun în funcțiune capacitatea de deducție pragmatică a interlocutorului. Ilustrăm această situație prin următorul fragment de text:

- „[Cum faci o fântână? Da' așa, tot lucrul ei.]
  Păi lucru, cînd ai găsi vîna... kar an săpa și io la fîntînă. Cînd ai găsi...socotești c-ar... ar hi o vînă di apă aici-șa, pleci cu vîna. [...] Și cînd... vîna să spune că dacă... să spînzură, adică de rămîne-n mal sus, să nu te mai duș cu... fîntîna î jos" (TDM II, 436/19–25).

Se remarcă elipsa din secvența inițială *(Păi lucru)* și mai ales anacolutul ca tipar predominant de organizare textuală.

Nu trebuie neglijat nici faptul că, în cazul discursului oral, o mare parte a activității verbale nu servește la transmiterea unor sensuri referențiale (deci a unor informații), ci numai la semnalarea existenței unei relații de comunicare între parteneri (vezi conceptul de *comuniune fatică*, introdus de B. Malinowski).

Discursul oral se construiește „sub ochii noștri", fără să existe o etapă preliminară de organizare conștientă, deci de planificare, a activității enunțiative și o perspectivă a emițătorului asupra ansamblului discursiv. Structura enunțului reflectă direct progresul activității de enunțare (Kerbrat-Orecchioni, 1990, p. 42).

(d) Comunicarea orală este, prin excelență, *situațională*, pe când cea scrisă presupune abstragerea din contextul comunicativ concret. De această trăsătură fundamentală se leagă egocentrismul explicit al discursului oral față de o anumită impersonalizare a discursului scris, produs al izolării emițătorului. Pentru discursul scris, singurul context este cel verbal, pe când, pentru discursul oral, activitatea de enunțare presupune apelul permanent la datele contextului extraverbal. De aici ponderea esențială a formelor deixisului și particularitățile interpretării lor semantice (vezi *infra*, cap. B. III.).

Structura și formele discursului oral sunt dependente de identitatea și de statutul interlocutorilor, de natura relației dintre aceștia, de locul și de momentul în care este produs. Criticii lui N. Chomsky i-au reproșat că discursul coerent pe care îl are el în vedere este o iluzie. Nu există discurs decât pentru cineva care este într-o situație comunicativă. Nu se poate imagina un discurs universal valabil; realitatea comunicării ne oferă numai discursuri adaptate unei anumite situații, urmărind atingerea unui anumit scop (Robin, 1986, p. 121).

(e) Comunicarea orală este *empatică* și *participativă*, spre deosebire de cea scrisă, care presupune, de obicei, distanțarea, obiectivarea emițătorului (beletristica reprezintă un caz aparte). De aici, numeroasele tipuri de mărci „emoționale", caracteristice enunțurilor orale.

(f) La aceste trăsături discutate de W. Ong se poate adăuga caracterul *mixt* al mijloacelor de expresie pe care le utilizează comunicarea orală: verbale, nonverbale, paralingvistice. Chiar tăcerea este funcțională în comunicarea orală (vezi *infra*, cap. B. II. 1., p. 48–49).

II. Normă şi abatere de la normă în vorbirea regională

Concepte de bază: *normă / abatere; regulă, prescripţie, obicei; competenţă lingvistică / comunicativă; codificare implicită / explicită; comentariu metalingvistic; schimbare de cod situaţională / metaforică*

1. Conceptele de *normă* şi *abatere* se află în acelaşi tip de relaţii ca şi conceptele de *corectitudine* şi *greşeală*, pe care le subordonează: ele se opun, dar, în acelaşi timp, au caracter corelativ, delimitarea lor presupunând cu necesitate raportarea unuia la celălalt (Guţu Romalo, 1972, p. 9).

Examinând semnificaţia termenului „normă" în diverse limbi, G. H. von Wright a sesizat polisemantismul acestuia şi lipsa de claritate a referentului pe care îl desemnează (von Wright, 1982, p. 18). Cf. şi definiţia din DEX, s.v.: „Regulă, dispoziţie etc. obligatorie, fixată prin lege sau prin uz", care presupune stabilirea unor raporturi de echivalenţă între „normă", „regulă" şi „dispoziţie". Aria de sens comună acestor termeni este însă foarte restrânsă, astfel încât este dificil să dăm curs sugestiei, introduse prin „etc.", de a completa seria sinonimică menţionată. Cele două trăsături caracteristice semnalate: obligativitatea şi codificarea, implică, de asemenea, o diversitate de situaţii, căci coerciţia pe care o presupune codificarea explicită (prin lege) este diferită de aceea determinată de o codificare implicită (prin uz).

Tipologia pe care o propune von Wright, analizând diversitatea normelor posibile, include trei grupuri majore: *reguli, prescripţii* şi *instrucţiuni*, şi trei grupuri minore, situate „între" grupurile majore: *obiceiuri, principii morale* şi *reguli ideale* (von Wright, 1982, p. 23–32). Dintre acestea, mai ales două prezintă interes pentru discuţia de faţă: regulile şi obiceiurile.

În linii generale, ele corespund celor două tipuri numite generic „reguli" de J. R. Searle: regulilor constitutive şi, respectiv, regulilor reglementative (Searle, 1970, p. 33–36). Von Wright pune însă în evidenţă faptul că obiceiurile seamănă numai în unele privinţe cu regulile – care au rolul de a crea o formă de activitate umană –, în alte privinţe fiind similare

prescripţiilor – comenzi sau permisiuni date de pe o poziţie de autoritate. De reguli le apropie însuşirea de a configura tipare de comportament specifice unei comunităţi, iar de prescripţii, faptul că exercită o „presiune normativă" asupra membrilor comunităţii, determinându-i să se conformeze acestor tipare. Autoritatea normativă este însă, în acest caz, comunitatea însăşi, iar promulgarea lor este implicită.

Atât în viziunea lui von Wright, cât şi în viziunea lui J. R. Searle, regulile gramaticale se caracterizează prin capacitatea de a institui un anumit tip de comportament uman: comunicarea prin limbă (ele sunt „reguli", respectiv „reguli constitutive"). Distincţiile introduse de von Wright ne dau însă posibilitatea de a deosebi normele interne ale unei limbi, cele care exprimă aşa-numita *„competenţă lingvistică"* a vorbitorilor acelei limbi, normele codificate *explicit*, care intră în clasa prescripţiilor, şi normele care exprimă aşa-numita *„competenţă comunicativă"* (pentru acest concept, vezi Hymes, 1972, p. 279; Wunderlich, 1975, p. 180), de utilizare strategică a limbii respective într-o anumită comunitate, care ar reprezenta clasa obiceiurilor.

2. În mod obişnuit, noţiunea de normă este utilizată exclusiv în legătură cu limba standard. În realitate însă, se poate vorbi despre norme cu referire la orice varietate lingvistică, indiferent de natura şi dimensiunile comunităţii care o foloseşte. Normele limbii standard sunt normele comunităţii celei mai cuprinzătoare: naţiunea, şi, spre deosebire de normele unor comunităţi locale, se caracterizează prin concretizare sub forma prescripţiilor. De remarcat că prescripţiile sunt rezultatul selecţiei operate de autoritatea normativă asupra sistemelor de norme ale diverselor comunităţi care utilizează o anumită limbă.

Normele comunităţilor locale se realizează sub forma regulilor şi a obiceiurilor, care instituie şi guvernează comportamentul social-comunicativ al membrilor acelei comunităţi. Existenţa unei codificări *implicite* a normelor comunităţilor locale este dovedită de reacţia membrilor acestora faţă de utilizarea neadecvată – sub aspect gramatical şi / sau situaţional – a formelor lingvistice, reacţie care poate merge de la comentariul evaluativ direct până la neînţelegerea semnificaţiei unor enunţuri. Neconformarea la aceste norme, ca şi la alte norme comporta-mentale caracteristice unei comunităţi, atrage izolarea individului, tratarea lui ca un *outsider*.

Analizând rolul limbajului în constituirea diverselor tipuri de norme, von Wright relevă faptul că, spre deosebire de reguli şi prescripţii care sunt „formulate" şi, respectiv, „promulgate" prin intermediul limbajului, în cazul obiceiurilor, limbajul nu are o funcţie esenţială (von Wright, 1982,

p. 113). Un punct de vedere asemănător exprimă și Dell Hymes în legătură cu procesul achiziționării competenței comunicative (pe care, așa cum precizam anterior, o exprimă obiceiurile). Comportamentul verbal adecvat într-o comunitate dată este asimilat „cunoștințelor culturale *tacite*" (engl. *tacit cultural knowledge*), utilizate în desfășurarea și interpretarea vieții sociale (Hymes, 1972, p. 279).

Însușirea obiceiurilor se realizează, după von Wright, îndeosebi prin imitație. S-ar putea observa totuși că și regulile sistemului limbii materne se însușesc prin imitație. Regulile variantei standard și normele comportamentului comunicativ specific unei națiuni sunt însă conștientizate în cursul procesului de instrucțiune. Conștientizarea regulilor sistemelor locale și a normelor din categoria obiceiurilor este rezultatul comparației intra- și extracomunitare, efectuate empiric de vorbitor.

3. „Formularea" explicită a constatărilor pe care le prilejuiesc astfel de comparații – deci a unor norme cu funcționare limitată spațial (și social) – reprezintă un caz particular. Comentariile vorbitorilor asupra structurii codului lingvistic local și a modului în care îl folosesc sunt declanșate, de obicei, de comunicarea cu *outsideri*. Ancheta dialectală (sau sociolingvistică), situație de comunicare artificială, în cadrul căreia interacțiunea verbală devine ea însăși subiect de discuție, creează, prin excelență, ocazia explicitării nesistematice a unor norme locale. *Comentariile metalingvistice* ale subiecților au reținut de multă vreme atenția dialectologilor (vezi, de exemplu, Candrea, 1924, p. 199; Cazacu, 1966, p. 45–49), iar în ALR sunt consemnate sistematic. Prin intermediul lor, cercetătorul obține date nu numai despre elementele care, din perspectiva vorbitorului, definesc norma lingvistică și comunicativă a comunității studiate, ci și despre elementele pe care membrii comunității le consideră abateri.

De cele mai multe ori, comentariile informatorilor au următorul conținut:

(a) Delimitează anumite forme specifice comunității lor de cele ale altor comunități.

O femeie în vârstă din satul Ogradena, jud. Mehedinți, observă că, în trei sate învecinate (Dubova, Eșelnița și Ogradena), același obiect, piedica pentru roțile carului, este numit diferit:

- „Noi i zîśem *mîță* [...] Ișelnița-i spuńe [...] Dubova-i ziśe *śovată*..., Ișelnița-i spuńe *oćic*. Iacă, sînt'em trei saće aiiśa și sînt'em rumîn toț, ăia-i spun śovată, noi spuńem mîță, ăia zîc oćic" (GPF, 219/16–20).

O remarcă de același fel este consemnată în ALR s.n., IV: în punctul 105, situat în sud-vestul Transilvaniei, subiectul a indicat pentru noțiunea „girează (un împrumut)" termenul *jerează*, precizând că termenul *ĉizășăsc* se folosește în satele din jur (vezi harta 1010).

Uneori sunt menționate diferențe față de comunități îndepărtate geografic. Un subiect din com. Băiculești, jud. Argeș, care, în timpul primului război mondial, fusese în Moldova, preciza că acolo:

- „La cartov le zîcea *barabule*. La varză-i zîcea *curechi*. E! la... la mălai i zcea *făină de păpușoi*. Iera tuată vorba la ei schimbată. La ũ uom mai bătrîn îi zîcea, nu-i zîceai nene sau cutare, «*măi bădiio*». Așa iera vorba la iei" (TDM I, 123/19–22; de remarcat însă desinența muntenească *-o* la vocativul substantivului *bădie*).

În harta 971 din ALR s.n., IV, subiectul din punctul 784 (situat în zona subcarpatică estică a Munteniei) adaugă la răspunsul *ceartă* mențiunea: „În Moldova se spune *sfadă*."

Anumite observații ale informatorilor sesizează existența unor diferențe lingvistice între comunitățile rurale și cele urbane. În comentariile la răspunsurile înregistrate de Emil Petrovici în ALR s.n., IV, orășenii sunt numiți adesea „boieri", denumire care nu implică nici un fel de raportare la poziția socială a vorbitorilor. Cf., de exemplu, ALR s.n., IV, harta 950: „*biinoc* spun boierii; țăranii: *uokiană*" (pct. 537); harta 1045: „Punem pe cratiță un *taier;* la boieri se punea *căpaci*" (pct. 848). Alteori, opoziția se stabilește explicit între exprimarea orășenilor și a sătenilor. Cf. harta 1015: „*face cumerț* se spune la oraș, *face negoț* la sate" (pct. 886).

(b) Semnalează existența, în interiorul codului lingvistic local, a unor subcoduri, dependente de vârsta, sexul sau statutul sociocultural al vorbitorilor.

În ALR s.n., IV, în punctul 76, subiectul însoțește răspunsul *abițîdări* de detaliul: „Bătrînii întreabă pe copii: da ai tu *bucfari = carće?*" (harta 913). În harta 1023 din același volum, pentru noțiunea de „o jumătate de kg.", sunt notate, în punctul 346, răspunsurile ũ *fuontu* și *źumătatie die kilă;* subiectul a adăugat însă precizarea: „bătrînii și femeile zic ũ *fuontu*".

O femeie de 36 de ani din Urechești (jud. Vrancea), relatând o discuție dintre socrii ei, comentează replica soacrei, menționată în stil direct: „da ce-ai *dumneta*", astfel: „că deci... bătrîni să stimează" (TDM II, 453/6–7). Deci adresarea cu *dumneata* între soți nu corespunde normei în uz a comunității pentru generațiile mai tinere.

Informatoarea din Ogradena, ale cărei observații le-am menționat sub (a), face următorul comentariu:

- „ai t'ineri‿ice vorbesc alfiel acuma, da noi nu [....] Cu *ce*, cu *unde*, cu *aceia*, cum zîś[ɛ]c... feċil'-al'a. Miie parke mi-e greu cîn‿le-auúd..., ke miie nu-m pică biṅe să zîc cu aceia, cu undi [...]. La noi nu-i așa..., noi ai bătrîṅ..." (GPF, 219/6, 8–10, 12).

Ea semnalează deci regresia unor fenomene fonetice (fricatizarea africatelor, palatalizarea dentalelor) și a unor forme morfologice (de pronume demonstrativ) în exprimarea tinerilor, sugerând, în același timp, că norma comunicativă locală nu admite amestecul celor două tipuri de subcoduri.

Deosebirile lingvistice explicabile prin statutul sociocultural diferit sunt, de asemenea, sesizate. Ele pot fi sursa unor inhibiții verbale. O femeie din generația medie, din com. Mănești (jud. Prahova), povestind despre împrejurările în care l-a cunoscut pe viitorul ei soț, face următoarea remarcă:

- „Și io... am fugit dă elu. Că *nu știeam ce să vorbesc*, că vorbia um‿pic cam politicos, stătuse patru, cinci ani în oraș [fusese servitor – n.n., L.I.-R.] ș-ierea... mai schimbată vorba. Și io am fugi,‿că nu știean‿ce sâ-i răspund" (TDM II, 139/11–14).

Informații de tipul celor discutate sub (a) și (b) conferă unor forme lingvistice valoarea de „indice diagnostic" al vorbitorului (Bright, 1975, p. 50).

(c) Semnalează evoluția normei locale în decursul timpului.

Mulți informatori relevă faptul că anumite forme au devenit periferice sau au ieșit din uzul curent al comunității. Cf., de exemplu, ALR s.n., IV, harta 913, punctul 36 (Banat): subiectul adaugă la răspunsul *abiețedar:* „demult o zîs *bucfari*"; harta 964, punctul 279 (nord-vestul Transilvaniei): indicând termenii *armată* și *uoste*, subiectul precizează despre ultimul „se zice rar", iar în punctul 260 (nord-estul Transilvaniei), subiectul răspunde *uost'e*, dar specifică: „s-o zîs mai d'emult".

O femeie de 43 de ani din com. Băneasa (jud. Constanța) dă următoarele lămuriri:

- „cînd eran‿cuopii tineri, așa zîceam, *androc*, nu zîċam *fuaie. Șorț* [...], șorțuri de bucătărie, atunċ zîceam *fustă*, nu zîceam șorțuri. Mamili noaste zîcea fustă. *Ciumbier.* Ligad‿la cap. [...] acuma spunim *batici* și *basma*" (TGD, 394/12–16).

Comentariile vorbitorilor pot oferi un material util pentru cunoașterea specificului relației normă – abatere în graiurile locale, dar valoarea lor cognitivă nu trebuie absolutizată. Precizarea „așa-i zicem noi" sau „așa se zice pe la noi", care însoțește adesea răspunsurile subiectelor, nu semnalează întotdeauna o formă lingvistică specifică pentru comunitatea respectivă, ci este un mod automatizat de a semnala anchetatorului faptul că subiectul are permanent în vedere cerința autenticității datelor furnizate. Cf., de exemplu:

- „faśem *salată*, așa să spuṅe la noi aiiś" (GPF, 94/3);
- „um pig‿di magiunî sau *gem*, cum să zîce la noi aicea" (TDM II, 451/27).

Cu aceeași rezervă trebuie luate și indicațiile etimologice date de unii informatori. Subiectul din com. Băneasa (jud. Constanța) relevă prezența unor cuvinte turcești în graiul local, dar include în lista lor, alături de *cimber* și *basma* (TGD, 394/15–17), cuvintele *țață* și *lel(i)ță* (TGD, 397/1), iar un alt subiect, din aceeași comună, face o afirmație similară despre cuvântul *ceașcă* (TGD, 392/18).

Interpretarea definitivă a faptelor comentate nu poate fi decât rezultatul confruntării aprecierilor subiective ale vorbitorilor cu punctul de vedere al specialistului.

4. Exemplele discutate pun în evidență existența unui sistem implicit de codificare socială a normelor și a devierilor de la normă, pe care membrii oricărei comunități sunt capabili să le recunoască și să le interpreteze (Ervin-Tripp, 1973, p. 302). Indiferent de mărimea variațiilor din sistemul lingvistic al unei comunități, competența comunicativă a membrilor acesteia – care se exprimă prin norme din clasa denumită de von Wright obiceiuri – presupune o corelație precis reglementată între datele situației de comunicare și modul de efectuare a selecției materialului lingvistic actualizat, cu menținerea distinctă a subcodurilor recunoscute. În comunitățile în care comunicarea se realizează în grai, schimbarea subcodului funcționează aproape exclusiv ca marcă a discontinuității situaționale. Schimbarea de cod metaforică ni se pare mai puțin probabilă, fiindcă, în asemenea comunități, ansamblul normelor situaționale este, de obicei, conceput ca inviolabil (pentru distincția între schimbarea de cod *situațională* și *metaforică* – engl. *situational switching* și *metaphorical switching* –, vezi Fishman, 1972, p. 6; versiunea românească în Ionescu-Ruxăndoiu, Chițoran, 1975, p. 156–157. Schimbarea metaforică presupune, pe lângă comunitatea setului de norme situaționale, existența aceleiași concepții cu privire la inviolabilitatea lor; altfel, este afectată înțelegerea între interlocutori.).

III. Ce este pragmatica?

Concepte de bază: *pragmatică; enunț, enunțare; acțiune / interacțiune comunicativă; intenție comunicativă; reușită; emitere /receptare* (asimetria relației); *context; situație de comunicare; strategie comunicativă; organizare pragmatică*

1. Să ne imaginăm că, în anumite împrejurări, sunt rostite următoarele enunțuri, cărora li se atribuie semnificațiile specificate:

(1) *E curent în cameră* – solicitare indirectă („închide fereastra!");
(2) *Puteți să-mi dați sarea?* – solicitare politicoasă (expresie lingvistică a unei atitudini sociale; cf. *Poți să scrii cu stânga?* – întrebare prin care se cere într-adevăr o informație despre posibilitățile interlocutorului);
(3) *Deștept băiat!* – ironie;
(4) *E posibil așa ceva?* – întrebare retorică.

Posibilitatea de a înțelege aceste enunțuri în felul indicat reflectă faptul că, în anumite condiții, un enunț exprimă mai mult ori chiar altceva decât sensul lui „literal" sau că unul și același enunț poate exprima lucruri diferite în circumstanțe diferite (enunțul (1), de exemplu, poate constitui o asertiune, o prevenire sau o solicitare). Asemenea situații, frecvente în comunicarea curentă, nu pot fi explicate prin regulile nici unui tip de gramatică. Aceasta deoarece componenta semantică a gramaticii este compozițională, semnificația întregului fiind derivată din semnificația părților (cf. amalgamarea trăsăturilor semantice din gramaticile transformaționale).

Condițiile concrete în care are loc comunicarea afectează atât producerea, cât și receptarea enunțurilor. Modul în care aceste condiții acționează la polul emiterii și la cel al receptării, ca și efectele lor asupra structurii enunțurilor și a comunicării, în ansamblu, constituie obiectul *pragmaticii*.

2.1. Termenul (< gr. *pragma* „acțiune", în acest caz – acțiunea de utilizare a limbii) a fost introdus de Ch. Morris (vezi Morris, 1938).

Descriind procesul semiozei (al producerii de sensuri prin intermediul unor sisteme de semne), Ch. Morris identifică trei niveluri: sintactic, semantic și pragmatic. În definiția pragmaticii însă, el oscilează între ideea unei întrepătrunderi între semantică și pragmatică, fiecare semn având aceste două dimensiuni, și ideea că pragmatica se ocupă de aspectele semiozei pe care semantica și sintaxa nu le pot cuprinde, aspecte legate de intervenția unor factori psihologici și sociologici (Maingueneau, 1990, p. 4).

Domeniul de investigație al pragmaticii a cunoscut ulterior o continuă extindere și diversificare, ceea ce a determinat apariția unor opinii divergente privind statutul acestei discipline (Verschueren, 1987, p. 3–4; Horn, 1988, p. 113–114). Orientările actuale se situează între polii reprezentați de înțelegerea pragmaticii ca o componentă (nivel) aparte a unei teorii generale integrate a limbii, alături de sintaxă, fonologie și semantică (Levinson, 1983, p. 33), și de înțelegerea acesteia ca o modalitate nouă de a privi datele și metodele lingvisticii (un fel de comentariu asupra preocupărilor și metodelor lingvisticii curente, realizat prin opunerea utilizărilor reale datelor idealizate pe care se bazează majoritatea teoriilor moderne; vezi, de exemplu, la N. Chomsky – idealizarea în raport cu erorile și cu variația sau la J. Katz – idealizarea în raport cu contextul, comentate în Levinson, 1983, p. 33), deci traversând întregul spațiu al lingvisticii (vezi Maingueneau, 1990, p. 3, dar și, mai înainte, Diller, Récanati, 1979, p. 3; Verschueren, 1987, p. 5).

Noua perspectivă, centrată pe ideea de adaptabilitate a limbii (implicând alegerea permanentă, la fiecare nivel al structurii lingvistice), are la bază noțiunea de funcționalitate.

Se vorbește, în general, despre un sens „continental" dat termenului „pragmatică" și unul prezent în lingvistica (și filozofia limbii) britanică și americană (Verschueren, 1987, p. 4).

2.2. Sensul „continental" pornește de la distincția, considerată esențială, între *enunț* (structură, produs) și *enunțare* (activitate, deci proces) (Dubois, 1969, p. 100–110; Benveniste, 1970, p. 12–18; Todorov, 1970, p. 3–11 etc.). Activitatea enunțiativă este factorul esențial al organizării lingvistice. Utilizarea concretă a limbii nu adaugă nimic din exterior unui enunț altminteri autosuficient, ci condiționează direct structura lingvistică (Maingueneau, 1990, p. 3, 5): diversele componente ale enunțului se raportează cu necesitate la diversele componente ale situației în care sunt folosite (vezi, de exemplu, alegerea persoanei

gramaticale, a modurilor și timpurilor verbale, alegerea unor forme directe sau indirecte de exprimare a intențiilor comunicative etc.).

Pragmatica este considerată astfel drept studiu al ansamblului complex de aspecte psihologice și sociale implicate în sistemele de semne, în general, și în limbă, în particular. Este un studiu al limbii realizat dintr-un punct de vedere extern, acela al felului în care ea este utilizată. Pragmatica apare astfel ca mai apropiată de psihologie și de sociologie decât de logică și de lingvistică (Récanati, 1979, p. 8). În orice caz, este dificilă, în aceste condiții, diferențierea domeniului pragmaticii de acela al psiholingvisticii (= studiul limbii în realizările ei concrete, în mesaje, în raport cu emițătorii și receptorii și cu diferite situații în care se găsesc aceștia – Slama-Cazacu, 1968, p. 107) și al sociolingvisticii (= studiul covariației sistematice între structura limbii și a societății – Bright, 1975, p. 47).

Dacă structura lingvistică a enunțului înglobează, de obicei, direct trăsături ale contextului, există și situații în care enunțul în sine este lipsit de asemenea mărci. Vezi, de exemplu, enunțuri ca:

- *E miezul nopții.*
- *Ce mere frumoase!*

Receptorii unor asemenea enunțuri – deci cei prezenți în situația de comunicare dată – sunt totuși capabili să înțeleagă faptul că primul exprimă, de exemplu, sugestia de a ne retrage de la o petrecere, iar al doilea – o solicitare („aș vrea și eu măcar un măr"). Aceasta înseamnă că nu putem limita domeniul pragmaticii la reflexele directe ale contextului comunicativ în discurs. Capacitatea de recunoaștere a unor sensuri contextuale, indiferent dacă acestea au sau nu mărci explicite în structura enunțului, arată că există un sistem de principii și reguli care guvernează folosirea concretă a limbii și care funcționează atât la nivelul producerii, cât și la nivelul receptării enunțurilor.

2.3. Folosirea limbii implică nu numai componenta *acțională* a enunțării, ci și o componentă *interacțională*. Practic, cele două componente nu pot fi separate, pentru că, emițând un anumit enunț, vorbitorul urmărește, în același timp, să „orienteze" gândirea și reacția interlocutorului său (vezi Edmondson, 1981, cap. 6). În această direcție – a descrierii dublei naturi a comunicării verbale – se situează contribuția filozofiei limbii și a lingvisticii britanice și americane la definirea pragmaticii.

Câteva precizări ni se par esențiale:

(1) „a vorbi" sau „a scrie" nu înseamnă în mod necesar „a comunica". Comunicarea – inclusiv cea verbală – nu poate fi definită drept simplu schimb (transfer) de expresii simbolice; ea presupune interpretarea *reușită* (engl. *successful*) de către un *R* a *intenției* cu care *E* a performat un anumit act lingvistic. Obținerea efectului intenționat de *E* nu intră cu necesitate în definiția vorbirii sau a scrisului (Green, 1989, p. 1).

Sensul cel mai larg al termenului „pragmatică" se referă tocmai la studiul modului în care este înțeleasă acțiunea verbală umană intențională (Green, 1989, p. 3). Comunicarea verbală presupune opinii și intenții *reflexive* (opiniile și intențiile pe care *E* și *R* le au unul în legătură cu celălalt) (Green, 1989, p. 3).

Revenind la exemplul *Ce mere frumoase!*, putem admite că *E*:

(a) crede că merele sunt frumoase;
are intenția de a le admira;
(b) crede că *R* nu a sesizat că merele îl tentează;
are intenția de a obține măcar un măr.

Comunicarea nu este reușită nici dacă, în situația (a), *R* crede că *E* vrea un măr și intenționează să-i dea unul, nici dacă, în situația (b), *R* crede că *E* vrea numai să admire merele.

Intenția comunicativă a emițătorului nu e realizată decât dacă e recunoscută *exact* de *R*, devenind astfel fond cognitiv comun emițătorului și receptorului (engl. *mutual knowledge*) (Levinson, 1983, p. 16). Dificultatea de a recunoaște exact intențiile comunicative ale emițătorului e strâns legată de discrepanțele posibile între sensul literal al enunțului și sensul pe care i-l atribuie *E* (cf. conceptul de „act verbal indirect", desemnând posibilitatea de a performa un tip de act verbal folosind mărcile specifice altui tip de act). Alegerea lingvistică efectuată de *E* este dependentă de condițiile comunicării, implicând întotdeauna o anumită evaluare (bazată pe informații și / sau ipoteze) a interlocutorului. La rândul său, *R* trebuie să conecteze prin deducții ceea ce se spune cu ceea ce – dincolo de sensul cuvintelor și de relațiile gramaticale dintre ele – e mutual presupus sau s-a spus mai înainte (Levinson, 1983, p. 21). Semnificația unui enunț este rezultatul unor negocieri între *E* și *R* privind intenția comunicativă. Pragmatica ar reprezenta astfel un domeniu al *ipotezelor* și *deducțiilor* dependente de elementele care compun contextul comunicativ.

(2) Polul *emiterii* și cel al *receptării* sunt asimetrici. Spre deosebire de gramatică, pentru care distincția dintre *E* și *R* e neutră, pragmatica

impune cu necesitate o asemenea distincție, tocmai pentru că problemele pe care le au de soluționat *E* și *R* sunt diferite.

E are de rezolvat probleme de *planificare* lingvistică (este vorba despre un proces automatizat de analiză a scopurilor și a mijloacelor comunicării, care determină alegerea, dintre mai multe formulări posibile, a aceleia considerate drept cea mai adecvată într-o anumită situație de comunicare). El se întreabă cum să spună un anumit lucru astfel încât să-l determine pe *R* să-i înțeleagă corect enunțul – deci să-i sesizeze intențiile comunicative – și să reacționeze în consecință. Formularea enunțului trebuie să permită deci controlul procesului *interpretativ* care se petrece la polul receptării. *E* trebuie să țină seama de întregul ansamblu al factorilor care definesc contextul comunicativ (inclusiv de contextul lingvistic global și imediat) și să formuleze ipoteze corecte asupra capacității interpretative a receptorului.

Concepând pragmatica drept studiu al capacității celor care utilizează limba de a realiza concordanța între enunț și context, unii specialiști consideră fundamentală noțiunea de *adecvare* a enunțului în raport cu contextul (engl. *appropriateness*) sau de *reușită* (engl. *felicity*) (cf. tradiția inaugurată prin Austin, 1962, și Searle, 1970; pentru discuția acestui punct de vedere, vezi Levinson, 1983, p. 24–28). În acest caz însă, generalizările sunt greu de realizat, întrucât condițiile adecvării sunt variabile chiar în interiorul unei comunități în care se utilizează aceeași limbă (cf., de exemplu, diferențele în exprimarea politeții în dacoromâna vorbită, atât regional, cât și între diverse grupuri sociale; vezi și *infra*, cap. B. IV.).

Oricum, este evident faptul că pragmatica presupune o abordare *retorică* a limbii, în măsura în care ea se întemeiază pe noțiuni ca *intenție* comunicativă a emițătorului și *efect* asupra receptorului (Leech, 1983, p. 15).

Controlarea efectelor, deci a interpretării, de către *E* presupune *anticiparea* corectă a reacțiilor receptorului. *E* trebuie să opteze pentru acea formulare a enunțului care servește în modul cel mai eficient scopurile sale, dejucând rezistența probabilă a celui cu care discută, menajându-i susceptibilitățile și creându-i impresia că îi lasă libertatea de a alege interpretarea care îi convine (Edmondson, 1981, p. 7–8). Pe această capacitate anticipativă se bazează distincția între vorbitori abili și inabili (cei care nu știu ce să spună, spun ce nu trebuie, chiar dacă ceea ce spun e adevărat, sau te pun într-o situație neplăcută).

Sunt semnificative în această privință mențiunile anchetatorilor în legătură cu subiecții. În antologia GPF, de exemplu, găsim precizări ca:

- „Excelentă povestitoare, *stimulată de prezența unui auditoriu interesat* [subl. ns., L.I.-R.], răspunde amănunțit la întrebările tematice și narează întâmplări din propria viață" (p. 179);
- „Nu are darul povestirii, dar răspunde *cu bunăvoință* [subl. ns., L.I.-R.] la toate întrebările" (p. 79);
- „Subiect bun pentru chestionar. *Nu are talent de povestitor* [subl. ns., L.I.-R.]. Texte foarte scurte" (p. 267).

Este interesantă și observația unui subiect (menționată și în cap. A. II., sub **3.(b)**) asupra reacției pe care i-a produs-o modul de a vorbi al unui tânăr, perceput ca deosebit de cel curent în comunitatea sa locală:

- „Și io... am fugit dă elu. Că nu știeam ce să vorbesc, că vorbia um‿pic cam politicos, stătuse patru, cinci ani în oraș ș-ierea... mai schimbată vorba. Și io am fugi‿că nu știean‿ce sâ-i răspund" (TDM II, 139/11–14).

Comportamentul emițătorului trebuie să fie deci, prin excelență, un comportament *strategic*.

Demersul interpretativ al receptorului are, de asemenea, caracter *predictiv* și *strategic*. Problema receptorului este aceea de a găsi răspunsul corect la întrebarea „ce a vrut să spună *E*?". Strategiile sale sunt de tip euristic. *R* formulează mental un număr de ipoteze, pe care le verifică utilizând dovezile la îndemână, și se oprește asupra aceleia pentru care nu găsește contraargumente. Ca și procesul care se produce la polul emiterii, acest proces este automatizat și condiționat îndeaproape de evaluarea corectă a datelor situației în care are loc comunicarea.

De remarcat că, uneori, asumarea ulterioară de către fostul *R* a rolului de *E* reflectă o receptare „strategică" a semnificației enunțului partenerului: din motive legate de propriile sale obiective conversaționale, *R* poate mima fie o înțelegere *ad litteram* a enunțului, fie o înțelegere a acestuia în spiritul dorit de *E* (ceea ce se traduce în limbajul curent prin expresia „a face pe prostul").

Într-un text relatând o scenă de pețit, tatăl fetei, care nu este de acord cu căsătoria, se preface că nu înțelege aluziile tradiționale ale pețitoarei și ia întrebările în sensul lor literal:

- „și i-a spu‿lu tăticu-așa: c-a auuzi‿că are uo junică dă vînzare. Tăticu meu [...] a spus că n-are dăcîd‿vaca, bătrînă, junică nu are.
  Dup-aceea i-a spus că are... o porumbiță.
  Porumbiei n-am avu‿dă cîn‿sunt" (TDM II, 140/6–10).

Între emitere și receptare există deci o strânsă interconditionare.

(3) Discuția de mai sus pune în evidență faptul că, pentru pragmatică, este fundamental conceptul de *context*, desemnând ansamblul factorilor care, dincolo de sensurile determinate de structura lingvistică a enunțurilor, afectează semnificația acestora. Așa cum rezultă din precizările anterioare, de asemenea factori trebuie să țină seama atât *R*, cât și *E*. Desigur că în fiecare situație concretă intervine o multitudine de factori care influențează producerea și interpretarea enunțurilor. În afara celor care au caracter particular, strict specific, sau a celor proprii unei anumite culturi, se pot distinge factori cu o relevanță mai largă atât sub aspect lingvistic, cât și cultural, cum ar fi:

(a) datele *situației de comunicare:*

– identitatea, rolul (*E* sau *R*, precum și rolul social: tată, fiu, profesor, elev, medic, pacient etc.) și statutul social relativ al participanților;

– locul comunicării;

– momentul comunicării;

(b) supoziții despre ceea ce participanții știu sau consideră drept de la sine înțeles, despre opiniile și intențiile lor în situația dată;

(c) locul unde se inserează enunțul considerat în ansamblul de enunțuri din care face parte (Levinson, 1983, p. X, 5).

G. Leech definește drept context orice informație de bază (engl. *background knowledge*) care se presupune că e împărtășită de *E* și de *R* și contribuie la interpretarea de către *R* a ceea ce înțelege *E* printr-un anumit enunț (Leech, 1983, p. 13).

3. Definirea obiectului pragmaticii ca „meaning minus semantics" (Levinson, 1983, p. 31) reflectă înțelegerea acesteia ca un domeniu complementar semanticii. Pragmatica se ocupă de influența factorilor contextuali enumerați anterior asupra semnificației enunțurilor. În orice caz, semnificațiile nu mai sunt studiate în cadrul limitat al propoziției sau frazei, ci într-un cadru mai larg, *transfrastic* (vezi *supra* factorul (c) din definiția contextului), al enunțurilor interconectate prin mecanisme specifice.

Relația de complementaritate dintre *pragmatică* și *semantică* este o relație complexă (Green, 1989, p. 8). Nici una dintre aceste componente nu este autonomă în raport cu cealaltă; ele își furnizează reciproc informații (Levinson, 1983, p. 34 și nota 19). Sunt cazuri în care interpretarea pragmatică se bazează pe informația semantică (cf. enunțurile ironice sau metaforele: acestea nu pot fi înțelese ca atare decât prin raportare la sensul lor literal, care apare ca situațional fals),

dar sunt și cazuri în care interpretarea semantică folosește ca punct de plecare datele furnizate de pragmatică. Stabilirea valorii de adevăr al diverselor propoziții, preocupare a semanticilor intensionale, nu se poate realiza independent de o serie de aspecte pragmatice ale sensului. Determinarea conținutului propozițional presupune frecvent raportarea la momentul enunțării propoziției (cf. folosirea timpurilor trecute sau a viitorului); în cazul subiectelor pronume de persoana a III-a, precizarea referentului presupune raportarea la enunțuri anterioare (vezi Green, 1989, p. 8–9); anumite conective au în anumite contexte semnificații particulare (conjuncția *și*, de exemplu, poate însemna „și apoi", ceea ce impune o ordine fixă a propozițiilor pe care le leagă, spre deosebire de majoritatea cazurilor, în care ordinea unităților coordonate poate fi inversată; cf. *Am cumpărat pâine și am mâncat-o* vs. *Am cântat și am dansat)* (Levinson, 1983, p. 35).

În plus, semnificația unor cuvinte care îndeplinesc funcții specifice în cursul conversației nu poate fi precizată în afara informațiilor contextuale. Textele dialectale consemnează o diversitate de funcții și semnificații strict contextuale ale lui *păi*, de exemplu. Poate fi identificat un *păi* cu funcție de inițiere a unei intervenții mai ample (vezi textele *Lîna* – TDO, 1/16; *Așa să face fînu* – TDO, 7/4) sau a unor răspunsuri la intervenții directe ale anchetatorului (vezi TDM I, 95/31; 121/8), un *păi* marcând opoziția, protestul față de atitudinea sau de poziția interlocutorului:

- „*pi* cum!... Io te-an trimes cu douo și-m vii numai cu una" (TDM II, 178/20),

ezitarea, eschivarea:

- „*păi* io n-aj merge la furcărie, ieu aș cuase" (TDM I, 287/13);
- „– *Păi* nu ne-ar fi bine să plecăm noi amîndoi?
  – *Păi* că tătigu, *păi* că m..., una, alta" (TDM I, 291/1–3),

concesia, persuasiunea:

- „*Păi* și io coz, da luăm lamba lîngă noi [...]" (TDM I, 287/14).

De asemenea, se poate sesiza sinonimia între formele *așa / bun / bine* și, uneori, chiar *gata*, care îndeplinesc funcții conversaționale similare:

- „*Așa!*
  – *Gata*, mătușă! Mîine să știi că ai papucii!
  [...]

– *Bun!* A plecat ăla [...]
[...]
– *Bine!* E! Fata, *gata*, zice, așa-i fac [...]" (TDM II, 348/1–2, 5, 21).

Ignorarea unor asemenea elemente ar face ca descrierea lexicală a unei limbi să nu fie completă (Levinson, 1983, p. 33).

Condițiile de adevăr nu privesc, în fond, *propozițiile*, ci *enunțurile* (Levinson, 1983, p. 34). Această distincție terminologică este utilă. „Propoziție" este termenul cu care operează gramatica, „enunț" – termenul cu care operează pragmatica. Enunțul este conceput ca produs al acțiunii de enunțare, și nu ca o unitate cu structură analizabilă; el poate coincide cu o propoziție, dar poate avea și dimensiuni inferioare sau superioare acesteia.

4. Înțeleasă ca domeniu al acțiunii și interacțiunii comunicative prin limbă, într-un context dat, pragmatica oferă un cadru cuprinzător, integrat, pentru studierea comunicării umane în general. O mare varietate de modele explicative interactive și de procedee de analiză pot fi subsumate acestui cadru (Haslett, 1987, p. 115–116). Diversitatea teoretică, terminologică și metodologică specifică actualmente pragmaticii a fost considerată de unii drept fragmentare (Veschueren, 1987, p. 3–4).

Cu toate acestea, domeniul de preocupări al pragmaticii nu ni se pare a fi proteic sau lipsit de coerență. Dacă ținem seama de faptul că prototipul utilizării limbii este conversația curentă directă – *face-to-face* – (Levinson, 1983, p. 284) și că toate celelalte uzuri ale limbii sunt derivate din acesta (Fillmore, 1981, p. 152), putem semnala existența unei problematici generale, care nu se suprapune cu problematica altor cercetări și care corespunde cu certitudine definiției pragmaticii. Aceasta cuprinde:

– aspecte de bază ale organizării pragmatice a discursului: acte verbale, deixis, forme ale implicitului conversațional (presupoziții, implicaturi);
– principii și strategii conversaționale: principiul cooperativ și maximele conversaționale, principiul și strategiile politeții, alte principii (principiul ironiei și al persiflării);
– analiza conversației: niveluri ale organizării conversației, structuri interacționale, strategii ale interacțiunii verbale (vezi Ionescu-Ruxăndoiu, 1991, p. 9–31, pentru o prezentare sintetică a obiectului pragmaticii și a principalelor concepte utilizate în acest domeniu).

IV. Analiza discursului – analiza conversației – lingvistica textului

Concepte de bază: *acțional, interacțional, tranzacțional; text/discurs; analiza discursului, analiza conversației; lingvistica textului*

1. O trecere în revistă a principalelor orientări manifestate în cercetarea comunicării interpersonale relevă existența a trei tipuri de perspective:

(a) perspectiva *acțională*, care pune accentul pe acțiunea de codare a mesajului. În spiritul tradiției retorice, centrul de greutate al activității comunicative este plasat la nivelul emițătorului, comunicarea fiind concepută ca o activitate cu sens unic: dinspre *E* spre *R* (vezi, de exemplu, modelul comunicativ al lui R. Jakobson, în Jakobson, 1964). *R* este ținta pe care o vizează *E* și pe care o poate atinge printr-o abilă organizare, structurare și transmitere a mesajului (teoria **țintei**);

(b) perspectiva *interacțională*, care pornește de la ideea că fiecare individ este, succesiv, *E* și *R* (vezi, de exemplu, studiile despre structura discursului vorbit ale lui M. Coulthard, D. Brazil, M. Montgomery etc., în Coulthard, Montgomery (eds.), 1981). Răspunsul receptorului orientează codajul emițătorului, permițându-i acestuia să realizeze un control mai bun al comunicării (teoria **ping-pongului**). Deși este sesizat dublul sens al activității comunicative, aceasta este concepută linear, ca manifestare a unei relații de tip cauză–efect;

(c) perspectiva *tranzacțională*, care privește comunicarea ca pe un proces dinamic (teoria **spiralei**), în care participanții intră în subtile raporturi de interdependență (vezi, de exemplu, modelul lui W. Edmondson, în Edmondson, 1981). Manifestările de la fiecare pol al comunicării (*E* și *R*) sunt, în același timp, cauză și efect (pentru întreaga discuție, vezi Myers, Myers, 1984, p. 14–16).

2. Relația strânsă dintre codaj și decodaj face ca o lingvistică a comunicării să-și extindă aria de investigație dincolo de nivelul propoziției și al frazei, spre un nivel *transfrastic* (vezi și *supra*, cap. A. III., p. 32). În aceste condiții, apare necesitatea introducerii unui aparat conceptual specific.

Conceptele de bază utilizate în legătură cu nivelul transfrastic sunt *discurs* și *text*.

Definiția discursului este largă și destul de imprecisă:

– „un șir de propoziții (fraze)" (G. Lakoff, apud Goodwin, 1981, p. 8);

– „orice fragment continuu de vorbire (secvență de propoziții individuale)" (Carlson, 1983, p. XIII);

– „orice unitate a limbii dincolo de propoziție (frază)" (Schiffrin, 1988, p. 253) etc.

Într-o încercare de sinteză asupra modalităților de definire a discursului, D. Schiffrin precizează că diferențele sunt determinate de paradigma teoretică adoptată de autori: *formală* (structurală) – în cazul considerării discursului ca nivel superior propoziției (frazei), *funcțională* – în cazul considerării discursului ca utilizare practică a limbii (cu finalități specifice) și *mixtă* (formală și funcțională) – în cazul considerării discursului ca ansamblu de enunțuri utilizate în contexte comunicative concrete (Schiffrin, 1994, p. 23–42).

De obicei, „discurs" funcționează ca termen generic, înglobând atât forme dialogice, cât și forme monologice, forme scrise și orale (Schiffrin, 1988, p. 253). Se manifestă însă și o tendință de a restrânge sfera de utilizare a acestui termen, introducând o relație de complementaritate între „discurs" și „text": termenul „discurs" este limitat la formele vorbite sau la cele dialogice, iar „text" este folosit pentru a desemna formele scrise sau pe cele monologice. Dimensiunile sunt invocate uneori drept criteriu de distingere a discursului de text, textul putând fi reprezentat și de o singură unitate sintactico-semantică, nu în mod obligatoriu o propoziție (vezi, de exemplu, *Ieșire; Intrare; Sfârșit; Fumatul oprit* etc.).

Criteriile semnalate au o puternică notă subiectivă, neglijând similaritățile de profunzime dintre formele desemnate prin cei doi termeni. Anumite distincții sunt chiar contraintuitive. Astfel, de exemplu, coeziunea este considerată o trăsătură a textului, iar coerența – o trăsătură a discursului (vezi Widdowson, 1979, p. 96–99), când, de fapt, ambele se manifestă atât în cadrul textului, cât și în cel al discursului, dacă adoptăm definițiile menționate mai sus (pentru diverse semnificații ale termenilor în discuție, vezi Stubbs, 1983, p. 9–10).

Distincția discurs–text capătă disponibilități operaționale sporite dacă transferăm raportul de complementaritate într-un alt domeniu, acela al nivelului de analiză, folosind unul dintre termeni pentru nivelul constructelor și pe celălalt pentru nivelul realizărilor concrete, al actualizărilor. Deși termenul „text" a fost utilizat și în legătură cu al doilea nivel menționat (vezi Halliday, 1978, p. 40), este mai larg răspândită

accepția lui de constructă, „discurs" desemnând forma de realizare a textului (vezi van Dijk, 1977). Ceea ce individualizează discursul în raport cu textul este uzul. Dacă textul este o *secvență* structurată de expresii lingvistice, discursul este un *eveniment* structurat, manifestat printr-un comportament lingvistic (Edmondson, 1981, p. 4).

Concepută astfel, relația *text – discurs*, care se referă la macrostructuri, este paralelă cu relația propoziție – enunț, care funcționează la nivelul microstructurilor componente (vezi schema din Edmondson, 1981, p. 4). Așa cum subliniază W. Edmondson, conceptele *propoziție – enunț – text – discurs* disting obiectul a patru domenii de studiu: *gramatica – teoria actelor verbale – lingvistica textuală – analiza discursului.*

3. În realitatea cercetării însă, ne întâmpină o mare diversitate terminologică, „text" și „discurs" fiind folosite alternativ, fără a fi diferențiate, iar analiza discursului înglobează și domeniul – distinct pentru alții – al lingvisticii textuale. Situația se complică și prin aceea că o atenție specială este acordată conversației, forma cea mai frecventă de discurs. S-a conturat o metodologie specifică de analiză a conversației, care pune accentul pe date și, prin aceasta, tinde să se diferențieze din ce în ce mai mult de analiza discursului, mai puternic orientată spre generalizări teoretice și mai apropiată astfel de lingvistica textului.

Dacă pentru unii specialiști relația dintre analiza conversației și analiza discursului este o relație de tip parte–întreg (Stubbs, 1983, p. 1, 10; Schiffrin, 1988, p. 253), pentru alții ea este una de opoziție (mai ales sub aspect metodologic). Analiza discursului ar presupune extinderea tehnicilor de analiză lingvistică dincolo de nivelul propoziției, cu scopul de a determina setul de reguli care permite distingerea discursului coerent de cel incoerent, limitându-se la datele oferite de un corpus restrâns (adesea, un singur text – construit, și nu înregistrat – analizat în detaliu), pe când analiza conversațională ar implica un tip de investigație total diferit. Ea s-ar constitui ca o cercetare empirică, inductivă, urmărind identificarea unor tipare recurente într-un material vast, înregistrat direct (Levinson, 1983, p. 286–295).

Levinson consideră reprezentative pentru analiza discursului cercetări foarte diferite ca fundamentare teoretică și ca metodologie, cum ar fi cercetările europene de gramatică a textului (van Dijk, 1972, 1977; s-ar putea adăuga și Petöfi (ed.), 1979; de Beaugrande, Dressler, 1981 etc.) și cele de orientare interacționistă, referitoare la analiza structurii schimburilor verbale (Coulthard, Brazil, Sinclair, Montgomery, în Coulthard, Montgomery (eds.), 1981; Labov, Fanshel, 1977 etc.), și

desemnează prin analiză conversațională orientarea inițiată de un grup de etnometodologi americani (Sacks, Schegloff, Jefferson, Pomeranz; vezi Schenkein (ed.), 1978). Singurul punct comun între direcțiile de investigație grupate sub denumirea de „analiză a discursului" îl constituie recunoașterea validității conceptelor de discurs coerent și incoerent, dar modul practic de abordare a problemelor coerenței prezintă mari deosebiri.

De fapt, lucrările de gramatică a textului nu se preocupă în mod special de problemele conversației, pe când lucrările de structură a schimburilor verbale – subsumate explicit domeniului analizei discursului (vezi Coulthard, Montgomery (eds.), 1981), pentru că autorii concep analiza conversației ca pe o componentă a acestuia – se apropie de cele de orientare etnometodologică tocmai prin perspectiva tranzacțională.

Ținând seama de cele prezentate mai sus, suntem de părere că este utilă menținerea distincției text – discurs; în consecință, putem considera lingvistica textului drept un domeniu de cercetare aparte, iar analiza discursului – drept un domeniu căruia i se subsumează preocupări variate, având ca obiect cele mai diverse tipuri de evenimente comunicative.

Așa cum susține D. Tannen, analiza discursului nu este „un domeniu monolitic", pentru că s-a dezvoltat la intersecția unui grup de discipline, depășind limitele stricte ale lingvisticii. Analiza discursului nu desemnează nici o perspectivă teoretică, nici un cadru metodologic, ci un obiect de studiu (Tannen, 1990, p. 109–110). De altfel, D. Schiffrin distinge și exemplifică șase modalități posibile de abordare a discursului: abordarea din perspectiva teoriei actelor verbale (J. Searle), din cea a sociolingvisticii interacționale (J. J. Gumperz), a etnografiei comunicării (Dell Hymes), a pragmaticii de tip H. Grice, a analizei conversaționale (de orientare etnometodologică) și a analizei variaționiste (W. Labov) (Schiffrin, 1994).

Trebuie să remarcăm, de asemenea, că, în anii din urmă, se manifestă o puternică tendință de apropiere a lingvisticii textului de analiza discursului, prin substituirea dichotomiei statice sistem–uz cu o dialectică dinamică, presupunând controlul reciproc între cele două niveluri și limitarea nedeterminării (vezi de Beaugrande, 1990, p. 13–14).

B. CONVERSAȚIA – FORMĂ TIPICĂ DE ACȚIUNE ȘI INTERACȚIUNE COMUNICATIVĂ

I. O definiție a conversației

Concepte de bază: *conversație / discuție; roluri conversaționale: emițător, receptor, auditor; constituenți ai structurilor conversaționale*

1. *Conversația* reprezintă prototipul utilizării limbii. Este tipul familiar curent de comunicare orală, dialogică, în care doi sau mai mulți participanți își asumă în mod liber rolul de *E* (Levinson, 1983, p. 284–285).

Conversația se definește în opoziție cu *discuția*, care presupune un cadru instituțional (școală, tribunal etc.), și – cel puțin parțial – prealocarea rolului de *E*. În cazul conversației, participanții se manifestă ca indivizi (intervenția considerațiilor de statut și de rol ca factor restrictiv, fără să fie exclusă, nu este esențială), pe când discuția se poartă din perspectiva rolului social al participanților. Diferențele dintre conversație și discuție sunt legate și de temele care pot fi abordate: conversația nu implică limitări sub acest aspect, pe când tema de discuție este strict determinată de cadrul instituțional în care aceasta are loc.

2. Conversația se caracterizează prin următoarele trăsături:

(a) Este creală continuu, prin *interacțiune*. Nu este un produs structural similar frazei, ci rezultat al interacțiunii unor indivizi care au obiective conversaționale diferite și adesea interese divergente (Levinson, 1983, p. 294). Evoluția conversației este, în general, nepredictabilă, dar atât în producerea, cât și în interpretarea enunțurilor, se ține seama cu necesitate de partener (Wardhaugh, 1985, p. 2). Atât *E*, cât și *R* valorifică în cursul proceselor specifice fiecăruia dintre aceste roluri datele pe care le posedă în legătură cu celălalt, date care configurează orizontul productiv și, respectiv, interpretativ al partenerului (vezi și precizările asupra conceptului de context, din cap. A. III., p. 32). Este vorba nu numai de informație socială, ci și de informații privind lucrurile cu care colocutorul este sau nu la curent, precum și de informații privind psihologia și

comportamentul său, inclusiv comportamentul său comunicativ obișnuit (Stubbs, 1983, p. 21). Acestea orientează atât selectarea și modul de prezentare a celor transmise de fiecare partener, în fiecare moment al schimbului verbal care are loc, cât și înțelegerea enunțurilor receptate. Preocuparea emițătorului de a facilita receptarea este reflectată, între altele, de gradul ridicat de redundanță al enunțurilor specific conversației.

De remarcat, de asemenea, că *E* dispune de posibilități de a controla dacă este urmărit și de a întreține conversația prin forme de *feedback*, iar *R* poate face dovada implicării sale conversaționale și a decodării adecvate a mesajelor primite. Există un întreg repertoriu de mărci ale comuniunii fatice, care constituie dovezi explicite ale atenției pe care colocutorii și-o acordă unul celuilalt (vezi Stubbs, 1983, p. 22–23, 30).

Exemple: *E→R: știi? înțelegi? ce zici? nu-i așa? auzi? îți dai seama? închipuiește-ți că...;*
vezi și în textele dialectale:
„– Domne, te duci.
– Nu mă duc. Mi-e rușine... Da *știi* ce fac? Îi spui mămichi..." (TDM II, 792/2–4);

R→E: cred și eu! mai încape vorbă?! nici vorbă! vezi bine! mie-mi spui? chiar așa? nu mai spune! ce spui?!;
vezi și glose de tipul: *E:* El...
R: Adică fratele tău
E: s-a dus...
sau reluări în ecou, ca în următoarele extrase din texte dialectale:

- „– Marțea mi sî pare că erea.
  – *Marțea*, da.
  – *Marțea*" (TDM II, 300/24–26);
- „– Șî... soțu lui n-a avu nimic.
  – *Soțu lui n-a avu nimica*" (TDM II, 301/5–6);
- „– Da, da. Să scălda la... la ciuciur, la puț.
  – *La puț.*
  – *La pus să ducea*" (TDM II, 301/20–22).

Toate aspectele semnalate pun în evidență caracterul de interacțiune socială specifică al conversației. Aceasta presupune existența unui teritoriu comun participanților, dorința de a împărtăși cu alții anumite informații despre lume, realizarea unui anumit echilibru între necesitățile

individuale și necesitățile altor membri ai comunității. Pragmatic, conversația apare ca o activitate serioasă și necesară, cu funcție coezivă, facilitând cele mai diverse forme de interacțiune socială (Mey, 1981, VIII–IX).

(b) Este inerent *contextuală*.

Conversația are loc într-un anumit context comunicativ, care își pune amprenta asupra realizării și a desfășurării ei atât la nivel macro-, cât și microstructural (vezi Sacks, Schegloff, Jefferson, în Schenkein (ed.), 1978, p. 10); în același timp, ea este creatoare de context, pentru că fiecare intervenție aduce modificări ale contextului preexistent, care nu pot fi neglijate în activitatea ulterioară de enunțare și de receptare (Schiffrin, 1988, p. 257–258).

Contextul este parte integrantă a conversației, funcționând ca un criteriu esențial de a decide dacă aceasta este coerentă sau nu. Cele mai bizare succesiuni de enunțuri pot constitui o conversație coerentă dacă contextul oferă argumentele necesare (dintr-o perspectivă exterioară, dacă enunțurile pot fi contextualizate).

(c) Este *structurată*.

Departe de a reprezenta un șir arbitrar de enunțuri și dincolo de structurarea internă a acestora, conversația își are propria ei organizare. Ea se desfășoară sub forma unei succesiuni de *intervenții* (engl. *turns*) alternative ale unor participanți.

În cursul unei conversații, se actualizează două tipuri de bază de roluri:

– *emițător (E)* – cel a cărui intervenție este în curs la un moment dat (se distinge, uneori, între *E* și sursa unui enunț, pentru că, în anumite cazuri – vorbirea indirectă sau reluarea în vorbire directă a spuselor cuiva –, *E* nu este și sursă a enunțului emis);

– *receptor (R)* – rol complementar celui de *E*; este, de obicei, destinatarul-intervenției emițătorului (se distinge, uneori, între *R* și destinatar, pentru că este posibil ca destinatarul să nu acționeze ca un *R* sau să fie vizat indirect, *R* având numai funcția de mediator în transmiterea mesajului).

Se vorbește și despre un rol de *auditor*, prin care se desemnează situația celui care asistă la conversație, fără a interveni. În realitate, așa cum precizează E. Goffman, este util să distingem între auditorii a căror participare la conversație este ratificată și cei care nu îndeplinesc această condiție. În situația în care la conversație participă mai multe persoane, unele dintre ele pot să nu fie selectate ca destinatari ai anumitor intervenții – aceștia sunt auditorii –, *E* orientându-se explicit spre cel de la care așteaptă un răspuns. Există însă și posibilitatea ca o conversație să fie ascultată întâmplător, neintenționat (în autobuz sau în tren, de

exemplu), de una sau mai multe persoane; acestea nu sunt propriu-zis participanți (Goffman, 1981, p. 9–10).

Ordonarea conversației nu este determinată în primul rând de ordonarea diverselor secvențe componente, ci de faptul că interacțiunea dintre *E* și *R* presupune coordonarea activității de producere a semnificațiilor: negocierea sensurilor, crearea unor contexte interpretative etc. (Schiffrin, 1988, p. 262; vezi și conceptul de „sincronizare interacțională" din Kerbrat-Orecchioni, 1990, p. 20–25).

3. Soluțiile de descriere a tiparelor structurale ale conversației sunt destul de diferite, ele reflectând perspective analitice și metode diverse. În orice caz, constituenții structurilor conversaționale nu sunt unități strict lingvistice, ci unități pragmatice sau interacționale (Schiffrin, 1988, p. 256). Granițele dintre acești constituenți nu coincid în mod necesar cu cele lingvistice: o propoziție poate fi construită prin interacțiune, după cum pauza (tăcerea), ca și povestirea pot constitui unități în structura conversației. Textele dialectale furnizează numeroase exemple de cooperare în realizarea unor enunțuri:

- „– [...] punea iinel, punea uoglindă, punea... cărbune,
  – Săpun." (TDM II, 302/19–20);
- „– Care lua ban?
  – Care loa ban, iar văzut. Șî banu.
  – Bogat." (TDM II, 302/24–26);
- „– Acuma mai rămîne șî din tineret la masâ, da-naiinte...
  – Da-naiinte, nu." (TDM II, 701/1–2);

consemnăm și un exemplu în care tăcerii celuilalt i se atribuie o semnificație:

- „Veni ăla [...] și... începu să mănînce ce-i puse nevastă-sa acolo. Mîncă, ăștealant bea la țuică la masă șî... stătea [= tăcea – n.n., L.I.-R.]. Începu ăștia să răsufle:
  – Măi! ce, nu ne-ntrebi la ce-am veni pă la tine, băi Ștefane?" (TDM II, 31/19–23).

Modelele curent utilizate ale structurii conversaționale au în comun principiul organizării ierarhice, fie că este vorba despre o ierarhie a nivelurilor structurale (ca în cazul modelului lui Sacks, Schegloff, Jefferson), fie că este vorba despre o ierarhie a unităților structurale, în sensul că unitățile de rang superior subordonează unitățile de rang inferior (ca în cazul modelului lui Edmondson).

(a) NIVELUL MACROSTRUCTURAL

II. Modele descriptive

1. Modelul etnometodologic

Concepte de bază: *niveluri ale organizării conversației: local, al secvențelor recurente, general; reguli de alocare a rolului de E; suprapuneri; tăcerea; perechi de adiacență (de relevanță); organizarea preferențială; corectări; presecvențe; secvențe inițiale și finale; secvențe de bază*

1.0. Etnometodologia este o orientare în sociologia americană, inițiată în anii '50 de Harold Garfinkel. În opinia etnometodologilor, ordinea socială (deci funcționarea raporturilor sociale) nu este determinată de norme și reguli impuse din afară, cărora membrii unei comunități trebuie să li se conformeze, ci este creată din interior. Organizarea, coordonarea și înțelegerea activităților cotidiene se bazează pe principiile bunului simț. Studierea modului curent de a se manifesta al indivizilor permite identificarea organizării subiacente a acțiunilor lor (Firth, 1995, p. 269–270). Modelul etnometodologic de analiză a conversației, propus de H. Sacks, E. Schegloff, G. Jefferson (vezi Schenkein (ed.), 1978, p. 7–55), are ca punct de plecare observarea felului în care participanții înșiși produc și interpretează conversația, ca formă de interacțiune socială. Se disting astfel trei niveluri de organizare conversațională:

(a) nivelul *local*, reprezentat de intervenția în curs și de cea imediat următoare;

(b) nivelul *secvențelor recurente*, reprezentat de 3, 4 sau mai multe intervenții, corelate prin moduri specifice de prezentare a informației;

(c) nivelul *general*, reprezentat de întregul ansamblu al schimburilor verbale care compun o anumită conversație.

1.1.1. Examinarea modului în care decurge conversația curentă pune în evidență faptul că, indiferent de numărul participanților, sunt puține cazurile în care se produc suprapuneri între două intervenții succesive (aproximativ 5%), pauzele dintre intervenții sunt, de obicei, reduse ca durată și, deși nu există reglementări explicite în privința accesului la cuvânt, toți cei prezenți au posibilitatea de a interveni (Levinson, 1983, p. 296–297). Aceste caracteristici pot servi drept argumente în favoarea ideii susținute de autorii modelului la care ne referim că există un sistem *implicit* de organizare a conversației, care operează *local,* guvernând numai tranziția dintre doi locutori succesivi. Acest sistem are două componente: una definește anumite caracteristici de structură ale intervențiilor dintr-o conversație, iar cealaltă – regulile accesului la cuvânt.

Indiferent de dimensiunile intervențiilor, în structura lor sunt incluse elemente care fac predictabilă încheierea lor și deci posibilitatea transferului rolului de *E*. O asemenea funcție poate fi îndeplinită de diverse tipuri de unități lingvistice: cuvinte, forme morfologice, construcții, și paralingvistice: ton, accent sintactic, debit etc. Câteva exemple din textele dialectale:

– vocative și interjecții:

- „Vreau să mă-nsuor, *domnule.*" (TDM II, 792/25);
- „M-an hotărît, *bre tatâ!*" (TDM II, 793/1);
- „Mă, certas ciinii că ne vede cineva, *mă!*" (TDM II, 200/13);

– anumite adverbe și locuțiuni adverbiale:

- „*Ĭ sfîrșit,* așa i-a foz moartea lui, să muară" (TDM II, 455/18);
- „și... pentru-a dooa dimineață-l tai, și *gata* săpunu" (TDM II, 401/18–19);

– construcții interogative (și intonația specifică):

- „azi am fos cu vaca iar pîn la dooșpie, dumneaei știie. *Ce să mai făcem?*" (TDM II, 124/9–10);
- „și-l... cocea și-l mînca, *ce era sî facă?*" (TDM II, 358/16);

– repetiții de diverse tipuri:

- „să face nește săpun *frumos!* verde! *o fromusețe* dă iel" (TDM II, 271/23–24);
- „l-a atins uo săgeată dîn alea și... *a muri* calu. *A murit*" (TDM II, 301/3–4);

- „și-i spui că *mers cu mine-acuma* pă ziuă acasâ, *acum mers cu mine*" (TDM II, 791/29–30).

În textele dialectale există, de asemenea, formule tipice care marchează sfârșitul unei relatări mai ample: *asta s-a-ntîmplat* (TDM II, 377/1); *așa făceam* (TDM II, 365/6); *ș-aia e!* (TDM II, 239/14); *asta e!* (TDM II, 238/25); *ce mai?!* (TDM I, 375/6); *da* (TDM II, 713/2) etc.

În punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, intră în acțiune regulile de alocare a rolului de *E*. În principiu, sunt posibile fie desemnarea emițătorului următor de către cel care vorbește, fie autoselectarea ca *E*. Etnometodologii formulează două reguli de bază. *Regula (1)* se aplică în primul moment posibil după ocurența mărcilor de încheiere a intervenției în curs. Se pot distinge trei situații:

(a) dacă locutorul îl selectează pe următorul *E*, transferul de roluri apare imediat după încheierea enunțului în care se efectuează această selecție;

(b) dacă locutorul nu îl selectează pe următorul *E*, atunci oricare dintre participanții la conversație se poate autoselecta ca *E*, primul care intervine putând fi automat ratificat ca *E;*

(c) dacă locutorul nu îl selectează pe următorul *E* și nici un alt participant nu se autoselectează ca *E* (conform (b)), locutorul poate să continue (deci poate solicita dreptul la o nouă intervenție).

Regula (2) se aplică oricărei situații de recurență a mărcilor de încheiere a intervenției în curs, ulterioare aplicării regulii *(1)* în varianta *(c)*. Ea presupune aplicarea recursivă a regulii *(1)* într-una dintre variante, până la efectuarea transferului rolului de *E* (vezi Schenkein (ed.), 1978, p. 13). Este evident că transferul se produce numai când regula *(1)* se aplică în variantele *(a)* sau *(b);* varianta *(c)* determină reaplicarea regulii *(2)*.

Selectarea emițătorului următor de către un locutor se poate realiza prin tehnici elaborate, dar există un set cuprinzător de mijloace directe. Anumite tipuri de acte verbale: întrebări (inclusiv întrebări disjunctive), solicitări, oferte etc., a căror expresie lingvistică include adesea termeni sau formule de adresare, îndeplinesc o astfel de funcție. Vezi, de exemplu:

- „*Tu* vrei să te fac o noră?" (TDM I, 152/27);
- „*Te-ai* înțeles?" (TDM II, 314/25);
- „*Nașule,* te faj bine pînă juoi?" (TDM II, 315/16);
- „*Domnule,* dacă iești așa de bun, [...], vino puntin pîn la poartă-ncuaci" (TDM II, 312/21–22);

- „Măi, măi... *cumnată* [...], să ne dai cît-un cazan dă poșîrcă" (TDM I, 211/11);
- „*Fă sorî-meo!* io te iau, da [...] dacâ merj la Brăila" (TDM II, 562/2);
- „*Tată-mare*, mer și io la munte" (TDM II, 201/13);
- „Ai *mămică*, mer și io cu tălică" (TDM I, 303/16).

De remarcat, de asemenea, că există modalități de a solicita o nouă intervenție a locutorului anterior; este vorba despre formulele de control al audiției sau al înțelegerii (vezi *supra* cap. B. I., p. 39–40), precum și despre formulele prin care se cere autocorectarea de către *E* a unor componente ale intervenției sale precedente. Pentru ultima situație menționată, vezi, de exemplu:

- „– [...] să punea uale dă... dă Anu Nou asta!
  – *Nu dă Bobotează?*
  – Și dă Bobotează." (TDM II, 302/13–16);
- „– Tot așa să fag nuntele.
  – Nu să fac tot așa!
  – *Ai? dă ce?*
  – Cum? *Păi... dumneata t-ei... cîn, t-ei îmărita te-ai înmărita cu rochie albă?*
  – E, nu cu rochie albă!" (TDM I, 79/13–18).

1.1.2. Regulile accesului la cuvânt permit predicția unor fenomene, printre care se numără *suprapunerile* unor intervenții: vorbirea simultană a doi (sau mai mulți) participanți la o conversație. Suprapunerile propriu-zise apar în punctul relevant pentru schimbarea emițătorului, când locutorul în curs nu-și desemnează succesorul, mai mulți participanți fiind la fel de îndreptățiți să-și asume rolul de *E*, conform regulii *(1b)*; suprapunerile sunt, în acest caz, un rezultat al competiției pentru rolul de *E*. Există însă și suprapuneri produse înainte de încheierea intervenției locutorului în curs, ca urmare a întreruperii acestuia de către un alt participant. C. Kerbrat-Orecchioni introduce câteva distincții situaționale privind acest fenomen (Kerbrat-Orecchioni, 1990, p. 173). Întreruperile însoțite de suprapuneri sunt mai puțin grave dacă sunt determinate de faptul că unul dintre parteneri anticipează finalul intervenției în curs, fie pentru că locutorul produce semnale de încheiere, lipsite de conținut informațional (termeni sau formule de adresare, întrebări disjunctive etc.), fie pentru că acesta creează impresia că enunțul său este încheiat (prin

intonație sau frazare), adăugând semnalele formale de încheiere după o scurtă pauză (cf. și Schenkein (ed.), 1978, p. 15–19). Suprapunerile produse ca rezultat al întreruperii locutorului în condițiile în care sfârșitul intervenției acestuia nu este previzibil sunt forme de violare teritorială, grave prin aceea că pot constitui preludiul unui conflict.

Carla Bazzanella integrează suprapunerile unei tipologii a întreruperilor, utilizând trei criterii: prezența discursului simultan, încheierea enunțului de către primul *E* și schimbarea emițătorului. După părerea sa, atât suprapunerea, cât și întreruperea simplă se caracterizează prin discurs simultan și prin realizarea schimbării emițătorului în curs, diferența fiind dată de faptul că numai în cazul suprapunerii *E* își încheie enunțul (Bazzanella, 1994, 175–181).

Modul de rezolvare a situațiilor în care apar suprapuneri ale unor intervenții se integrează aceluiași sistem de acces la cuvânt. Disputele pentru rolul de *E* se rezolvă, de obicei, prin retragerea unuia dintre cei care încearcă să își asume acest rol, „învingătorul" reluând adesea partea mai puțin clară pentru *R* din cauza suprapunerii. Uneori poate avea loc o adevărată competiție pentru rolul de *E*, desfășurată silabă cu silabă, nici unul dintre participanți nefiind dispus să cedeze. „Victoria" se obține fie prin creșterea intensității vocii, fie prin încetinirea tempo-ului sau prin lungirea vocalelor, trăsături cu funcție emfatică, sugerând faptul că unul dintre locutori se consideră – din diverse motive – îndreptățit să intervină în conversație înaintea celuilalt.

Este dificil de sugerat suprapunerea replicilor dacă o conversație este transpusă în scris; suprapunerea capătă aspectul întreruperii. Textele dialectale nu ne oferă material pentru a urmări fenomenul la care ne referim. Unele sugestii privind formele disputei pentru rolul de *E* pot fi desprinse din următorul fragment extras din schița *O lacună* de I. L. Caragiale:

- „– Dar *când* vine, mă-nțelegi, un caz ca acesta, ca să nu mai aibă cineva siguranța vieții în țara lui...
  – Țal, *strigă* Mache, *bătând în masă*...
  – *Când* orice asasin, [...]
  – Țal, țal! *strigă* Mache, bătând *foarte tare* în masă."
  (Caragiale, *Opere*, 2, p. 179)

În exemplul de față, se poate presupune că intervențiile celor două personaje se desfășoară simultan, fiecare dintre colocutori aplicând o tehnică specifică de menținere a rolului de *E:* Lache – continuându-și

netulburat perorația, pe un ton pe care îl presupunem nemodificat, Mache – ridicând tonul și gesticulând din ce în ce mai violent.

1.1.3. În cursul unei conversații pot apărea pauze cu durate diferite, atât în interiorul unei intervenții, cât și după încheierea acesteia (vezi distincția „pause interne" vs. „switching pause" la Kerbrat-Orecchioni, 1990, p. 162). Pauzele interne aparțin, fără îndoială, emițătorului, reflectând particularități ale unor procese de gândire sau psihologice. Uneori, ele pot fi puse în legătură cu anumite strategii comunicative. Pauzele dintre intervenții, singurele desemnate de unii cercetători prin termenul generic *tăceri* (vezi Levinson, 1983, p. 299, nota 6), sunt explicabile însă în raport cu modul de funcționare a regulilor accesului la cuvânt.

După Levinson, în funcție de acest criteriu, se poate distinge între *goluri* (engl. *gaps*), *discontinuități* (engl. *lapses*) și *tăceri semnificative* ale unui *E* următor desemnat (Levinson, 1983, p. 299–300, 327). Golurile reprezintă întârzieri în aplicarea regulilor *(1)(b)* sau *(1)(c)* de autoselectare a emițătorului următor. Discontinuitățile sunt produse prin neaplicarea nici uneia dintre variantele regulii *(1)*: după încheierea unei intervenții, nimeni nu își asumă rolul de *E* (este vorba despre acele momente în care nu știi ce să mai spui). O înțelegere diferită a termenului apare la Kerbrat-Orecchioni, care consideră discontinuitățile un caz particular de goluri, limitat la situația în care conversația nu este decât o activitate subsidiară, participanții fiind într-o stare continuă de dialog incipient (de exemplu, mai mulți funcționari care lucrează în același birou sau membri ai unei familii aflați în aceeași încăpere, dar fiecare ocupându-se cu altceva) (Kerbrat-Orecchioni, 1990, p. 163). În fine, tăcerile semnificative sunt un rezultat al faptului că, după aplicarea regulii *(1)(a)*, persoana selectată ca E nu își asumă acest rol în mod deliberat. În majoritatea cazurilor, datele contextului comunicativ (inclusiv plasarea secvențială) permit interpretarea acestui tip de tăceri. Ele sunt desigur semnificative pentru atitudinea interlocutorului, dar, în același timp, pot constitui pentru autorul intervenției precedente un semnal al necesității de a-și analiza și, eventual, de a-și reformula propria intervenție.

Distincția propusă de Levinson este de natură teoretică; de altfel exemplificările oferite pentru a ilustra tipologia menționată sunt sumare și insuficiente. Relația dintre tăcere și funcționarea regulilor accesului la cuvânt este evidentă, dar în realitatea comunicării golurile și discontinuitățile se deosebesc adesea numai prin durată (cf. și Levinson, 1983, p. 299: comentariul exemplului (14) implică o asemenea sugestie).

Aceasta pentru că situația în care, după încheierea unei intervenții, partenerul, fie că a fost desemnat sau nu ca *E* următor, nu își asumă acest rol se rezolvă, de obicei, în același mod: după un interval variabil de timp, primul locutor se manifestă din nou ca *E*. Pe de altă parte, majoritatea tăcerilor sunt semnificative, indiferent dacă aparțin unui partener definit explicit sau dacă o atribuire univocă este dificilă.

În egală măsură dependentă de regulile accesului la cuvânt, o tipologie care să aibă în vedere posibilitatea sau imposibilitatea de a atribui tăcerea unui anumit participant (locutorul sau destinatarul) ni se pare mai eficientă descriptiv. Interpretarea semnificației tăcerii presupune o asemenea distincție preliminară.

Textele dialectale nu ne pun la îndemână ilustrările necesare pentru funcția tăcerii în cadrul conversației. Am ales însă, tot cu titlu de sugestie, ca și mai sus, câteva pasaje din schițele lui Caragiale:

– goluri:

- „– Care tată?
  – Dumnealui!
  Și-l arăt pe omul cu barbă.
  – Nu-i sunt tată, domnule, strigă omul răgușit.
  – !?...
  – ...Suntem camarazi."
  (Caragiale, *Atmosferă încărcată*, *Opere*, 2, p. 101–102);

– discontinuități:

- „*M(ușteriul):* Vorbeați ceva secret ?
  G(hiță): ... Aș !
  (Tăcere)
  M: Frate... o fi târziu ?... că pe al meu l-am dat să-l dreagă."
  (Caragiale, *C.F.R.*, *Opere*, 2, p. 61);

- „– Nu vrea să intre în combinație [...] Nu vrea și pace!...
  – !
  – Când intram la el [...]
  – Am râs alaltăieri cu el la Continental...
  – !!
  – Era și Barbu."
  (Caragiale, *Amicul X...*, *Opere*, 2, p. 141);

– tăceri semnificative:

- „– Era și Barbu.

– D. Delavrancea?
– Da... și Nicu...
– D. Filipescu?
– Ei, da! și Costică.
– !...
– Costică Arion."
(*ibidem*, p. 141);

- „*Măndica:* Nu era cu Haralambina?
Eu [...]: Cu care Haralambina?...
Tincuța: Cu mă-sa.
Eu:...
Măndica:... O bătrână mică, urâtă [...]"
(Caragiale, *Five o'clock*, *Opere*, 2, p. 94–95);

- „*Măndica:* A venit cineva în lojă la ele?
Eu:...
Tincuța: Mitică."
(*ibidem*, p. 95)

1.1.4. Regulile în discuție oferă o motivare internă atitudinii cooperative a participanților la o conversație: aceștia trebuie să-și urmărească atent interlocutorul, pentru a sesiza locul în care se inserează în replica precedentă mărcile transferului rolului de *E* și eventuala selectare de către locutor a următorului *E*.

Una dintre tehnicile cele mai frecvente de selectare a emițătorului următor o constituie așa-numitele *perechi de adiacență*, pentru că primul enunț dintr-o asemenea pereche include adesea termeni de adresare sau determină, prin conținutul său, identificarea univocă a autorului următoarei intervenții.

Perechile de adiacență, considerate de unii cercetători drept unități minimale ale organizării conversaționale (Goffman, 1981, p. 6; Coulthard, 1977, p. 70), sunt secvențe de două enunțuri consecutive, produse de emițători diferiți, ordonate ca o succesiune de părți și structurate astfel încât prima parte reclamă cu necesitate o anumită parte a doua. Această clasă este reprezentată de secvențe ca: întrebare–răspuns, salut–salut, ofertă–acceptare / refuz, invitație–acceptare / refuz, compliment–acceptare / respingere etc.

Analiza mai atentă a situațiilor în care se înregistrează perechi de adiacență a pus în evidență faptul că „adiacența" nu este o trăsătură esențială. Sunt numeroase cazurile în care între cele două părți constitutive ale unei perechi sunt inserate alte intervenții (vezi *infra*, p. 56–57). Am ales pentru ilustrare două exemple din textele dialectale, în care răspunsul este separat de întrebare printr-o secvență de inserție:

- „– Măi nașule, uite-așa [...] po◡să iau o fată să mă căsătores◡și io? I cam diparte [...] *ce ij◡matele, pos◡să mă...?*
– Undi-i, fine?
– Cam departe [...]
– Undi-i, fine? Nu-i în țara rumunească?
– În țara rumînească [...] da-i can◡diparte, ie distanță.
– Ce distanță are?
– Tumna la Glodeanu, vro doojdoi de kilome.
– [...] *Mergim, cîn◡mergim?"* (TDM II, 315/3–15);

- „– Măi mocane, mă! mă [...], *uni mergi drumu-ăsta, mă* [...] *vreau să mâ dug◡la Bordeasca.*
– La ce te duj◡la Bordeasca, mă?
– [...] Mă, ii mama bolnavă rău în căruță [...]
– Măi, [...], *merj◡drept înaiinte, treji lineia* [...]" (TDM II, 496/16–21).

Rafinarea definiției conceptului la care ne referim presupune substituirea criteriului adiacenței cu acela al *relevanței* condiționate (Levinson, 1983, p. 306). Esențial este faptul că, fiind dată o primă parte a perechii, o anumită parte a doua este direct relevantă și așteptată.

Se poate vorbi deci despre o *organizare preferențială* a perechilor în discuție, în sensul că, deși diverse enunțuri pot funcționa ca parte secundă a unei perechi, ele nu au același statut. Unele sunt corespondente firești, nemarcate, ale primelor părți, reprezentând alternative structurale care se conformează așteptărilor (engl. *preferred unmarked seconds*), altele sunt mai neașteptate, marcate prin diverse tipuri de complexitate structurală (engl. *dispreferred marked seconds*), precum și printr-o anumită întârziere de emitere. Ele includ, de obicei, elemente cu funcție de prefață a enunțului, forme semnalând ezitarea, motivări ale neemiterii alternativei așteptate, exprimări indirecte atenuate (Levinson, 1983, p. 334).

De exemplu, refuzul unei solicitări e o alternativă marcată. Se poate compara modul complicat de formulare a enunțurilor care îl exprimă cu

simplitatea absolută a formulării acceptării în următorul dialog imaginat, dar perfect posibil:

- A: Poți să treci mâine după-amiază pe la mine?
  B: – refuz: [*Pauză*] *Mmm. Îmi pare rău, nu cred. Am cursuri de la 2 la 8.*
  – acceptare: *Da / Sigur.*

Faptul este evident și în următoarea relatare a refuzului unei fete de a fugi cu un băiat, care sugerează atât ezitarea, cât și cumulul de motive:

- „Păi că tătigu, păi că m..., una, alta" (TDM I, 291/1–2).

Conceptul de pereche de adiacență sau de relevanță este eficient pentru descrierea organizării conversației tocmai prin aceea că, fără a nega diversitatea structurilor posibile, definește o normă de expectație.

1.2.0. Există o serie de situații care reflectă faptul că organizarea preferențială nu caracterizează numai relația dintre două intervenții succesive, ci poate fi operantă și de-a lungul unui număr variabil de intervenții ulterioare unei prime participări la conversație, după cum poate să aibă consecințe și asupra structurii unei singure intervenții. În această serie se înscriu secvențele de *corectare* a unor intervenții și așa-numitele *presecvențe*, prin care se verifică posibilitatea de a orienta conversația într-o anumită direcție. Aspectele de acest fel constituie cel de al doilea nivel de organizare conversațională, *nivelul secvențelor recurente*.

1.2.1. *Corectările* privesc sensul sau forma unor constituenți sau ale unor enunțuri, fiind legate de anumite deficiențe care pot apărea atât în procesul de emitere, cât și în acela de receptare. Ele se realizează prin *substituții* integrale sau parțiale ale unor unități sau secvențe, atunci când eroarea este evidentă, precum și prin *reformulări* sau *reluări*, atunci când, aparent, nu e nici o eroare.

În structura conversației, se distinge între *inițierea* și *efectuarea* corectărilor (vezi Psatas (ed.), 1990, p. 34–36). Ambele acțiuni pot fi realizate chiar de *E* în intervenția care le conține (corectări autoinițiate, autocorectări) sau de unul dintre interlocutorii săi (corectări inițiate de ceilalți, corectări realizate de ceilalți).

Ocaziile de a iniția și realiza corectări sunt diverse:

(1) chiar în enunțul care include eroarea – sunt posibile autoinițierea corectării și autocorectarea; de exemplu:

- „sîm [k] duminică seara să strîngea la masă" (TDM II, 700/26);
- „cînd o băga ața di colea, isa cu ață [k] cu... beții-aiea" (TDM II, 701/25);
- „nouo sîntem [k] am fost î fință, dîn noo unu a-nchi [k] a-ncetad dîn viață" (TDM I, 81/21–22);

(2) în spațiul dintre două intervenții (după încheierea celei dintâi) – aceleași posibilități ca și în situația precedentă (vezi și *supra*, p. 48–49, observațiile despre tăcerea semnificativă a interlocutorului, care poate conține sugestia autocorectării);

(3) în intervenția interlocutorului, care poate efectua corectarea sau inițiа autocorectarea în intervenția următoare a primului *E;* de exemplu:

- „– Sîmbătâ seara să-mbrăca.
  – Nu! vinerea, acuma să-mbracă sîmbătâ, vinerea." (TDM II, 699/22–23);
- „– Băiatu-ăla mare, care... i de clasa patra.
  – Cum, nu ăla micu?
  – Nu, bre! ăla mare." (TDM II, 502/11–13);
- „– Ce dracu-i ăla, mă?
  – Ũ iepure, mă.
  – E! dracii iepure-atîta di mare, mă!" (TDM II, 534/10–12);
- „– Cu calu nostru... du pă la plug, s-a bolnăvit.
  – Păi, dî la [k] nu cîn l-a trăznit!
  – Păi la plug a fost!" (TDM II, 300/21–23);

(4) în intervenția primului *E*, ca rezultat al inițierii corectării de către interlocutor în intervenția precedentă a acestuia, sub forma autocorectării; de exemplu:

- „– Cum? Păi... dumneata t-ei... cîn t-ei îmărita te-ai înmărita cu rochie albă?
  – E, nu cu rochie albă! acu..." (TDM I, 79/16–18).

Există însă o ierarhizare preferențială a acestor ocazii, evidențiată de frecvența cu care se realizează fenomenele de corectare. Autocorectarea reprezintă – după etnometodologi – situația cea mai frecventă (nemarcată), corectarea de către alții fiind relativ rară (marcată). Autocorectarea autoinițiată (în ocazii de tipul (1), (2) descrise mai sus) este mai frecventă decât aceea inițiată de interlocutor(i) (varianta ocaziei

(3), care se corelează cu (4)) (vezi Schegloff, Jefferson, Sacks, în Psatas (ed.), 1990, p. 31–61).

De remarcat că o pauză a interlocutorului poate avea funcția de a semnala emițătorului o „problemă" și de a-l invita să inițieze autocorectarea. Este o dovadă în plus a caracterului marcat al corectării de către alții a unei intervenții anterioare, la care se adaugă și faptul că, dacă apare, acest tip de corectare implică prezența unor modalități de atenuare în enunțurile prin care se realizează (*cred că, vrei să spui, mi se pare, bănuiesc că* etc.). Sunt posibile dialoguri ca:

- A: Fratele lui are doi copii.
  B: Trei, *mi se pare. / Cred că* trei.

De asemenea, corectarea *implicită* (tacită) este mai frecventă decât cea *explicită*, care poate declanșa uneori dispute. Pentru corectarea implicită, vezi, de exemplu:

- „tu știi [...] că fata ta, zi, nu, sce, băiatu *tău,* sce, vrea să ia fata ta? da zice, băiatu *n'eu* [...] băiatu *n'eu* ie puturoz‿rău" (TDM II, 855/11–14);

pentru corectarea explicită, generatoare de dispută, vezi p. 53, exemplele pentru tipul (3) de ocazie posibilă de corectare a intervenției celuilalt.

Uneori, corectarea implicită se face prin eliminarea unei ezitări din intervenția precedentă. Vezi, de exemplu:

- „– p-ormâ-i ducea rachiu la *gi* [k] la nun.
  – *la ginericâ*, la nun" (TDM II, 700/17–19).

În cursul anchetelor dialectale, în care accentul cade pe exactitatea și autenticitatea informației, fenomenele de corectare explicită de către un alt subiect apar totuși relativ frecvent. Aceasta pentru că fiecare subiect vrea să se prezinte în fața anchetatorului drept cel mai avizat cunoscător a tot ceea ce se leagă de comunitatea din care face parte. De multe ori, corectarea efectuată de unul dintre subiecți nu este acceptată de celălalt, care revine la afirmația inițială. Disputa se desfășoară ca o suită de corectări și adesea este rezolvată numai prin intervenția anchetatorului, care propune o altă temă, ca în exemplul următor:

- „– Cîn‿să-mbrăca bradu?
  – Sîmbâtâ seara să-mbrăca.
  – Nu! vinerea, acum să-mbracâ sîmbâtâ, vinerea.

  – La noi... sîmbâtă, mă! Da' noi n-am făcu‿nuntâ?
  – Vinerea bradu.
  – Na... noi, cicâ di vinerea să-mbracâ bradu. Vinerea? dar ce noi vineri l-am îmbrăcat?
  – Da, da, da! Așa ie la noi.
  – Așa... o fh'i fost înaiin‿da noi cîn‿ne-an‿luat amîndoi...
  – Da! vineri. Sîmbâtâ seara iera la mireasâ.
  [Cum să chema petrecerea de sîmbătă seara?]" (TDM II, 699/21–700/7).

Inițierea corectării de către altcineva decât *E* se realizează în forme consacrate, printre care se numără: întrebările conținând pronume sau adverbe interogative sau întrebările-ecou, repetarea silabă cu silabă a porțiunii de corectat, sublinierea prin ridicarea tonului sau prin intonație a secvenței neacceptabile. Sugerăm pentru exemplificare următoarele secvențe dialogale posibile:

- A: Asta se face de Crăciun.
  B: *Când* se face? / *De Crăciun?*
  A: De Anul Nou.
- A: Vinerea sunt totdeauna liberă.
  B: *Vi-ne-rea?*
- A: Mă duc zilnic la facultate.
  B: *Zilnic?!*

Ierarhizarea ocaziilor și a tipurilor de corectare se traduce într-o diversificare a posibilităților de structurare a conversației.

1.2.2. *Presecvența* este termenul care desemnează atât un anumit tip de intervenție: aceea care prefigurează un mod specific de acțiune (deci un tip specific de act verbal), cât și secvența din care face parte această intervenție (pentru întreaga problemă, vezi Levinson, 1983, p. 345–364).

Structura unor intervenții este transparentă pentru tipul de act verbal pe care intenționează să-l realizeze ulterior *E*. Asemenea intervenții au rolul de a verifica disponibilitățile receptorului pentru actul intenționat, deschizând secvențe conectate într-un mod specific cu cele de bază. Există *presolicitări, preinvitații, preoferte, preanunțuri* etc. Vezi, de exemplu:

- „– Ia vino-ncua um‿pic [...] Tu știi ce s-a-ntîmpla‿cu... cu băieți‿eia az noapte?
  Zig:‿Nu știu, cîn‿am auuzit așa, m-am muiat ș-am căzut pă capu podului la poartă." (TDM II, 125/14–18);
- „– Mămăicâ, mămăicâ [...]
  – Ce, mamâ?
  – Să nu-s‿fiie fricâ dacă-s‿spui iou ceva.
  – Ce, mamâ?
  – Mi-ă rub‿mîna" (TDM II, 419/20–24).

Presecvențele sunt motivate tot de organizarea preferențială a convesației, respingerea anumitor acte reprezentând o posibilitate de răspuns marcată. Prin intermediul presecvențelor se urmărește evitarea unor asemenea răspunsuri. Vezi, de exemplu:

- „– E! mătușe, [...] aj‿vrea io ceva [...], da [...] nu, nu po‿să răușăz‿doluoc.
  – Dî ce, maică? [...] Spune-m miie!
  – Spui, dacă nu po‿să răușăsc io, d-apăi matale nici atîta.
  – Cum?
  – Ie tineri‿eștia duoi aciia, nu știu cun‿să fac io să-i dăspărțiescu.
  – A! [...] foarte ușor!" (TDM II, 347/13–20).

Transparența intervențiilor preliminare face posibilă adesea obținerea răspunsului la actul pe care îl prefigurează, în intervenția imediat următoare, deci o simplificare a structurii conversației, ca în următorul dialog posibil:

- A: Aveți țigări Kent?
  B: (Da). Poftiți.

Asemenea structuri reprezintă variante care ocupă o poziție superioară în ierarhia implicată de organizarea preferențială. Substituirea în cadrul întregii secvențe a anumitor tipuri de acte, mai puțin agreate de interlocutor, prin altele mai puțin marcate reprezintă, de asemenea, o variantă posibilă, ierarhizată după cea semnalată anterior, dar înaintea celei care presupune respectarea structurii „canonice". Cf.:

- A: Aveți mine?
  B: Da. Doriți de 0,5 sau de 0,7? [ofertă care elimină solicitarea din partea lui A, deci un act directiv]
  A: De 0,5; trei.
  B: Poftiți.

vs. A: Aveți mine?
B: Da.
A: Dați-mi trei de 0,5. [act directiv]
B: Poftiți.

Este interesant faptul că, uneori, presecvența este constituită din acele elemente care ar structura varianta marcată a răspunsului la secvența pe care o inițiază. Vezi, de exemplu:

- „– [...] Po‿să iau o fată să mă căsătores‿și io? I cam diparte, zic.
  – Undi-i, fine?
  – Cam departe, ves‿și matale iej‿bolnav" (TDM II, 315/3–6); primul *E* anticipează posibilele motive de refuz din partea interlocutorului.

Pesimismul interacțional este un mod strategic de a evita șocul unui răspuns negativ.

1.3.0. În afara aspectelor la care ne-am referit, se pot recunoaște modalități de organizare a întregului ansamblu de schimburi verbale care constituie o conversație. Într-o conversație completă, există o *secvență inițială*, una *de bază* (principală) și una *finală*. Fiecare dintre acestea se structurează într-un mod specific, dependent de tipul de conversație care are loc, organizarea preferențială manifestându-se și la acest nivel.

1.3.1. *Secvența inițială*, de exemplu, este frecvent construită dintr-o succesiune (de dimensiuni variabile) de perechi de adiacență, incluzând schimburi de saluturi și întrebări – răspunsuri stereotipe, cu funcție fatică. Orice alte tipuri de structuri sunt marcate, funcția și semnificația acestora decurgând strict din plasarea lor secvențială. Formularea directă a unor solicitări, neprecedată de schimburile cu funcție fatică, este percepută ca incongruentă situațional, punându-i în alertă pe interlocutori, așa cum rezultă din următorul pasaj:

- „Și iei stăteau aiicea pă patu-ăsta și dormiau [...]. Șî iel a veni‿ș-a zîs că cică:
  – Bre! Vă sculați că [...] iou... vreau să mă-nsuor.[...]

– Cum, iej, zăpăcid la cap, cum ti-nsuori?
[...] – Bre! veniz la mine că io mă-nsuor. Da!" (TDM II, 386/13–19).

În construirea *secvenței de bază*, esențială este corelarea temelor de discuție. Structura nemarcată presupune înlănțuirea acestora, tranziția firească de la o temă la alta, schimbările bruște având mărci explicite în structura enunțurilor. Coerența tematică nu este rezultat al aplicării unor proceduri consacrate, ci se stabilește prin cooperarea interlocutorilor. Introducerea și ratificarea temelor, acordul asupra faptului că o temă e nouă, a fost epuizată sau nu e potrivită într-o anumită situație se realizează prin negociere între coparticipanți. Vezi, de exemplu, dialogul următor, în care abaterea de la tema de bază (obiceiuri de Bobotează) este cenzurată de colocutoare:

- „– La pus să ducea. Și să scălda. Scotea cîte-o căldare dă abă fiecare fată, aea zbîc! pă aea [...] Și unde puiI că fugea dă le pîrîia piciuarili pă zăpadă [...] Și erea sănătoase, doamnă, lumea atungea. Acu c-aus cînd una, cînd alta [...] Atun nu să mai bolnăvia, bre! Făcea babîli cu ulcica [...] Iera așa: cînd auuzeai că să duce î cineva la doctor, cea «Auoleu! păi ăla are bani, bre! D-aea să duce la doctor, că are bani».
– Lasă, termină [r] termină cu Bobotează!
– Și... păi așa, așa. Și mătura pîn casă p-acolo, ișa..." (TDM II, 301/22–302/11).

Secvența finală are, pentru unele tipuri de conversație – ca, de exemplu, conversația telefonică – o structură elaborată. Există o motivare psihologică și socială a faptului că, în anumite situații, încheierea unei conversații nu poate fi nici prea precipitată, nici prea lentă; ea se realizează în câteva etape, caracterizate – ca și cele de inițiere a conversației – prin prezența unor forme stereotipe. Este specifică, în cazul acestui tip de structuri ale secvenței finale, referirea la aspecte menționate în secvențele precedente. Următoarele replici ar putea constitui încheierea unei conversații telefonice:

- – Atunci ne vedem sâmbătă.
– Sigur.
– Nu uita să aduci cartea aia! [care a făcut, de fapt, obiectul conversației]
– Să n-ai nici o grijă!

– Salută-i pe ai tăi!
– Și tu pe ai tăi!
– La revedere!
– La revedere!

1.3.2. Textele dialectale prezintă anumite particularități în privința organizării generale a conversației. Acest fapt reflectă, desigur, unele caracteristici ale desfășurării schimburilor verbale în comunitățile rurale, dar este determinat și de natura aparte a dialogurilor consemnate în texte, care sunt dialoguri relatate. Structurarea lor este subordonată exigențelor și normelor povestirii. Aceasta explică de ce secvența inițială și, mai ales, cea finală au o pondere relativ redusă în texte.

Prezența secvenței inițiale într-un număr mai mare de texte se justifică atât prin cerințele externe ale exactității relatării – esențiale în condițiile situaționale implicate de ancheta dialectală –, cât și, mai ales, prin cerințe interne de structură a povestirii, legate de necesitatea ca *E* să mențină trează atenția interlocutorului și să-și „regizeze" efectele.

Secvența finală a conversațiilor este mai rar consemnată pentru că, urmând după încheierea relatării privind atingerea obiectivelor conversaționale sau eșecul unei tranzacții, nu este lipsită numai de interes pentru interlocutor, ci și de funcționalitate structurală. În mod obișnuit, încheierea unei povestiri – rezolvarea, în termenii lui Labov (Labov, Waletzky, 1981, p. 297) – este un moment îndelung pregătit, dar ca realizare concretă, succint și mai puțin elaborat.

Oricum, atât secvența inițială, cât și cea finală sunt facultative în organizarea anumitor tipuri de conversații, ele ilustrând clasa mai largă a „rutinelor conversaționale" (vezi Coulmas (ed.), 1981, p. 1–11).

Textele dialectale consemnează mai frecvent câteva posibilități de structură a secvenței inițiale a conversației, printre care se numără schimbul de saluturi, urmat imediat de introducerea temei de conversație:

- „– Săru mîna, nașule.
– Bună seara, fine.
[...] – Măi nașule, uite-așa [...]" (TDM II, 314/18–20; 315/3);
- „– Bună dimineața! am zîs ieu.
– Bună dimineața. Antoane, vii dăsar-aiij la mine că m-a atăcad vulpea" (TDM I, 300/19–21);
- „– Bună dimineața, mătușe!
– Bună dimineața, maică!
– Ei! ce-ai făcu ceva?" (TDM II, 349/17–20);
- „I-an dad noi norog.
– Noroc! Ce-i cu dumneavoastră?" (TDM II, 686/19–20);

- „– Bună ziua!
  – Bună ziua![...] La ce m-ai chemat aiici?" (TDM II, 791/22–24).

Ultimele două exemple, în care cel salutat primul solicită printr-o întrebare formularea temei, oferă dovada faptului că salutul este perceput de vorbitori nu numai ca un mijloc de exprimare a comuniunii fatice, ci și ca semnal al intenției de inițiere a unei conversații. Destinatarul salutului își poate „ajuta" interlocutorul, manifestându-și explicit atitudinea cooperativă.

Uneori însă, introducerea temei conversației după salut este amânată prin două comportamente strategice diferite:

(a) extinderea componentei fatice sau

(b) inițierea unor presecvențe.

(a) Prima strategie este ilustrată în textele care relatează momentul cererii în căsătorie. Exemplele sunt numeroase:

- „mi-a da‿bună sara, a s‿că sî-n... să-m sărute miie mîna.
  – Ce ieș‿tu să-n‿săruz‿mîna? zîc, dă un‿să te cunosc ieu, zîg‿n-am vorbi,‿nu te-am văzut, în fini.
  Zîce... «Stai mul‿la apă?»
  Zîc: «Păi dăcî‿mă du‿și umplu căldarea și viiu înapoi, ce să fac acolo? ce să fa‿la fîntînă?» (TDM I, 261/22–28);
- „Mă duc acolo.
  – Bună seara.
  – Bună seara [...]
  Zîc: «Ce făcuș, te umplusăș dă căldare.»
  – Ce umbli? Da ce e cu tine, Savule?
  – Ce să fiie?" (TDM I, 375/22–27);
- „Acu le-an‿dad‿bună zîua.
  – Bună zăua.
  – Bună zîua.
  – Unde te duci?
  – Mă duc cu căruța asta de grîu.
  – Ai și pentru cota dă carne dă porc? [...]
  – Am." (TDM I, 280/10–17);
- „– Bună seara. Bine v-an‿găs‿sănătoș. *Așa să face la țară [...]*
  – Băi tică,..., voi ce zîceț... începură... ce, dă ce-az‿venit?
  – Păi dă ce nu ne-ntrebaț? [...]
  – Păi, ce, dă ce ne mai întrebi?" (TDM I, 376/6–12).

Pe de o parte, frica de refuz determină ocolirea temei, pe de altă parte, este vorba despre respectarea unui protocol tradițional (vezi remarca subiectului, din ultimul exemplu). În toate situațiile însă, interlocutorii sunt perfect conștienți de obiectivul esențial al inițierii schimbului verbal, dar mimează ingenuitatea, atât emiterea, cât și receptarea având caracter strategic.

(b) Strategia presecvențelor este mai complicată. În următorul exemplu:

- „– Bună ziua, mătușă!
  – Bună ziua, maică! Da ce-i cu dumneata? Te duș‿te-ntorci?
  – E, mătușă, ice, aj‿vrea io ceva‿zîce, da, ce, nu, nu po‿să răușăz‿doloc.
  – Dî ce, maică? ce, spune-m mie!
  – Spui, dacă nu po‿să răușăsc io, d-apăi matale nici atîta.
  – Cum?
  Ci: le tineri-eștia doi aciia, nu știu cun ‿să fac io, să-i dăspărțiescu.
  – A! baba, foarte ușor [...] -l dăspărțe [k] i dăspărțim"(TDM II, 347/11–21).

Presecvențele reprezintă pentru inițiatorul conversației un mod strategic de a evita un act de solicitare (act impozitiv, directiv) și de a declanșa o ofertă de cooperare (act comisiv, de autoangajare) din partea interlocutoarei.

Funcția strategică a unor presecvențe, legată de atenuarea șocului unui anunț cu conținut neplăcut pentru interlocutor, reflectă, de asemenea, o atitudine cooperativă (pentru exemple, vezi *supra, presecvențe*, p. 55–57).

Există și situații în care presecvența îmbracă aspectul conversației fatice, ca în exemplul următor:

- „– Făi maică, ia g'ino-ncuace! Ce faș‿tu?
  – Ce să fa‿mătușe [...]
  – Mînca-te-ar maica [...], trăiej‿bine cu bărbat-tu?
  – Trăies‿țață Gherghino!
  [...]
  – Dacă, maică [...]! Ai trăi mai bine, da nu știi tu ce să-i faci.
  – *Ce să-i facu?*
  – [...] Diseară, cîn‿o vini [...]" (TDM II, 348/6–16).

Inițiatoarea conversației își conduce, de fapt, cu abilitate interlocutoarea spre ratificarea temei pe care intenționează să o abordeze. Aparența este că introducerea temei reprezintă rezultatul unui act de solicitare din partea interlocutoarei. Sentimentul contractării unei datorii, determinat în mod obișnuit de actele directive, este transferat acesteia.

Prin intermediul presecvențelor se realizează adesea și fuziunea dintre secțiunea inițială și cea de bază a unei conversații. Vezi, de exemplu:

- „Mă strigă d-aci dă la poartă [...] Zîce: «la vino-ncua um‿pic» [...] ce: «Tu știi ce s-a-ntîmpla‿cu ... cu băieți‿eia az noapte?» Zig:‿«Nu știu.» (TDM II, 125/14–17);
- – «Iozăfino», zîce... «tu cum te sim„‿te sim‿bine?» Zîc... «Bine mă simt». «Da» zîce, «mia numai bine nu me-o mai fi, miia». «Da» zig‿«di ci, tatâ?»" (TDM II, 452/18–21).

Presecvențele sunt deci nu numai o strategie cooperativă, ci și un factor al coeziunii structurale a conversației.

Secțiunea finală conține, de obicei, o singură intervenție, realizată ca o mișcare conversațională de *satisfacere* (vezi *infra,* p. 67), conținând adverbele *bun, bine, gata,* interjecția *hai* sau reluând în ecou formularea intervenției precedente. În acest fel se ratifică o promisiune sau o propunere ori se răspunde favorabil unei solicitări sau unui sfat. Vezi, de exemplu:

- „[...] îz‿dau șase uoi, îz‿dau vaca... și pă ormă, la nuntă... să-z‿dau... dreptu dă nuntă [...]
  – *Bun! Hae!"* (TDM II, 32/17–20);
- „– Bre, uite, *facem?*
  – *Facim.* Cîn‿vii?
  – Juoi, la logodnă.
  [...]
  – *Bun!"* (TDM II, 314/7–12);
- „– Nașule, *te faj‿*bine pînă juoi? [...]
  – *Mă fac,* fine." (TDM II, 315/16–18);
- „– Te rog, ieș afară.
  – *Gata."* (TDM II, 340/4–5);
- „– Ce vrei fa‿cu mine.
  – Ce vorbă-i asta?
  – *Mergen‿la doctor.*
  – *Hai să mergen‿la doctor."* (TDM II, 338/8–12);
- „[...] și să mi-l bagi p-acolo, să nu mă vazâ ăla, că vinde mălai iel.
  – *Bine* mă, așa fac." (TDM II, 447/25–27);
- „– Hai să mergem la pește.
  – Duceți-vă amîndoi, dați la piește.
  – *Haidi!"* (TDM II, 640/25–27).

Nici când conversația nu se încheie cu acordul participanților, fiecare rămânând la părerea sa, secțiunea finală nu este mai extinsă. Ea conține, de obicei, formula de declinare a răspunderii în fața unui predictat eșec al colocutorului, decurgând din poziția adoptată, *treaba ta:*

- „... ieu nu mă mai dug‿la deal, zîc, mă dug‿la iel. Zîce: «Ce să cauz„‿du-te acolo, la lucru.»
  – Bine, mă, zîc, te gîndești că ieu aș putea lucra și mînca cîn‿pă ăla am auuzî‿că l-a dus cu salvarea? Ce părere ai tu? zîc.
  – *Treaba ta."* (TDM I, 7/18–23);
- – „P-ormă ieu: «Bă, dacă tu nu vrei, e să știi că... ieu nu mai viu la tine.»
  – *Treaba ta,* măi Savule! S-a plecat" (TDM I, 375/14–16).

Finalul apare mai îndelung negociat în cazul în care interlocutorii nu discută de pe o poziție de egalitate, unul dintre ei având, situațional, controlul schimbului verbal și încercând să exercite o acțiune persuasivă asupra celuilalt. Vezi, de exemplu:

- „Ice: «Tu dacă ne spui pă noi, să știi că te-mpușcâm, yiu acasă la tini și te-mpușc‿pă fereastră, că ieu știu undi stai tu!» Zig:‿«Nu vă spui că [ɛ] n-am di ci, că nu n'-ați făcut nici ũ rău, n-am di ci să vă spuiu.» Zice: «Ține socoteală că ieu te-aș împușca acu, da n-am ce face cu dobitocu ăsta, cu iapa asta.» «Nu vă spui.»" (TDM II, 528/19–26).

Secvența finală este construită pe baza repetării, cu funcție de intensificare, a structurii amenințare–promisiune.

2. Modelul integrativ

Concepte de bază: *model integrativ; structură interacțională de adâncime și de suprafață; elemente ale structurii interacționale: act, mișcare, schimb, fază, confruntare; mișcări interacționale (tipuri): Ofertă, Satisfacere, Respingere, Contracarare, Reofertare; schimburi subordonate: preliminare, ulterioare, inserate; schimburi coordonate: prin înlănțuire, prin reciprocitate; strategii conversaționale: anticipative, aditive; mișcări de sprijinire a actului de bază: de motivare, de amplificare, de dezarmare a interlocutorului; proceduri conversaționale; mărci ale ezitării*

2.1. Perspectiva nouă de investigare a conversației introdusă de etnometodologi, îndeosebi prin analiza regulilor și a procedurilor de alocare a rolului de *E*, precum și interesul unor concepte, cum ar fi, de exemplu, cel de relevanță secvențială, au fost recunoscute drept contribuția esențială a grupului de cercetători menționat la clarificarea unor aspecte de bază ale acestei forme de activitate umană (Edmondson, 1981, p. 51). Comentariile critice nu au lipsit totuși. Supunând modelul etnometodologic unei examinări atente, W. Edmondson a remarcat următoarele:

(a) dificultatea de a aplica regulile propuse de etnometodologi la datele empirice, între altele, din cauza impreciziei unor concepte cum ar fi acela de „punct relevant pentru schimbarea emițătorului" *(transition-relevance place)* (Edmondson, 1981, p. 39–40). În plus, chiar dacă o intervenție conține mărci ale faptului că rolul de *E* devine disponibil, asumarea acestui rol este o chestiune de decizie subiectivă; perspectiva emițătorului trebuie distinsă de aceea a receptorului (Edmondson, 1981, p. 41);

(b) o anumită circularitate metodologică, determinată, pe de o parte, de insuficienta definire a unităților luate în considerație (care au programatic un caracter intuitiv) și, pe de altă parte, de abordarea *selectivă* a unor date, considerate relevante pentru fenomenele discutate în măsura în care corespund punctelor de vedere exprimate de autori (Edmondson, 1981, p. 50–51);

(c) considerarea structurii conversației drept o structură în mod esențial interacțională, independentă de ceea ce se spune în intervențiile care o compun (Edmondson, 1981, p. 42). Analiza conversației este pentru etnometodologi numai o cale de acces spre structura diverselor tipuri de ritualuri ale interacțiunii *sociale*. Ceea ce se spune de către participanți se presupune că e transparent și interpretabil intuitiv. Relația dintre ceea ce se spune și ceea ce se realizează printr-o succesiune de intervenții verbale nu intră în preocupările etnometodologilor (Edmondson, 1981, p. 50–51).

Dar, așa cum subliniază W. Edmondson, conversația în ansamblu și oricare dintre secvențele care o compun se caracterizează prin coprezența formelor comportamentului *social* și *lingvistic*. De aici necesitatea unei duble perspective: *interacțională*, dar și *ilocuționară*, asupra conversației. Fiecare participant la o asemenea formă de activitate verbală își comunică *propriile* idei, dorințe, sentimente etc. și, în același timp, intră în raporturi *interactive* cu ceilalți, solicitând reacții ale acestora și reacționând el însuși „într-un proces dinamic de negociere" (Edmondson, 1981, p. 54).

2.2. O asemenea perspectivă este reflectată de modelul lui Willis Edmondson (Edmondson, 1981). Caracterizându-și modelul drept *integrativ*, autorul consideră că orice conversație, ca tip de eveniment comunicativ, se structurează ca o activitate socială, dar, în același timp, poate fi descrisă ca „limbaj", deci ca o serie de acte verbale a căror coerență este asigurată de structura socială în care sunt realizate (Edmondson, 1981, p. 82). Structurile interacționale se manifestă prin secvențe de acte ilocuționare (Edmondson, 1981, p. 81).

Edmondson distinge între o structură interacțională *de adâncime*, abstractă, care definește cadrul interacțional, descriind configurațiile structurale posibile, și una *de suprafață*, reprezentată de secvențele reale de acte interacționale, care sunt produse în cursul unei conversații. Această distincție este o reflectare a aceleia dintre competența comunicativă și cea socială a vorbitorilor (Edmondson, 1981, p. 81; cf. și p. 7–8; vezi, de asemenea, explicațiile din Ionescu-Ruxăndoiu, 1991, p. 11–12).

Atingerea obiectivelor urmărite de participanții la conversație presupune adesea adoptarea unui comportament strategic, bazat pe „manevrarea" structurilor interacționale. Semnalul unui comportament de acest fel îl constituie lipsa de corespondență directă între structura

interacțională de adâncime și secvența de acte comunicative realizată concret; altfel spus, concretizarea „necanonică" a structurii de adâncime (Edmondson, 1981, p. 81). O funcție similară, de a sprijini obținerea rezultatului dorit de *E*, o are și folosirea strategică a unor proceduri conversaționale, care acționează asemenea unor „lubrifianți". Tipică este clasa reprezentată de procedurile exprimând ezitarea, tatonarea (engl. *fumblings*), care, fără să constituie în sine acte comunicative, sunt componente de necontestat ale activității de comunicare verbală (Edmondson, 1981, p. 81).

2.3.0. Elementele *structurii interacționale* sunt organizate ierarhic, fiecare unitate de rang superior reprezentând o combinație de unități de rang inferior. Unitatea minimală a acestei structuri este *actul* interacțional. O secvență de acte performate de același *E* constituie o *mișcare;* o secvență de mișcări performate alternativ de interlocutori constituie un *schimb*. Mai multe schimburi subordonate unui schimb de bază sau coordonate între ele reprezintă o *fază*, iar succesiunea ordonată de faze reprezintă o *confruntare* (engl. *encounter*).

2.3.1. *Mișcările* și *actele* componente ale acestora sunt produsul unei activități individuale, dar, în același timp, ele posedă mărci interacționale, care le integrează în structura de ansamblu a conversației. Alături de actul principal, care definește tipul de mișcare performat, o mișcare poate cuprinde acte opționale, deschise spre interlocutor. Funcția acestor acte este fie de a valida mișcarea precedentă a interlocutorului, recunoscând-o drept o contribuție la conversația în curs (engl. *uptaker)*, fie de a semnala crearea unei posibilități de intervenție a partenerului (engl. *appealer).*

Exemplul următor ni se pare semnificativ. Speriat de o criză violentă de ficat a soției, un om își trimite fiul la sora acesteia ca să-i ceară ajutor. Băiatul sugerează că ar fi mai bine să o ducă înapoi la spital. Răspunsul tatălui este:

- „Păi bine, măi tată, da n-am fost cu ea la doctor? Nu ie în tratament?" (TDM II, 304/1–2).

Mișcarea conversațională se compune, în acest caz, dintr-un act prin care se confirmă receptarea propunerii băiatului („Păi bine, măi tată") și un act principal cuprinzând două întrebări retorice, prin care, de fapt, se afirmă că femeia a fost dusă la doctor pentru tratament. Forma de structurare a actului principal (interogație negativă, și nu asertiune)

sugerează suprapunerea unui act orientat spre *R*, prin care *E* solicită validarea intervenției sale și declanșează intervenția partenerului.

Actul de validare a mișcării interacționale precedente îndeplinește funcții multiple, atât în plan social, cât și în plan strict conversațional (vezi Edmondson, 1981, p. 85). Este vorba, între altele, despre o funcție *rituală*, determinată de respectarea cerințelor principiului politeții: *E* plătește tributul cuvenit colocutorului, arătându-i că acordă opiniilor sale atenția și considerația cuvenite, dar, prin aceasta, își creează posibilitatea de a-și exprima nestingherit propria opinie. Asemenea acte prefațează, de obicei, exprimarea unor păreri diferite sau chiar a dezacordului față de poziția antevorbitorului (vezi și exemplul precedent). Actele în discuție au, fără îndoială, o funcție *fatică*, marcând înregistrarea de către colocutor a celor comunicate de partener. Dar, în același timp, ele pot reprezenta modalități strategice de pregătire a propriei intervenții, creându-i emițătorului un scurt răgaz pentru a alege formularea considerată adecvată a ideilor sale, fără ca în conversație să apară o pauză (funcția este de umplere a golurilor – engl. *gap-plugging*). De asemenea, prin intermediul unor astfel de acte, colocutorul își poate semnala dorința de a se manifesta ca *E*, întreruperile pentru exprimarea acordului cu partenerul fiind tolerabile (necontând drept forme de agresare a acestuia).

O anumită mișcare interacțională poate introduce o temă de conversație, declanșând reacții diferite ale colocutorului. Spre deosebire de etnometodologi, W. Edmondson acordă atenție nu numai simplei succesiuni a intervențiilor și mecanismelor care o guvernează, ci și relației de substanță dintre aceste intervenții, întrucât cursul unei conversații, gradul său de complexitate, este dependent în mare măsură de acest factor.

Tipurile de bază de mișcări interacționale sunt, după Edmondson (Edmondson, 1981, p. 86–89):

– *Ofertă* (engl. *Proffer*) – mișcare prin care se introduce o temă de conversație;

– *Satisfacere* (engl. *Satisfy*) – mișcare prin care se comunică emițătorului precedent faptul că intenția sa perlocuționară a fost eficientă;

– *Respingere* (engl. *Contra*) – mișcare prin care *E* încearcă să-l determine pe partener să-și retragă complet oferta inițială; o asemenea mișcare reflectă neconcordanța cu intențiile perlocuționare ale partenerului;

– *Contracarare* (engl. *Counter*) – mișcare prin care *E* încearcă să amendeze conținutul mișcării precedente, determinându-l pe partener

să revină parțial asupra spuselor sale; în acest caz, oferta este acceptată, dar numai într-o versiune modificată;

– *Reofertare* (engl. *Re-offer*) – mișcare prin care inițiatorul unui schimb propune o versiune modificată a primei sale oferte; substanța noii versiuni nu mai este identică totuși cu aceea a versiunii originare.

2.3.2. Presupunând interacțiune socială, comunicarea se realizează numai dacă enunțurile prin care se concretizează mișcările descrise sunt integrate unui *schimb*. Schimbul, unitate minimală a interacțiunii *sociale*, este definit ca succesiune de mișcări performate de interlocutori diferiți și aflate în raporturi de relevanță secvențială. În concepția lui W. Edmondson, schimbul este o unitate „închisă", care produce un rezultat. Inițierea unui schimb este marcată prin producerea unei mișcări de *Ofertă*, iar încheierea – prin producerea unei mișcări de *Satisfacere*. Desigur că tipul de structură cel mai simplu – reprezentat de Edmondson prin schema:

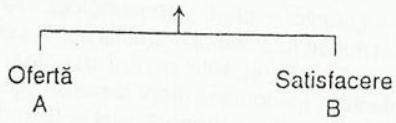

– în care A și B sunt interlocutorii, iar săgeata indică rezultatul – este foarte frecvent. Perechile de adiacență (sau de relevanță), la care ne-am referit în discuția asupra modelului etnometodologic (vezi *supra*, cap. B. II. 1., sub. 1.1.4.), constituie ilustrări ale acestui tip de schimburi.

Dacă însă B produce o mișcare de *Respingere*, evoluția schimbului se complică:

(a) A poate produce o mișcare de *Satisfacere* a mișcării lui B și atunci schimbul se încheie prin retragerea ofertei, deci rezultatul său este negativ:

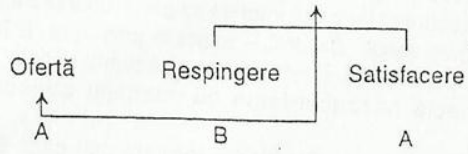

Vezi, de exemplu:

- „– Nea Gheorghe, zic, să luăm uoili di la... Cernatu, că, zic, are să ni le fure, bre! Ni le fură uoți!
  – E! Vez d treabă, mă! că, zice, nu le fură niminea [...]
  [...] am plecat înapoi la uoi" (TDM II, 529/3–5, 10).

Propunerea făcută de un copil unui adult este respinsă de acesta; deși mișcarea de *Satisfacere* produsă de primul *E* nu e menționată explicit, relatarea efectului perlocuționar din enunțul final, în stil indirect, ne determină să o reconstituim. Intenția copilului nu se realizează, dar schimbul este încheiat.

(b) A poate produce însă o mișcare de *Respingere* a celei produse de B, ceea ce semnifică menținerea ofertei sale inițiale. Dacă B produce apoi o mișcare de *Satisfacere*, aceasta marchează încheierea întregului schimb și implicit retragerea primei mișcări de *Respingere:*

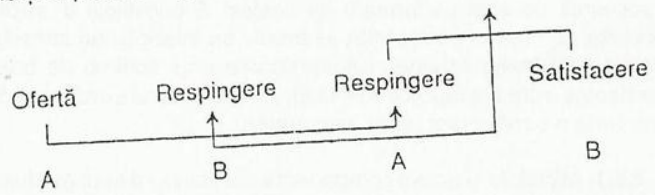

Vezi, de exemplu:

- „– Rumîne, io nu mai stau, merg acasă.
  – De ce mergi acasă? Făi femeie, mai stai, mai taică!
  – Nu mai stau!
  [...] Merg acasă.
  – Haide ș-acasă" (TDM II, 339/20–26).

Mișcarea finală de *Satisfacere* implică retragerea mișcării de *Respingere* a punctului de vedere exprimat în prima replică.

Textele dialectale înregistrează însă și situații în care, ca răspuns la o *Ofertă* inițială, fiecare dintre colocutori produce exclusiv mișcări de *Respingere*. Conversația rămâne practic neîncheiată, disputa fiind soluționată prin intervenția unei a treia persoane, într-unul dintre exemple – anchetatorul, care face o nouă ofertă conversațională (vezi cap. B. II. 1., p. 55, în legătură cu *corectarea* replicilor, exemplul din TDM II, p. 699/21–700/7).

Dacă B produce o mișcare de *Contracarare* a ofertei lui A și A răspunde cu o mișcare de *Satisfacere*, aceasta e urmată, de obicei, de o mișcare de *Reofertare* a aceluiași *E:*

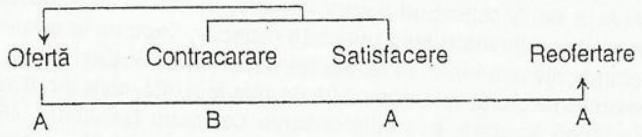

În exemplul următor:

Ofertă	„Zice: «Mă, am găsid niște uoi rupti de-ale goidarilor și... am tăiat trei uoi de-ale lor.»
Contracarare	«Cum [r] cum de-ali goidarilor, mă? că, zic, uiti asta-i semnu! [...] Nu să poate! zic, cum de la goidari? Asta-i uaia... Leancăi băciți, una a Catrini lu Roman, alta a lu Costandin Stăniloiu. Că le cunosteam [...]»
Reofertare	Și zice: «Mă! la urma urmi nu răspunzi tu di ieli, ieu răspun », zice" (TDM II, 529/14–17, 22–27),

primul colocutor, un adult, nu formulează explicit mișcarea de *Satisfacere*, pentru că îi vine greu să-și recunoască vina în fața băiatului care aduce argumente precise pentru a-și justifica mișcarea de *Contracarare*. Dar o asemenea mișcare este implicată de versiunea modificată a *Ofertei* inițiale, ale cărei presupoziții trimit la intervenția precedentă a băiatului („am greșit, dar îmi asum răspunderea"; cf. formula „la urma urmei").

2.3.3.1. Legate prin relații de subordonare sau de coordonare, schimburile sunt constituenții *fazelor* conversaționale. Acestea se caracterizează prin unitate tematică. Un schimb de bază poate subordona schimburi *preliminare* (*pre-exchanges* – în terminologia lui Edmondson), schimburi *ulterioare (post-exchanges)* sau schimburi *inserate* în structura sa *(pre-responding)*.

Schimburile preliminare inițiază un schimb de bază și îndeplinesc o dublă funcție strategică. Pe de o parte, ele au valoarea unor măsuri de siguranță pe care și le ia cel care le declanșează, pentru a evita un rezultat negativ al schimbului de bază; altfel spus, sunt o formă de a

testa atitudinea colocutorului, verificând posibilitatea ca acesta să producă o mișcare de *Respingere* sau de *Contracarare*. Prin aceasta se manifestă relația de subordonare față de schimbul de bază. Pe de altă parte, schimburile preliminare sunt un mijloc strategic de asumare a rolului de *E*, pentru că inițiatorul lor va iniția și schimbul principal (pentru o discuție asupra funcțiilor strategice ale schimburilor preliminare, vezi Ionescu-Ruxăndoiu, 1997).

Într-un text dialectal, două faze succesive sunt caracterizate prin structuri de tipul:

schimb preliminar + schimb de bază.

Internată la spital pentru o operație, o țărancă ar vrea să fie operată de un doctor mai bun. Întâmplarea face ca în patul de alături să fie o orășeancă:

- „ia cunoștea... că știi, fusese femeia [k] î cucuana fusese operată și stătusẽ spital și măi... cunoștea. Și ia iera dă... dă la Buzău și doctoru tod dă la Buzău [...]. Și io trag la cucuan-aea [...]" (TDM II, 306/2–5).

Relatarea menționată pune în evidență funcția strategică a secvenței preliminare care urmează:

- „Zic: «Coconiță, zic, dumneavoastă dă ce-as foz bolnave?» Sîce: «Ete, dragă, zîce, me-a făcut operație [...]»" (TDM II, 306/6–7);

prima intervenție urmărește verificarea atitudinii generale a interlocutoarei și captarea bunăvoinței acesteia, după care este introdusă – de către aceeași persoană – tema schimbului principal:

- „Zic: «Și care doctoru-ar fi mai bun aiicea?»" (TDM II, 306/9).

Faza următoare, în care interlocutorii sunt subiectul și doctorul, are o structură similară:

Schimb preliminar, cu funcție de verificare:

- „Zig: «Dumneavoastă sîntez domnu doctoru Codeanu?» Zîce: «Da!»";

Schimb de bază:

- „– Domnu doctoru, vreau să fiiu și io consultată dă dumneavoastă și daca ie caz dă uoperație, vreau să fiu și io

uoperată dă dumneavoastră.
– Cum îz˛zîce?" (TDM II, 306/16–21).

Schimburile ulterioare sunt subordonate schimbului de bază în măsura în care validează rezultatele acestuia. Unele dintre ele pot să fie substantive, redeschizând o tranzacție care părea încheiată, ca în exemplul următor:

Schimb de bază:

- „Tu dacă ne spui pă noi să știi că te-mpușcâm, yiu acasă la tini și te-mpușc pă fereastră, că ieu știu undi stai tu!
  Zig:˛«Nu vă spui că [ɛ] n-am di ci, că nu ń-aț făcut nici ũ˛rău, n-am di ci să vă spuiu.»";

Schimb ulterior:

- „Zice: «Ține socoteală că ieu te-aș împușca acu, da n-am ce face cu dobitocu ăsta, cu iapa asta».
  – Nu vă spui" (TDM II, 528/19–26).

Cea mai mare parte însă sunt schimburi rituale, îndeplinind o funcție fatică. Angajându-se să despartă doi tineri, pentru a satisface solicitarea diavolului, care luase înfățișarea unui bărbat, o babă cere ca răsplată o pereche de papuci:

- „Gata, mătușă! mîine să știi că ai papucii."

Schimbul care urmează este un schimb ulterior, declanșat de bătrână care, mulțumită, se simte obligată să-și întărească promisiunea, fără să adauge însă o informație nouă:

- „– E! Dacă mîine i-oi mai vede p-ăștia, ce, să-n˛dai miie ce mi-oi [ɛ] ce-oi cere [...]
  – Bun!" (TDM II, 348/2–5).

Asemenea schimburi au, de obicei, rolul de a conecta faza de tranzacție propriu-zisă cu aceea de încheiere a conversației.

Schimburile inserate precedă intervenția care aduce rezolvarea schimbului de bază, furnizând informații absolut necesare pentru formularea acestei intervenții, ca și schimburile preliminare. Spre deosebire de acestea însă, ele sunt inițiate de alt interlocutor decât inițiatorul schimbului de bază (vezi exemplele de la p. 51).

Cele trei tipuri de schimburi subordonate la care ne-am referit au fost, de asemenea, semnalate și comentate de etnometodologi (vezi *supra*, p. 55–56, 61–62). Aceștia le desemnează însă printr-un singur termen: presecvență. Distincțiile propuse de Edmondson ni se par însă justificate. La o analiză mai atentă, exemplele menționate mai sus reflectă totuși diferențe structurale care nu pot fi neglijate. Chiar dacă toate implică prezența a două schimburi legate tematic, în raport de subordonare, schimburile preliminare sunt orientate proactiv, ceea ce le deosebește de schimburile ulterioare, orientate retroactiv, și au același inițiator ca și schimburile de bază, spre deosebire de cele inserate, care au alt inițiator.

Pe lângă aceasta, așa cum observa Levinson (Levinson, 1983, p. 345), „presecvență" este un termen folosit ambiguu de etnometodologi, atât pentru a desemna un anumit tip de intervenție (cea care inițiază schimbul subordonat), cât și pentru a desemna întreaga secvență care conține acest tip de intervenție. Am putea adăuga și faptul că „secvență" este o denumire foarte generală, lipsită practic de relevanță pentru structura interacțională, pe când „schimb" trimite la unitatea interacțională de bază.

2.3.3.2. Schimburile care alcătuiesc o fază pot fi coordonate prin *înlănțuire* (engl. *chaining*) sau prin *reciprocitate* (engl. *reciprocation*). Coordonarea prin înlănțuire presupune cumulul de informații legate de aceeași temă. Vezi, de exemplu:

- „[– Mă! Tu ne cunoști pă nuoi?
  – Vă cunosc.]
  – Cine sînt io, mă?
  Zic: «Dumneatali iești domnu Iuliș [...]»
  – Da p-ăsta îl cunoști, mă, cine ie?
  – Îl cunosc.
  – Cine, mă?
  – Gheorghe Moraru [...]
  – Da p-ăstalan,˛mă, îl cunoști?
  – Îl cunos˛și p-ăsta, da nu știu cum îl cheamă, da l-am văzut" (TDM II, 528/7–17).

Coordonarea prin reciprocitate presupune furnizarea de către colocutori a aceluiași tip de informații; rezultatul unui schimb precedent este reluat prin reciprocitate. Vezi, de exemplu, următoarea secvență rituală, legată de petit:

- „– Cam *ce-ai avea?*
  – Păi, *ce să am?* Am și io vreo cinș pogoane, log di casâ, calu ăsta, ce-i pă mine șî acasă [...]. Da dumneavoastă *ce-i dați?*
  – *Ce sâ-i dăm?* Îi dăm... cinș pogoane di pământ, șase mii de lei, o vacă, cutare..." (TDM II, 314/1–6).

De remarcat structura simetrică a ambelor răspunsuri, care încep prin reluarea în ecou a întrebărilor.

În afara situațiilor rituale, acest tip de raporturi de coordonare îndeplinește o funcție fatică, fiind corelat cu satisfacerea unor cerințe ale politeții pozitive (este o formă de manifestare a interesului pentru persoana colocutorului). El se realizează frecvent în cazul formulelor de salut sau de prezentare. Vezi, de exemplu:

- „– Bună ziua. *Poftâ* bună.
  – Mulțumim. *Poftim.*"
  – Nu" (TDM II, 791/11–13).

Răspunsul la urare este urmat de o invitație (vezi și identitatea radicalului termenilor folosiți).

2.3.4. Unitatea cea mai complexă a structurii interacționale, *confruntarea* (în terminologia lui Edmondson, *encounter*), este definită ca o secvență *ordonată* de faze care configurează trei componente: două dintre ele, cu caracter facultativ: cea inițială și cea finală (desemnate de Edmondson prin cuvintele latine *Ave* și *Vale*), încadrează tranzacția propriu-zisă (*Business*, la Edmondson), componenta de bază. La particularitățile de organizare a acestor tipuri de secvențe ne-am referit în partea consacrată descrierii modelului etnometodologic; la Edmondson nu apar elemente noi față de cele semnalate acolo (cf. cap. B. II. 1., p. 57–63).

2.4.0. Concretizarea curentă în conversație a structurilor interacționale descrise presupune, în mod obișnuit, o activitate *strategică*, determinată de frecventa divergență a obiectivelor urmărite de participanți.

Așa cum subliniază W. Edmondson, utilizarea unor strategii conversaționale nu trebuie înțeleasă ca formă de activitate comunicativă deghizată. Transparența pentru *R* a strategiilor folosite de *E* este pusă în evidență de existența unor strategii corespunzătoare acestora la nivelul receptării, deci a unor strategii *interpretative*. Ambele tipuri de strategii

sunt recunoscute ca atare de participanții la conversație, ceea ce dovedește conven̦ionalizarea comportamentului strategic al membrilor oricărei comunități (Edmondson, 1981, p. 115).

O descriere completă și detaliată a strategiilor conversaționale este practic imposibilă, pentru că în acest domeniu se manifestă cu precădere creativitatea indivizilor (Edmondson, 1981, p. 115). W. Edmondson ne oferă însă o schiță de tipologie generală a strategiilor.

2.4.1. Cea mai mare parte a acestora sunt strategii de tip *anticipativ*, bazate pe predicții asupra atitudinii și a reacției colocutorului. Din această categorie fac parte *schimburile preliminare* (vezi *supra*, p. 70–71), dar și apelul la o serie de *mișcări* conversaționale a căror funcție este aceea *de sprijinire* a actului interacțional principal (engl. *supportive moves*). Este vorba fie despre mișcări de *Satisfacere* a unei *Oferte* pe care *E* o predictează, fie despre mișcări de *Contracarare* sau de *Respingere*, prin care *E* încearcă să prevină posibile mișcări de acest tip din partea receptorului (Edmondson, 1981, p. 129). Asemenea mișcări nu apar în structura de adâncime a conversației, ci aparțin exclusiv nivelului structurii de suprafață, fiind derivabile sistematic pe baza noțiunii de strategie anticipativă (Edmondson, 1981, p. 122). Prezența lor este legată îndeosebi de performarea unor acte din clasa directivelor.

W. Edmondson distinge trei categorii de mișcări strategice:

(a) Mișcările de *motivare* a actului interacțional sunt determinate de predictarea inițierii de către *R* a unui schimb inserat în cel de bază. Aceste mișcări însoțesc adesea actele de solicitare, prevenind cererea unor explicații sau justificări de către *R* (Edmondson, 1981, p. 122–123).

În exemplul următor, tatăl îi pune în vedere fiului să se însoare, oferindu-i întreaga argumentare înainte ca acesta să o ceară.

- „Băi, zice, uite ce ie: tu o sâ pleci înarmată, să te-însuori. Frat-tu a plecat în Germaniia, ălâlantu a plecat încolo, toț au plecad la școuli ș-ai rămas tu să-m fii stîlpu mieu aiij; dacâ nișu tu nu te-nsuori, sâ știi câ dau fog la casi și... sâ nu să mai pomeneascâ aiici" (TDM II, 790/9–13).

(b) Mișcările de *amplificare* aduc clarificări suplimentare asupra temei în discuție. Ele îndeplinesc de multe ori o funcție fatică, de întreținere a bunelor raporturi sociale dintre interlocutori, fiind în strânsă legătură cu satisfacerea exigențelor politeții pozitive (pentru acest concept, vezi cap. B. IV., p. 108–109). *E* îi oferă receptorului mai multe informații, de obicei

despre teme neangajante – presupunând că acesta este interesat să le afle –, pentru a-și demonstra disponibilitatea pentru conversație.

În cazul anchetelor dialectale, asemenea mișcări apar frecvent, ca modalitate prin care subiecții încearcă să-i dovedească anchetatorului că se supun întocmai cerințelor acestuia de a furniza date complete asupra realităților locale.

Multe texte libere sunt rezultat al înclinației spre confesiune a subiecților, care oferă cu generozitate cele mai variate amănunte despre viața lor (vezi, de exemplu, textul *Am păți‿multe cu uomu-ola*, în TDM II, 208–210).

În acest tip de texte, mișcările de amplificare sunt frecvent semnalate prin apariția unor decalaje în planul relatării (trecerea din universul celor relatate în universul concret al anchetei). Detaliile comunicate reprezintă, de fapt, un fel de paranteze destinate achetatorului, modificând perspectiva din care se povestește (din personaj al relatării, subiectul devine colocutor al anchetatorului).

Povestind despre împrejurările în care s-a căsătorit, un subiect se plânge că era mereu amânat de viitorul socru, sub diferite pretexte, unul fiind încheierea unor manevre în timpul războiului:

- „Î, stai să să termine manevra, că le-a luat un cal, avea cai mari ta-su, bogat, pricopsit. Avea cai mari, le-a lua‿calu mare, i-a..."(TDM II, 472/2–4).

Detaliile repetate sunt destinate anchetatorului.

În textele tematice, mișcările de amplificare sunt semnalate printr-un grad ridicat de redundanță a expresiei verbale, caracterizate prin repetiții, tautologii, glose etc. (vezi, de exemplu, textul *Porumbu,* TDM II, 273).

În conversația curentă, răspunsurile foarte concise, monosilabice, sunt interpretate drept indiciu al unei atitudini necooperative a partenerului, a cărei explicare devine pentru interlocutor obiect al inițiativei conversaționale.

Într-unul dintre texte, atitudinea unui tânăr îi neliniștește pe părinții săi:

- „– Ce-i cu tine, mă? Uor *te-a prins* agenții?
  – *Nu m-a prins.*
  – Da ce-ai? *Leș‿schimbad‿*la față.
  – *Nu-s schimbat.* Așa-i fielu mieu.
  – Nu să puate" (TDM II, 792/16–20).

Faptul că tânărul nu oferă de bună voie informația necesară – deci nu produce mișcarea de amplificare, conform uzanțelor –, ci dă numai răspunsuri „în ecou" este considerat semn al unei „anomalii", determinându-i pe cei de față să insiste pentru a afla cauza acestei atitudini.

În cazul unor acte de solicitare, mișcările de amplificare au rolul de a para o posibilă mișcare de *Contracarare* a receptorului; acesta ar putea invoca motivul că nu știe cum (sau nu poate) să facă ceea ce i se cere. *E* îi dă cu anticipație toate lămuririle necesare. Sunt numeroase exemplele din texte dialectale în care soacrele își sfătuiesc nurorile cum să-și îndeplinească îndatoririle casnice, înainte ca acestea să-și găsească motivări pentru a răspunde unor reproșuri probabile.

Nemulțumită de felul în care nora ei spală rufele, soacra înlocuiește reproșurile cu instrucțiuni (nesolicitate de interlocutoare):

- „rufa cîn‿o iai dă la riu, scutur-o uite-o așa, scutur-o să să dăzgîrciască ia, zîc, și pune-o așa frumos pă culme" (TDM I, 95/21–23).

(c) Mișcările de *dezarmare* a interlocutorului au o dublă funcție: aceea de a controla comportmentul receptorului, limitând posibilitățile sale de a reacționa la *Oferta* emițătorului, și aceea de autoprotejare a emițătorului. Sunt frecvente situațiile în care producerea unor asemenea mișcări este corelată cu intenția emițătorului de a performa un act directiv, fiind determinată de respectarea exigențelor politeții negative (pentru acest concept, vezi cap. B. IV., p. 108–109). *E* își recunoaște „infracțiunea" de a stânjeni prin intervenția sa libertatea de decizie și de acțiune a receptorului și, de obicei, îi prezintă scuze, *înainte* ca acesta să formuleze vreo obiecție, pregătind astfel terenul pentru acceptarea ofertei sale.

Cum în mediul rural strategiile politeții negative nu au aceeași pondere ca în comunitățile în care limba standard constituie mijlocul curent de comunicare (vezi cap. B. IV., p. 110–114), cererea de scuze în formele consacrate nu este reflectată de textele dialectale. Cel mult pot fi interpretate ca având funcția unor mișcări de dezarmare anumite forme de *captatio benevolentiae* care apar în relațiile cu *outsideri.* Vezi, de exemplu, enunțuri directive prefațate prin termeni de adresare nespecifici comunicării intracomunitare și prin formule de flatare a receptorului:

- „*Domnule, dacă iești așa de bun,* zic, vino puntin pîn‿la poartă-ncuaci." (TDM II, 312/20–21);
- „*Dacă iești așa de bun,* zic, să mă primeș‿și pă mine să... găzduiesc acolo" (TDM II, 312/23–24).

Interesant este însă un fragment dintr-un text dialectal în care, fără să intervină strategiile politeții negative, mișcarea de dezarmare îndeplinește o funcție evidentă de autoprotejare a emițătorului. Interlocutorul este împiedicat să aibă inițiativa verbală, partenerul dejucându-i planul de a folosi informațiile culese din sat despre el ca substanță a unor reproșuri și oferindu-i o autocaracterizare:

- „Di mini geaba te interesezi, că io ț-am pus clar: uor îs huoț, or îs șarlatan, uor îs șmiechir, da cînd deodată-s cinstit, un ,te-ai duce n-arî să spui, chiar un dujman dacă am, din adivăr n-ai să... dacă ăsta-i pahar n-ai să-i zîș ,că-i canâ sau îi ualâ, i pahar, dă-l dracului" (TDM II, 472/11–16).

2.4.2. În afara strategiilor anticipative, concretizate prin cele trei tipuri de mișcări de sprijinire a actului comunicativ la care ne-am referit, există și strategii de tip *aditiv*, constând în multiplicarea actelor care compun mișcarea de bază dintr-o intervenție în conversație (la Edmondson, *multiple-head acts*). Scopul acestora este de a atenua posibilele prejudicii aduse eului individual al receptorului prin *Oferta* principală a emițătorului. Asumându-și rolul de *E*, *R* le produce, sperând ca acumularea unor forme de contracarare a intervenției precedente a interlocutorului să aibă efectul unei mișcări globale de *Respingere*. Actele care compun mișcarea de bază nu au funcția de a o sprijini și nici nu se află în raporturi de subordonare față de aceasta. Fenomenul la care ne referim are loc, așa cum observă W. Edmondson, atunci când trebuie să răspundem unor critici, obiecții sau acuzații ale interlocutorului, oferindu-i justificări pentru comportarea noastră. Avem sentimentul că suntem cu atât mai convingători și mai eficienți în acțiunea „reparatorie", cu cât producem mai multe argumente într-o singură mișcare conversațională (vezi Edmondson, 1981, p. 131–132).

În cele câteva texte dialogate transcrise în volumele folosite, multiplicarea actelor care compun mișcarea de bază se înregistrează, mai ales, în situațiile de dispută, în care unul dintre parteneri – de obicei, subiectul secundar, care încearcă să-și demonstreze calitățile de informator – își justifică pe această cale punctul de vedere. De exemplu, discutând despre obiceiurile de nuntă, două bătrâne exprimă păreri diferite:

- „[a] Tot așa să fag ,nuntele.
  [b] Nu să fac tot așa!" (TDM I, 79/13–14).

Cea de-a doua oferă, într-o amplă mișcare de bază. argumente:

- „Păi *dîm ,bătrînețe, dîm ,bătrîni noștri*, n-a fos ,ca cum fac acu. Ginerele a fost î [k] mbrăcat în negru, mireasa cu roche albă; *cînd ieram noi* iera... ginerli cu cioarici, ier ... cu cămașe-i făceam flori la cămașe dă ginere [...] așa ieream mbrăcaț. Pă cap avea fluori, încă... muma, *muma uite a găzdi casi ăștea*, în loc să... aivă cum au vol, uit-avea o batistă roșă ș-o prindea uit-așa aici ,în spate [...]" (TDM I, 79/19–26).

2.5.0. Activitatea comunicativă concretă presupune actualizarea substanței discursive prin intermediul unor strategii sau proceduri conversaționale care funcționează atât la nivel interacțional (vezi, de exemplu, strategiile anticipative și aditive descrise anterior), cât și la nivel acțional (vezi, de exemplu, performarea indirectă a anumitor acte).

2.5.1. Există însă o categorie de elemente care nu reprezintă prin ele însele nici constituenți ai actelor interacționale, nici ai actelor ilocuționare, dar apar în performarea diverselor tipuri de acte. Ele sunt elemente convenționalizate prin uz, care îndeplinesc funcții diverse în conversație, fără a fi însă legate de un anumit conținut semantic. W. Edmondson le grupează în categoria elementelor care exprimă *ezitarea, tatonarea* (engl. *fumblings*). În această categorie sunt incluse:

(a) elementele care marchează, de obicei, intrarea în rol a emițătorului sau ezitarea înaintea formulării propriului punct de vedere (engl. *starters*); ele premerg actul comunicativ;

(b) elementele cu funcție explicativă (engl. *let-me-explain*); ele sunt orientate spre *E*, anunțând că acesta încearcă să comunice ceva;

(c) elementele de delimitare sau de reliefare a problemei în discuție ori a poziției emițătorului (engl. *underscorer);* ele sunt orientate spre mesaj;

(d) elementele de flatare (engl. *cajoler*), orientate spre destinatar;

(e) aparteurile (engl. *aside*); ele nu aparțin, de fapt, structurii conversației în curs, ci fac referire la datele concrete ale situației de comunicare (loc, moment, preocupări ale emițătorului) (Edmondson, 1981, p. 153–157).

Rolul tuturor acestor elemente este de a regla desfășurarea conversației, prin umplerea posibilelor goluri (vezi clasele (a) sau (e)), prin controlul emiterii și al receptării (vezi clasele (b) și (c)) și prin crearea unor premise pentru reușita și eficiența comunicării (vezi clasa (d)).

Clasele menționate sunt reprezentate în textele dialectale prin forme specifice. Le ilustrăm prin câteva dintre realizările cele mai frecvente.

(a) *Păi* este marca tipică a ezitării celui care își asumă rolul de *E*, fie că este vorba despre texte tematice, care constituie răspunsuri mai ample la întrebări ale anchetatorului (cf., în TDM II, textele *Porcul*, 236/18, sau *Fabricarea țuicii*, 262/15; vezi și răspunsurile la diversele intervenții suplimentare ale anchetatorului, care fragmentează textul: 263/11, 28 etc.), fie că este vorba despre dialogurile relatate în textele libere (cf., de exemplu, TDM I, 287/13–14; 291/1–2; TDM II, 148/8, 12; 790/26; 791/26 etc.). Cu o funcție similară apare interjecția *e! (ei!)* (TDM II, 237/13; 312/3; 274/4; 410/23; 568/21; 349/1, 20 etc.). În textele tematice, a fost notat și adverbul *așa*, care nu are funcție conclusivă, ci distinge secvențele componente într-o relatare mai amplă, oferindu-i emițătorului posibilitatea unei scurte reflecții asupra felului în care își va continua intervenția (vezi, de exemplu, TDM II, 214/20, 25; 215/1).

(b) Caracteristic pentru mărcile explicative din textele dialectale este faptul că, în mod frecvent, atrag atenția nu atât asupra conținutului enunțului pe care îl însoțesc, cât asupra termenilor folosiți. Ele semnalează preocupări de ordin metalingvistic ale emițătorului (vezi și *supra*, cap. A. II., p. 22–25). Atitudinea emițătorului este firească, dacă ținem seama de condițiile particulare în care sunt produse aceste texte (elicitate în cursul anchetelor dialectale) și de cerințele de autenticitate lingvistică, formulate insistent de interlocutorul specialist. Semnalarea caracterului local al formei folosite este însoțită adesea de o glosă explicită. Vezi, de exemplu:

- „să pune... *la noi să spune* crivac: două furci bătute-n pământ, la margina... gropii, douo furj‿bătute și ũ fus în curmeziș [...]" (TDM II, 274/17–18; prima ezitare, semnalată prin puncte de suspensie, este determinată de faptul că *E* sesizează posibilitatea unei neconcordanțe între codul său și cel al anchetatorului);
- „s-a făcut așa ca alica, *cum îi zicim noi*, ca aliga, ca sămînța di cînipă așa." (TDM II, 282/20–21);
- „trecea Siretu ũ... marchidan *să zîcea*, un uom... cu-o ladă așa în‿spati, coropcă *să zîcea*" (TDM II, 641/17–18);
- „după ce... scoati primu vraf, *așa cum îi ziceam noi*, prima seriie cari să treierase, bagâ p-al doilea" (TDM II, 742/8–9).

Alteori, marca glosei ne apare ca un simplu automatism, dar reflectă aceeași tendință de analiză a codului lingvistic local. Vezi, de exemplu:

- „că iera clae, *cum spunem noi*, clae" (TDM II, 236/6);
- „mai umplem burta, de-o facem *cun‿sî spuni* tobâ, c-*așa să spune la noi aicea*, tobă. Cred c-așa să spune și pîntr-alte părți, nu știu, nu mai știm" (TDM II, 854/11–13).

Există însă și situații în care mărcile explicative se referă la actul comunicativ propriu-zis, semnalând dificultăți în exprimarea unor idei:

- „ăștea... ierau u, *cum să spun*, nu ca [ɛ] î... ortodocș ca noi, cato [ɛ] catolici." (TDM II, 276/23–24; de remarcat diversitatea mărcilor ezitării)

sau având rolul de semnal al unor acte preliminare:

- „*să vă spun ceva*, a-ncepu‿să rîzâ, sce, m-an‿găsi cu Istrate" (TDM II, 855/15–16; de remarcat și mențiunea asupra mimicii autorului replicii).

(c) Reliefarea problemei în discuție se realizează mai frecvent prin două tipuri de structuri:

– *uite(ce)* (cu diverse variante), prefațând enunțul propriu-zis:

- „Tăticule, *iote ce* [...] io mă dug‿la tanti Anica [...], io mă dug‿da matale, zice, *uite ce*, ară‿jază căruța [...]" (TDM II, 304/3–6);
- „Bre, zic, *uiti* alceva [...] ai uo soră [...]" (TDM II, 313/24);

– întrebarea retorică *știi ce...?*:

- „*Știi ce* vreau eu? Te duci înapoi acasâ la tac-tu și-i spui câ mers‿cu mine acuma..." (TDM II, 791/28–29);
- „Bre! *știi ce iesti* [...] vreau să mă-nsuor, domnule!" (TDM II, 792/24–25).

Sunt consemnate, de asemenea, unele modalități de reliefare a atitudinii emițătorului:

- „i era rușîne, *vă spun drep‿că*-i iera rușîne" (TDM II, 743/21).

(d) Dintre elementele de ezitare orientate spre interlocutor, cel mai frecvent este notată forma verbală *știi*:

- „c-atuncea sâ scula femeili, *știi*,...di nuapte sî spăla" (TDM II, 641/15–16);
- „să pune la ursitori, *știi*, acolo la cap...la a copilului" (TDM II, 643/13–14);
- „fierbeam apâ sî-l puneam într-o... *știi*, într-ũ vas... mălaiu-ola" (TDM II, 835/17–18);
- „cîn venea ăla dă la Bucure *știț* că-l aveam pă Gic-ăsta care vine [...]" (TDM II, 60/20–21).

O funcție similară li se poate atribui unor construcții prin care se reamintesc interlocutorului aspecte anterioare:

- „or disigur, *cum v-am spus io*, ieram mai mic [...], n-aveam putere iou di combatiri" (TDM II, 741/16–18);
- „sorâ-mea cu frate-meu nu prea iera văzuț cu uochi buni, *cum spuneam mai naiinte*" (TDM II, 742/22–23) (în ambele cazuri se subînțelege „și deci știți"),

dar și unor construcții care fac apel la imaginația interlocutorului, la capacitatea acestuia de a completa un enunț:

- „câ de ce s-o dea la meseriie? c-ăilals sâ muncească s-o țiie pă ia la meseriie, *sî-i sucitâ sî-vîrtitâ*..." (TDM II, 744/7–9);
- „câ de ce ăștilalți sâ muncească sî iei sâ-i ia mașînâ și *nu știu ce*" (TDM II, 744/14–15) (în aceste exemple se subînțelege „știți desigur ce se poate spune în asemenea situații").

(e) În textele dialectale, prezența unor mărci ale aparteului este în legătură cu distincția între planul narării și cel al evenimentelor narate. Vezi, exemplul:

- „m-an dus; mă, cun să fac io să-i zic? Io singur, *că d-aia-s spui. Spune... doamna că zice*: «*O!, ce, ai un nepot frumoz, zîce, că sî poate să-l însurăm* [...]. *Sî să ducă și iel, să caute și iel, că io pentru mine n-a găsi nimeni.*» Și am intrat acolo." (TDM II, 313/12–16),

în care relatarea este întreruptă de o paranteză conținând o reflecție a subiectului adresată parcă lui însuși.

Alteori, relatarea este întreruptă de enunțuri destinate anchetatorului, care au în vedere desfășurarea anchetei în sine. Observând că i se notează spusele, un subiect își întrerupe relatarea despre construirea unei stâne și se adresează anchetatorului:

- „dă une-am avu comanda, dă la... brigader sau dă la șefu... ocolului, une ne-a arăta pădurarii... *Dacă ie... vorbez, mai rar, dacă...*" (TDM II, 85/9–11).

Alt subiect, care povestește despre ridicarea unei case, neobservând că este înregistrat, îi cere anchetatorului să noteze întocmai:

- „dipi ce-o căprioriezi, o lițuiim cu lițuri, *scrii așa*. O lițuim cu lițuri și d-acolea o șindilim" (TDM II, 374/7–8).

2.6. Modelul integrativ al lui W. Edmondson lărgește și adâncește posibilitățile descriptive oferite de modelul etnometodologic, fără să anuleze schița *generală* de organizare a conversației propusă de acesta. Am semnalat, în cursul discuției precedente, o serie de concordanțe între categoriile și conceptele cu care operează cele două modele. Acest fapt, precum și identificarea într-un corpus de date înregistrate direct – chiar dacă este vorba despre conversații relatate – a unor elemente ilustrând cele mai diverse aspecte structurale și strategice ale conversației, relevate de autorii la care ne referim, arată că dispunem de instrumente eficiente de analiză a nucleului de universalii care definește activitatea conversațională.

(b) NIVELUL MICROSTRUCTURAL

III. Forme de deixis

Concepte de bază: *expresii indexice; deixis; tipuri de deixis: personal, spațial (local), temporal, textual, social; deixis extradiscursiv / intradiscursiv; deixis de rol; organizare egocentrică a deixisului; uzuri deictice gestice și simbolice* vs. *uzuri nondeictice anaforice și nonanaforice*

1. Studierea deixisului nu reprezintă o preocupare recentă a lingvisticii. Orientările teoretice mai noi oferă însă un cadru coerent de discuție și, pe această bază, permit sesizarea unor elemente esențiale pentru înțelegerea fenomenului.

Cercetările americane actuale se întemeiază pe un studiu clasic al lui J. Bar-Hillel (Bar-Hillel, 1954); pentru cele europene, punctul de plecare îl constituie studiile lui E. Benveniste despre subiectivitate în limbă, despre natura pronumelor și despre persoană (Benveniste, 1966, p. 225–236, 251–266). Preluând două distincții fundamentale introduse de Ch. S. Peirce: tip / ocurență (engl. *type / token*) și simbol / index, J. Bar-Hillel denumește deicticele *expresii indexice*, întrucât acestea presupun asocierea existențială – și nu convențională – a unui semn considerat ca ocurență – și nu ca tip – cu realitatea reprezentată. Autorul susține că indexicalitatea este o proprietate inerentă a limbilor naturale și că mai mult de 90% din propozițiile declarative pe care le emit vorbitorii sunt indexice, incluzând referirea la emițător, receptor, timpul și locul emiterii propoziției.

E. Benveniste afirmă că limbajul oferă semne vide nonreferențiale în raport cu realitatea, pe care fiecare locutor și le apropriază în exercițiul discursului, atribuindu-le o semnificație prin raportare la persoana sa și prin definirea unui partener ca „tu". Limbajul (ca sistem de semne) este profund marcat de expresia subiectivității, dar fundamentul subiectivității se află în exercițiul limbajului. Limbajul apropriat devine instanță a discursului, caracterizată printr-un sistem specific de referințe interne a cărui cheie este „eu".

Alături de actele verbale și de formele implicitului conversațional, deixisul este un aspect fundamental al organizării pragmatice a discursului (Levinson, 1983, p. 284). Definiția deicticelor ca grup de forme prin intermediul cărora sunt înglobate și gramaticalizate trăsături ale contextului comunicativ, deci care reflectă în mod direct relația dintre structura limbii și circumstanțele comunicării, le integrează indubitabil în sfera de preocupări a pragmaticii.

În mod tradițional, se disting trei tipuri fundamentale de deixis: deixisul *personal, spațial* (local) și *temporal,* care presupun codarea prin forme specifice a rolului participanților la un schimb verbal (*E, R* sau auditor), a pozițiilor spațiale în raport cu poziția participanților la schimbul verbal considerat și, respectiv, a momentelor și intervalelor temporale la care se fac referiri, în raport cu momentul în care este emis un enunț. De remarcat caracterul relativ al formelor deixisului, a căror definire e strict dependentă de coordonatele de bază ale fiecărei situații de comunicare.

La tipurile menționate, cercetările mai noi adaugă încă două: deixisul *textual* (discursiv) și deixisul *social* (Levinson, 1983, p. 62–63), cel dintâi presupunând codarea referirii la segmentul discursiv în care este plasat enunțul considerat, iar cel de al doilea – codarea distincțiilor sociale referitoare la identitatea participanților și a relației sociale dintre aceștia.

Esențială este organizarea *egocentrică* a deixisului (*E* fiind centrul deictic în actul enunțării); schimbarea emițătorului provoacă o modificare a coordonatelor schimbului verbal considerat (Levinson, 1983, p. 63–64).

Formele deictice (cuvinte sau morfeme) pot avea, în afara uzurilor deictice de bază, și uzuri nondeictice. Uzurile *deictice* pot fi *gestice* și *simbolice.* Interpretarea celor dintâi presupune referirea la un mod fizic de monitorizare a schimbului verbal (gest indicativ propriu-zis, indicare prin tonalitatea vocii, direcția privirii etc.). Pentru interpretarea uzurilor simbolice este necesară numai cunoașterea coordonatelor contextuale generale ale schimbului verbal, cu care participanții vin în contact înainte de emiterea enunțurilor considerate.

Aceeași formă poate avea diverse tipuri de uzuri în diverse enunțuri:

(a) *Mâna* ***asta*** *mă doare* – uz deictic gestic;
(b) *Strada* ***asta*** *mi-a plăcut întotdeauna* – uz deictic simbolic;
(c) *L-am întâlnit ieri pe vecinul* ***ăsta*** *nou* – uz nondeictic.

Uzurile *nondeictice* pot fi *anaforice* și *nonanaforice*. În cazul utilizării anaforice, o formă – de obicei, pronominală sau adverbială – trimite la un referent anterior desemnat în discurs printr-o altă formă:

- *Ieri am fost la București. Acolo m-am întâlnit cu un vechi prieten.*

Uneori, substitutul poate anticipa în discurs un anumit referent:

- *Acolo mi-ar plăcea să locuiesc: la București.*

În acest caz, unii cercetători vorbesc despre un uz *cataforic* (Green, 1989, p. 24). Mulți însă desemnează prin uz anaforic ambele tipuri de situații lingvistice.

Adesea, utilizările deictice și nondeictice ale unei forme pot fi coprezente în enunț:

- *M-am născut la București și am locuit aici totdeauna.*

În acest exemplu, *aici* este folosit anaforic, reluând, în altă formă, numele *București*, dar și deictic simbolic, semnalând faptul că *E* se află în acest oraș, în opoziție cu *acolo* (cf. *M-am născut la București și am plecat de acolo în 1974*).

Un dublu uz: deictic, întotdeauna gestic, și anaforic, poate fi semnalat în cazul adverbului de mod *așa* și al sinonimelor lui, adverbe sau locuțiuni (*astfel, în felul acesta* etc.):

- *Ca să poți coase la mașină, trebuie să pui materialul așa* – uz deictic gestic;
- *Omul i-a spus că trebuie să o ia la stânga. A făcut așa și a ajuns* – uz anaforic.

Prima situație ne-ar putea permite să vorbim despre un deixis *modal*, manifestat uniform (gestic) și cu mărci limitate. Cea de a doua reprezintă o formă de deixis textual impur (vezi *infra*, p. 104).

Georgia Green adaugă la acestea situația în care forma deictică este folosită pentru referirea la un obiect evocat de cel semnalat deictic, denumind-o uz *metaforic* (Green, 1989, p. 24; termenul se încadrează în seria anaforic–cataforic); în realitate, este vorba despre un uz metonimic:

- Cineva spune: *Un japonez a cumpărat asta cu 5 milioane*, arătând spre un exemplar dintr-un ziar (uz deictic gestic), și înțelege prin aceasta cumpărarea companiei care editează ziarul (uz nondeictic metaforic).

2.1. Deixis personal

Rolurile participanților la un schimb verbal sunt reflectate prin excelență de categoria gramaticală a persoanei, prezentă la pronume și verbe. Delimitarea rolurilor de bază: *E* și *R*, se realizează prin pronume personale și prin acordul între verb și subiect. Rolul de *R* poate fi marcat însă și printr-o clasă de forme care nu implică prezența persoanei gramaticale, vocativele numelor.

O primă distincție necesară este aceea între *E* (cel care vorbește) și *sursa* unui enunț, precum și între *R* și *ținta* enunțului (Levinson, 1983, p. 68–69). Să ne amintim de scena din *O scrisoare pierdută* în care Trahanache îi „recită" lui Tipătescu scrisoarea adresată de acesta lui Zoe. Trahanache este *E*, dar nu și sursă a enunțurilor, iar Tipătescu este *R* al enunțurilor rostite de Trahanache, dar nu și țintă a lor, acestea fiind destinate lui Zoe. Dată fiind relativitatea absolută a formelor persoanei I și a II-a singular a pronumelor, care nu au altă funcție decât aceea a identificării emițătorului și a receptorului, Trahanache încearcă, prin glosarea formelor neconcordante, să pună de acord datele specifice celor două situații de comunicare: cea reflectată de textul scris și cea creată de „recitare":

- „[...] venerabilul (adică *eu*) merge deseară la întrunire [...] *Eu* (adică *tu*) trebuie să stau acasă [...] Nu mă aștepta, prin urmare, și vino *tu* (adică nevastă-*mea*, Joițica) la cocoșelul *tău* (adică *tu*) care te adoră [...]" (Caragiale, I, 1959, p. 115; subl. ns., L.I.-R.).

Folosirea pronumelor personale de pers. I și a II-a singular cu funcție deictică prezintă în română o serie de trăsături distinctive față de alte limbi, explicabile prin aplicarea sistematică a regulii omiterii pronumelui de pers. I și a II-a singular și plural subiect (necesitatea de a exprima emfaza și / sau opoziția, care determină prezența pronumelor, depășește nivelul gramaticalității propriu-zise). Pronumele de aceste două persoane, prin care sunt identificați *E* și, respectiv, *R*, au o frecvență mai redusă în conversația curentă, compensată însă prin folosirea cu această funcție a formei de persoană a verbului predicat. Anumite particularități ale desemnării receptorului prin forma verbală sau prin acordul predicatului cu subiectul vor fi discutate în legătură cu deixisul social (vezi *infra*, sub 2.2., p. 90–94).

În textele tematice se poate semnala totuși o anumită caracteristică a desemnării emițătorului. Sunt puține cazurile în care relatarea se face

la pers. I singular (vezi, de exemplu, în TDO, textele: *Brînza de vaci* – p. 22; *Mămăliga* – p. 132–133); cel mai adesea, în relatare, apare pers. I plural (vezi, în TDO, textele: *Lîna* – p. 1–2; *Brînza murătuare* – p. 6; *Porcu* – p. 7–8; *Fînu* – p. 11 etc.). Acest fapt poate avea diverse explicații. Prezența pers. I plural poate fi o consecință a modului în care a fost elicitat textul (ce persoană a folosit anchetatorul în întrebarea adresată subiectului). Folosirea pers. a II-a plural în întrebare, pe care o sugerează relatarea la pers. I plural, poate fi legată nu numai de intenția anchetatorului de a-l determina pe subiect să adopte o viziune generalizatoare în descrierea unor acțiuni și practici curente (deci să nu-și prezinte strict propria experiență), ci și – într-un mod mai puțin conștient – de aplicarea de către acesta a normelor propriului său sistem comunicativ, care presupune exprimarea deferenței față de adulți necunoscuți prin utilizarea pers. a II-a plural.

La rândul său, relatarea la pers. I plural reflectă includerea experienței subiectului, dar, în același timp, traduce și intenția acestuia de a da relatării o valoare de generalizare. Descrierea pare a prezenta un standard de acțiune în comunitatea respectivă și, prin aceasta, exprimă o delimitare față de alte comunități. Pe de altă parte, prezența pers. I plural poate fi determinată și de neînțelegerea întrebării ca deferentă (deci de neadaptarea reciprocă a sistemelor comunicative ale partenerilor), normele deferenței în comunitățile rurale fiind diferite de cele ale limbii standard (Ionescu-Ruxăndoiu, 1989; vezi și cap. B. IV.).

În textele tematice are, de asemenea, o anumită frecvență relatarea la pers. a II-a singular, folosită însă cu valoarea persoanei generale: modul de acțiune în comunitatea respectivă este prezentat drept prototip general al acțiunii descrise, indiferent de comunitatea considerată (vezi în TDO, textele: *Burduși* – p. 6; *Așa să face fînu* – p. 7).

În cazul textelor libere care relatează experiențe personale ale subiecților, structura rolurilor se complică, dată fiind prezența unor dialoguri relatate. Relația cu anchetatorul se menține, dar ei i se subordonează diverse alte relații dialogale, în care subiectul anchetat joacă, pe rând, rolul emițătorului și al receptorului (vezi și *supra*, distincțiile *E* – sursă, *R* – țintă).

Caracterul fundamental al relației subiect–anchetator e dovedit de prezența unor modalități de control al receptării, pentru prevenirea posibilelor neînțelegeri sau confuzii. Cele mai obișnuite sunt:

– mențiunile asupra identității emițătorului anumitor enunțuri:

- „Și m-a judecat Curtea marțială, m-a judecat [...]
  – Tu ai foz – *gineralu* – tu ai foz, mă, tîlharule, la război?" (TDO, 104/8–9);

– utilizarea formei de pers. a III-a a verbului *a zice* (sau a altor verbe dicendi) după un enunț relatat, aparținând altui *E*, adesea în alternanță cu forma de pers. I singular pentru propriile enunțuri:

- „Minz, mă, că tu n-ai foz, *zîce*. Cît timp ai fos, tu la război?
  Zîc:
  – Di prînz pînă-n nemiaz." (TDO, 104/11–13);
- „am pleca, cu nemți tîrîj, după mine, *zîc*, [...]
  – Ieș afar, *ce*.
  – Faj, rău dî mă-njuri, domle gineral, *zîc*" (TDO, 104/18–21).

Asemenea procedee caracterizează, în general, relatările orale, indiferent care ar fi destinatarul lor principal.

Formele de vocativ servesc, de asemenea, la delimitarea unui anumit rol comunicativ, acela de *R*. Delimitarea receptorului poate reprezenta un act verbal independent, care îndeplinește funcția de inițiere a unei conversații (a) sau poate avea o funcție fatică, parantetică (b); în acest ultim caz, vocativele pot fi plasate în orice poziție în cadrul enunțului (Levinson, 1983, p. 70–71). În dialogurile relatate în textele libere apar ambele tipuri de funcții:

(a) • „*Mămăicâ, mămăicâ*, mâ strigâ la puartâ" (TDM II, 419/20);
• „*Domnule*, dacă ieșți așa de bun, [...]" (TDM II, 312/20);

(b) • „– Ce faci, *lonele?*
– Uite, *țață Vasilică*, [...] mă jocu" (TDM II, 501/21–23);
• „– *Măi Mitică*, zic, ie numai... cîteva capre [...]
– *Măi nea Neculae*, ce, le-am băga, toate" (TDM II, 21/10–11).

Frecvența formelor de vocativ în texte este foarte ridicată în relatarea dialogurilor, prezența lor îndeplinind, de fapt, funcția de identificare nu numai a receptorului, ci, indirect, și a emițătorului. Prin vocative se compensează absența pronumelor subiect, vocativele excluzând posibilele ambiguități determinate fie de omonimii intraparadigmatice (în cazul omiterii pronumelui subiect de pers. I singular), fie de uzul anaforic al pronumelor de pers. a III-a. Pe de altă parte, frecvența vocativelor se explică și prin puternica tendință de concretizare a enunțurilor,

caracteristică desfășurării raporturilor de comunicare în mediul rural și, în general, între indivizi cu un grad mai redus de instrucțiune. Ea se conjugă cu alte aspecte, cum ar fi: frecvența, și uneori chiar aglomerarea, determinărilor spațiale și temporale (vezi *infra*, sub 2.3., 2.4.), frecvența parantezelor și a explicațiilor incidentale, forme ale dramatizării relatării etc. (Coteanu, 1973, p. 45–53, 91–128), care reflectă atenția specială acordată *detaliului*, considerat esențial pentru înțelegerea exactă a celor relatate. Prin acumularea detaliilor, *E* încearcă să-l determine pe *R* să se *transpună* în situația despre care relatează, descifrarea semnificațiilor fiind în mod necesar pusă în legătură cu „experimentarea".

În delimitarea condiției de *R* joacă un rol și anumite interjecții, cum ar fi: *mă, bre, bă(i), fă, bia* etc. Ele însoțesc adesea formele de vocativ, dar apar și singure, ultimele două incluzând și informații despre sexul receptorului:

- „*Bre* mamă, zi‿nu știu ce-i acolea" (TDM II, 642/11–12);
- „Da du-te, *fă*, că nu te mănîncă" (TDM II, 642/14);
- „*Măi* Neculaie!" (TDM II, 20/4);
- „*Băi* Neculae" (TDM II, 21/27);
- „Dă ce, *byia* mămică [...]?" (TDM I, 303/14).

2.2. Deixis social

Preluând de la Ch. Fillmore ideea existenței acestui tip de deixis, care reflectă aspecte sociale ale situației de comunicare, S. Levinson îi restrânge domeniul de manifestare la câteva aspecte gramaticalizate ale structurii limbii, printre care se numără formele pronominale de politețe, titlurile de adresare și câteva particularități ale realizării acordului predicatului cu subiectul sau al determinanților adjectivali cu cuvintele determinate (Levinson, 1983, p. 89).

Textele dialectale prezintă o serie de caracteristici în privința exprimării deferenței. Referirea deferentă la destinatar se realizează, în mod obișnuit, prin structura *dumneata* + verb la singular, care semnalează relația cu un *outsider* aflat într-o poziție de superioritate socială:

– subiect → anchetator:
„Păi nu-*nțălesej‿dmneata* și [k] *mneata* acuși" (TDO, 105/4);
– pacientă țărancă → doctor:
„păi *dumneata* nu mi-*ai spus* că-i fh'icatu!" (TDM II, 304/21–22).

Întâlnim însă și structura *dumneavoastră* + verb la plural:

– subiect → anchetator:
„mă-ntîlnii cu *dumneavoastră*" (TDO, 5/14–15);
– pacientă țărancă → doctor:
„vreau să fiiu și io consultată dă *dumneavoastă*" (TDM II, 306/18–19);
– țăran → proprietar:
„mai bine-m *das‿*și mie niște liemne, că tot *avez‿dumnevuastră* păduri" (TDO, 249/24–25).

Ultimul tip de structură este însă mai nou, încă incomplet asimilat în vorbirea populară, prezentând încă aspectul unui fenomen de import din limba standard (Ionescu-Ruxăndoiu, 1989, p. 336–337; vezi și cap. B. IV., p. 110–111). Dovadă atât relația de variație liberă cu prima structură menționată (vezi *supra*, exemplele de dialog pacient → doctor, care provin de la același subiect; de asemenea, în discuția țăran → proprietar, forma deferentă apare numai în exprimarea solicitării – pentru câștigarea bunăvoinței receptorului –, ulterior țăranul abandonând formele de plural: „*ai* niște sălcîm [...] n‿*dai* de-acolo" – TDO, 250/26–27), cât și unele particularități de utilizare a lui *dumneavoastră*, care este încă simțit ca formă de plural, așa cum rezultă din câteva exemple. Unul dintre exemple reflectă clar relația *dumneavoastră* / *voi* și *dumneata* / *tu*:

- „la *dumneavoastă* să bocește [...] și... de amu *dumneavoastă vă bociz‿*la noi nu. Dacă nu *faci* așa, rîde dă *dumn'ata*" (TDM I, 372/17–19);

dumneavoastră și *dumneata* sunt substitutele deferente ale lui *voi* și *tu*.

În alt exemplu, numele predicativ adjectiv, corespunzător subiectului *dumneavoastră*, are formă de plural:

- „coconiță, zic, *dumneavoastă* dă ce-as‿foz‿*bolnave?*" (TDM II, 306/6).

Este frecvent, de asemenea, ca în răspunsul la o întrebare deferentă care conține sau implică pronumele *dumneavoastră*, *E* să se raporteze la el însuși prin forme de plural:

- „– Uor cu... cu calu *dumneavoastră*-n ce zi să-ntîmplară?
– Cu calu *nostru* [...]" (TDM II, 300/19–21);

- „– Ne *daz* [implicat *dumneavoastră*] voie să intrăm înuntru? [soția și soțul]
  Ce:
  – Vă *dăm*." [cuscrul, care e singur] (TDO, 347/6–8).

Referirea la un *outsider in praesentia* se face prin formele *dumnealui, dumneaei, dumnealor:*

- „*dumneaei* știie" [referire la anchetatoare] (TDM II, 124/9);
- „cîn veniră *dumnealor*" [anchetatorii] (TDO, 68/13–14),

uneori și prin *dânsul:*

- „că nu putea *dînsu* [doctorul] să mă panseze" (TDM II, 165/5–6).

S-ar putea ca aceste uzuri să nu fie însă întru totul relevante pentru situația din vorbirea populară curentă, fiindcă apar în condițiile relației de comunicare cu un *outsider* (anchetatorul).

Între *insideri*, diferența de vârstă acționează ca selector al formelor deferenței. Fie că sunt sau nu membri ai aceleiași familii, cei tineri se referă la un *R* mai în vârstă prin forma *mata* (cu diverse variante: *matale, tălică* etc.):

– fiu → tată: „da *matale* nu ves că..." (TDM II, 303/26);
– fiică → tată: „nu mi-ai spuz *mata* că să viu?" (TDO, 103/5);
– fiică → mamă: „Ai, mămică, mer ș-io cu *tălică*" (TDM I, 303/16);
– fin → naș: „măi nașule, [...] ce ij *matale*" (TDM II, 315/3–4);
– persoane nelegate prin nici o formă de rudenie:
„Nea Gheorghiță, *matale* ai pus sîrma" (TDO,70/2);
„da ziș tu cî cite [k] *matale* citește..." (TDM II, 501/28).

Pronumele *matale* poate funcționa uneori ca indice al superiorității sociale, în general. Îl găsim, de exemplu, folosit de o bătrână în discuția cu primarul:

- „Dacă vrei *matale* să nu mă găsiască muartea stîndă..." (TDM II, 588/22).

Că utilizarea pluralului pentru singular ca expresie a deferenței nu este un procedeu specific limbii populare vorbite ne-o dovedesc și caracteristicile structurale ale unor enunțuri în care apar formule de adresare.

Adresarea prin formele de vocativ *domnule, doamnă*, singure sau însoțite de numele funcției sau de (pre)numele destinatarului, indică faptul că acesta este un *outsider*, cu o poziție socială superioară. Asemenea formule sunt frecvent coocurente cu enunțuri care au predicatul la singular (fără ca structurile cu plural să fie excluse):

- „*Domnule*, dacă *iești* așa de bun" (TDM II, 312/20);
- „*Faj* rău dî mă-*njuri, domle gineral*" (TDO, 104/21);
- „*Domle doctoru, fă* ce *vrei* cu mine-acuș" (TDM II,164/22);
- „Cum, *domle doctor*, [...] mă *trimeți* acasî" (TDM II,165/3–4);
- „*Domn doctor!* păi dumneata nu mi-*ai spus*..." (TDM II, 304/21);
- „*Domle Trăiene, ai* niște sălcîm" (TDO, 250/26).

În limba literară, adresarea prin formule incluzând funcția sau titlul este coocurentă numai cu enunțuri având predicatul la plural dacă direcția comunicării este de la inferior la superior, iar adresarea prin prenume precedat de vocativul *domnule* nu poate fi folosită de la inferior către superior.

În privința adresării, observăm, de asemenea, că prenumele nu poate fi folosit singur de către un *E* mai tânăr către un interlocutor mai în vârstă; acest lucru este permis numai celui mai vârstnic. În cazul direcției de comunicare tînăr → bătrân, sunt folosiți termeni de adresare specializați pentru diverse tipuri de raporturi sociale, atât pentru persoane înrudite, cât și pentru persoane neînrudite *(nene, nea, neică, țață, țățică, gagă, mătușă, leliță)*, însoțiți sau nu de prenume. Toți acești termeni sunt coocurenți cu enunțuri cu predicatul la singular:

- „Măi *țățico*, ĩ zice sorî-mea" (TDM II, 305/2);
- „Ce cauuz, *leliță?*" (TDM II, 345/15);
- „Mă *Măriie*" vs. „De, mă *gagă Măriie* [...] (iera mai... mai mică mama)" (TDO, 117/9, 12);
- „*Peline*, [...] ce fac?" vs. „Mă *nea Vasîl'e*" (TDO , 227/3–4);
- „*Aurică*, mvață-te să mulgi" vs. „Mă-mvăz, *nene Ghiță*" (TDM II, 202/2–3).

Regula este valabilă și pentru referirea la membri mai în vârstă ai familiei și, uneori, chiar și la persoane neînrudite aparținând aceleiași comunități:

- „lu *nea Alecu*, lu frati-n'iu, [...] lu *nea Vasile*, lu frati-n'iu"(TDM II, 315/20–21);

- „mă găses cu Manea a lu *neica Gheorghe Pîrvu*"(TDM II, 345/13–14).

Există, de asemenea, în textele libere, o altă situație în care forma de vocativ nu îl identifică pe *R*, ci oferă unele indicații asupra emițătorului; este vorba despre „adresarea inversă": folosirea de către adulți pentru propriii lor copii (chiar când aceștia nu mai sunt minori) sau pentru persoane mai tinere (chiar din afara familiei) a unor forme specifice adresării copiilor către părinții lor.

Cf.: – noră ⇆ socru:
„*Tată*, da te-ai duz matale la dispensar" /
„Lasâ, *tatâ*, că nu-i nimica" (TDM II, 453/11, 13);
– nepot ⇆ bunică:
„*Mămăicâ, mămăicâ*, mâ strigâ" / „Ce, *mamâ?*"
(TDM II, 419/20–21);
– tânăr ⇆ femeie mai în vârstă:
„Ce cauz, *jeliță?*" / „Iete, *maică*, așa, așa"
(TDM II, 345/15–16).

Termenii de adresare inversă nu desemnează în mod necesar relația de rol dintre *E* și *R*, ci furnizează numai informații privind sexul și vârsta relativă a emițătorului (superioară celei a receptorului).

După cum se poate observa, tipurile de forme care funcționează ca mărci ale deixisului social sunt similare cu acelea care marchează deixisul personal. Într-un enunț, funcția de deictic personal și cea de deictic social a unor forme sau construcții nu pot fi separate: desemnându-și un interlocutor, *E* caracterizează implicit, prin forma aleasă, natura relației cu aceasta. În anumite situații, și modul de desemnare a emițătorului poate fi relevant pentru identitatea acestuia, precum și pentru natura raporturilor sociale în care se angajează (cf. pluralul modestiei, al majestății sau al autorității). În realitatea comunicării, realizarea lingvistică a celor două categorii de deixis este solidară. De aceea, separarea lor nu pare a se justifica.

2.3. Deixis spațial (local)

Determinarea coordonatelor cadrului spațial în care are loc un schimb verbal, în funcție de poziția ocupată de participanți în momentul enunțării, se realizează, în primul rând, prin folosirea unor adverbe și pronume demonstrative: *aici / acolo, acesta / acela* (cu diverse variante regionale).

Conținutul semantic al acestora exprimă opoziția apropiat / depărtat, de obicei în raport cu plasarea spațială a emițătorului, centrul deictic al enunțului.

În anumite graiuri însă, în Oltenia, unii cercetători (Dimitrescu, 1959 a, b; Ionașcu, 1960) au semnalat faptul că sistemul deicticelor spațiale nu este organizat la două niveluri caracterizate prin trăsăturile [+/– proximitate față de *E]*, ci la trei niveluri, caracterizate prin trăsăturile [+ proximitate față de *E]*, [+ proximitate față de *R]* și [– proximitate atât față de *E*, cât și față de *R]*. O organizare similară a sistemului demonstrativelor deictice apare în latină (cf. *hic, iste, ille*), turcă, sârbo-croată, unele graiuri bulgărești. Acest tip de organizare este specific adverbelor deictice, al căror sistem include unitățile *aici / aci / acolo*, și mai puțin clar conturat în cazul pronumelor demonstrative, care s-ar distribui astfel:

ăsta, asta / ala, aia / ăla, aia
ăștea / aia, alea / ăia, ălea

(Ionașcu, 1960, p. 76, 78).

Această organizare pare a fi însă limitată la anumite tipuri de situații comunicative, care nu presupun coprezența spațială a interlocutorilor: convorbiri telefonice, scrisori etc. (Pană-Boroianu, 1984, p. 217).

TDO oferă puține exemple de uz al lui *aci* cu referire la locul unde se află colocutorul *(R)*:

- „Ce faj moaș-*aci?*" (TDO, 102/7);

cele mai multe exemple sunt neclare, desemnând locul unde se află ambii colocutori:

- „Că mai veni de dimineață, ce, și vine și-acuma *aci* [...] Și stai *aci*-așa" (TDO, 102/14, 15).

Analiza din perspectivă evolutivă a adverbelor deictice în graiurile din Oltenia a condus-o pe Ruxandra Pană-Boroianu la concluzia că „Oltenia prezintă un sistem deictic binar, utilizat ca ternar", cu structura

aici
aci
acolo

– în care *aci* constituie „termenul indiferent" al sistemului, reminiscență a unei opoziții anterioare, pe cale de neutralizare (Pană-Boroianu, 1984, p. 221).

În anumite zone sudice, *(a)colea(-șa)* pare a fi specializat pentru a indica locul în care sunt plasați într-un anumit moment cei despre care

se povestește ceva (referirea la *R* este deci exclusă), funcționând ca un deictic de apropiere în planul evenimentelor narate, prin aceea că face referire la un loc cunoscut de *E*:

- „am pleca cu iel acasă de-*acolea-șa"* [= locul unde ne aflam] (TDO, 277/21–22);
- „stătu jos *acolea* lîngă mine" (TDM II, 20/10).

De asemenea, *colo* pare a fi un deictic al distanței reduse. Exemplele atestă posibilitatea folosirii lui repetate în același enunț, cu referire la puncte spațiale diferite, și diferențierea de *acolo:*

- „băgam um fier sau un lemn *colo* sus [...], ca să pot să-l ridic să-l pui *colo* de... să să-l ardă" (TDO, 21/7-8);
- „Îl luam di *colo* așa cu mîna [...] și-l puneam *colo*. Ș-*acolo*-l netezam frumos" (TDO, 21/4–5).

În alegerea variantei de apropiere sau a celei de depărtare a deicticelor se constată anumite particularități, dată fiind perceperea de către *E* a naturii speciale a raporturilor de comunicare pe care le instituie ancheta dialectală. Adverbul *aici,* de exemplu, este utilizat frecvent ca deictic simbolic, desemnând:

– localitatea în care se desfășoară ancheta; funcția deicticului este de delimitare și opoziție (față de toate celelalte localități, desemnate prin *acolo*):

- „Porumbu-*aiicea* să puni mai mult cuiburi" (TDO, 57/17);
- „să opresc livezile *aiicea"* (TDO, 7/4);
- „Uameni toț *aiicea* de mici să... să ocupă cu fînu" (TDO, 15/12–13);

– zona în care se află localitatea anchetată:

- „Și s-a resculat *acolo*-n Vlașca. Și ne-a lua p-*aicea*, eream la doi Vîlcea [...] Și ne-a lua pă noi de-*aicea* și ne-a dus *acolo*" (TDO, 10/1–2, 4–5).

Caracterul neobișnuit al prezenței anchetatorului într-un decor familiar numai subiecților relativizează distanțele. Adesea, deicticele gestice nu trimit la spațiul circumscris în care se desfășoară ancheta. Integrarea datelor referitoare la topografia localității, în ansamblu, în fondul comun de informații al partenerilor are ca efect modificarea definiției proximității.

Sunt apropiate elementele configurației spațiale cunoscute sau accesibile senzorial ambilor parteneri; apropiat înseamnă deci determinat (cunoscut) pentru colocutori:

- „l-a tot otrăvit [pe lupi] *aiicea* la uocol" (TDO, 5/19);
- „Am opri căruța-ntr-o pădure *aiij* la deal" (TDO, 250/14);
- „ș-a trecut *aiici* pe poeană" (TDO, 23/10);
- „luam de-*aici* din zăvoi" (TDO, 20/23–24).

Relativitatea perspectivei este evidențiată și de faptul că raportarea la același loc se poate face, într-un interval de timp foarte redus, prin ambele deictice.

Cf.: • „Nu mai țîu minte anu, da am fost *aiicea* la Dîlme [...]
Și ne-am dus de-*aiicea* vo șapte, uob băieț, [...] ș-ne-am dus *acolo* pa Dîlme" (TDO, 5/22–24).

În primul caz, *aicea* are în vedere datele situației de enunțare, semnalând simbolic o distanță subiectivă (elementul cunoscut e perceput ca apropiat), în al doilea caz, *aici* și *acolo* sunt definite în raport cu planul întâmplării relatate, fiind utilizate ca deictice gestice, pentru a semnala distanțe obiective.

Schimbarea perspectivei din care se relatează nu determină cu necesitate schimbarea deicticului.

Cf.: • „Am opri căruța-ntr-o pădure *aiij* la deal [distanță subiectivă; relatare din perspectiva datelor enunțării pentru destinatarul cooperant] Ce:
– *Aiicea* stai, că d'-*aiici* iz dau liemni" [distanță obiectivă; relatare din perspectiva evenimentelor narate](TDO, 250/14–15).

Prezența lui *aici* poate indica – așa cum se observă și în unele dintre exemplele citate – și o distanță pe care *E* o percepe (în mod subiectiv și relativ) drept redusă.

Cf.: • „a dat iizamănu la, *aiicea*-ntr-o comună, la Corlățăl" (TDO, 277/12–13);
- „Și s-a dus *acolo* la... a pleca *aiicea* la [k] s-a dus la Bălăciță" (TDO, 278/8)

(subiectul are dificultăți în a-și aminti numele localității și trecerea de la deicticul semnalând distanța obiectivă la cel al distanței subiective

urmărește să-i sugereze receptorului că totuși, localitatea nefiind departe, numele acesteia îi este cunoscut).

Diversele situații prezentate atestă alternanța dintre folosirea empatică a deicticelor în relatarea unor întâmplări și folosirea lor cu menținerea distanței emoționale (Levinson, 1983, p. 81).

Ca deictic gestic, *aici* poate fi folosit fără nici un fel de referire la cadrul spațial al schimbului verbal, ci numai pentru a concretiza prin transfer asupra emițătorului o situație relatată:

- „și i-a dat *aiicea* peste... *aiij* l-a lovi drep peste..." [pe urs] (TDO, 24/7–8);
- „Erea bătus de... d-*icea* la vale, uite cît erea carnea *aiicea* numa pă burtă sta" (TDO, 10/7–8).

Alteori, concretizarea povestirii se poate realiza raportând unele date privitoare la situația relatată la datele corespunzătoare ale situației de enunțare, prin apelul la deictice gestice de apropiere (adverbe sau pronume):

- „Erean cu răposatu Tudor, [...] tata la băeatu *ăsta* d-*ici*" (TDO, 10/11);
- „așa mare, ca cum ie masa *asta*" (TDO, 15/5);
- „ieream ca cum ie fetișuara *asta*" (TDO, 9/11).

Spre deosebire de *aici, acolo* este frecvent folosit anaforic (sau cataforic) pentru raportare la un loc descris anterior (sau menționat ulterior); chiar în acest caz însă, el își menține adesea și funcția de deictic de depărtare:

- „Punem apă într-uo cratiță [...] p-uormă rupem tecușu și-l punem *acolo*" (TDO, 37/14–15);
- „Noi *acolo* cîn ne ducem la munte" (TDO, 20/13);
- „Vînătorii stăteau pă... pă creasta dealului [...] Și de-*acolo*-l lua tîriș pîna-n vale" (TDO, 44/4–5).

În cazul textelor tematice care descriu ocupații sau procedee tradiționale de confecționare a anumitor obiecte sau produse, valoarea deictică a pronumelor sau adverbelor se neutralizează, fapt dovedit de distribuția aleatorie a formelor de apropiere și de depărtare. Mai frecvent apar formele de depărtare, întrucât relatarea are loc *in abstracto*, nu în cadrul caracteristic desfășurării activității prezentate:

- [Porcul] „scuate umeri-*eia* de sclănină, pluz de burta *aia* [...] Și *aea* o topește, scuate spetiuarl-*elea* di la pișuarie [...] Ș-*alea* mierg la uscat" (TDO, 144/17–20).

Alteori însă, cele două serii de forme alternează:

- „pînă rămîne șoricu *ăla* alb frumos [...] Îi scuate burticana... mațîle *ăștia* [...] Burticana *asta*, mațîl-*eștea* le umplem [...] mai tăiem și du pi la căpățîn-așa cîte ceva grăsime din *aia* du pi la, du pi la gît" (TDO, 126/17, 19–22).

Alternanța sistematică a formelor este posibilă când sunt prezentate ocupații sau procedee căzute în desuetudine, relatarea opunând tradiția situației actuale. Opoziția este marcată prin substituirea seriei deicticelor distanței temporale și spațiale cu aceea a deicticelor apropierii:

- [Țăstu] „Mă țînea ũ țest din *ăla* cîte doi, trei ani de zîle [...] *Acuș* uite-așa m-am destobijnuiit [...] c-a ieșît *ăștia* de [!] de fier" (TDO, 21/22–24).

Exemplele discutate anterior însă reflectă faptul că neutralizarea opoziției de distanță se face în favoarea ideii de obiect definit: ambele demonstrative sunt convertite la funcția de intensificatori ai semnificației [+ definit] (vezi și Levinson, 1983, p. 83), manifestându-se prin aceasta ca elemente din sfera articolului (vezi și folosirea demonstrativelor în contexte specifice articolului adjectival: „din cașu *ăla* dospit" – TDO, 6/23).

2.4. Deixis temporal

Deixisul temporal se exprimă prin mai multe categorii de forme:

(a) forme temporale ale verbelor;

(b) forme adverbiale care nu fac nici un fel de referiri la moduri de măsurare a timpului folosite într-o comunitate, ci presupun în exclusivitate raportarea la momentul enunțării *(acum, atunci, (de) curând, îndată, imediat* etc.);

(c) adverbe sau construcții adverbiale care implică raportarea la moduri de măsurare a timpului adoptate într-o comunitate (prin referirea la cicluri naturale, ca ziua, ora, săptămâna, luna, anul, anotimpul etc.); vezi, de exemplu: *ieri (alaltăieri, răsalaltăieri), azi, mâine (poimâine, răspoimâine), peste o oră, la anul, la vară, săptămâna viitoare, duminica trecută.*

În privința valorii deictice a formelor temporale, este utilă distincția introdusă de J. Lyons între timpuri metalingvistice (semantice, teoretice), care exprimă valori temporale și deictice pure, și timpuri ale unei anumite limbi, realizări concrete ale celor dintâi, care exprimă întotdeauna și o serie de valori aspectuale și modale (Lyons, 1977, p. 680–682).

Două situații legate de utilizarea timpurilor reține în mod special atenția:

(1) În graiurile din Oltenia, formele perfectului simplu și, respectiv, ale perfectului compus codează în plus (în raport cu alte graiuri) informații privind distanța în timp față de momentul enunțării: perfectul simplu e folosit pentru acțiuni efectuate anterior, dar în limitele aceleiași zile în care sunt relatate; el se corelează cu deicticul *azi;* perfectul compus e folosit pentru acțiuni anterioare zilei în care are loc relatarea lor; el nu este compatibil cu deicticul *azi,* ci cel puțin cu *ieri* sau cu orice construcție adverbială referitoare la intervale și mai îndepărtate de timp. Cf., în TDO, textele pe tema „Ce a făcut subiectul ieri și azi".

(2) Formele de viitor sunt foarte rar folosite în vorbirea populară; semnificațiile de viitor sunt exprimate, de obicei, prin formele de prezent și dezambiguizate prin adăugarea unor determinări de tip adverbial, care clarifică relația temporală cu momentul enunțării.

În privința perechii antonimice *acum / atunci,* trebuie observată diferența importantă dintre cei doi termeni în privința conținutului temporal desemnat: *acum* desemnează strict momentul enunțării, pe când *atunci* poate desemna oricare moment care nu coincide cu acela al enunțării, fie anterior, fie ulterior acestui act.

Cf.: • Îi telefonez *acum.*
vs. *Atunci,* cartea mi-a plăcut mai mult decât acum.
• O să-l găsim și *atunci* o să ne spună de ce ne-a căutat.

De remarcat că *atunci* este, de obicei, anaforic, trimițând la un moment la care s-a făcut referire anterior. Aceasta nu exclude însă valoarea sa deictică, întrucât ideea de distanță temporală față de momentul enunțării este întotdeauna prezentă.

În textele dialectale apar două tipuri de uzuri anaforice ale lui *atunci:*

– reluând un antecedent coreferențial, cu valoare de adverbial, cu care coexistă în același enunț:

- „Le mulgem *di la douozeci de mai,* cam pi-*atuncea"* (TDO, 20/13–14);

– fără antecedent, dar presupunând raportarea la situații sau acțiuni cu care se corelează:

- „s-aduce nașu la ginerle, la ginere, și *atunci* așază masa" (TDO, 3/9–10).

Acest ultim tip creează posibilitatea utilizării lui *atunci* cu valoare de deictic *textual,* a cărui funcție este de a stabili cronologia unor acțiuni sau întâmplări (vezi *infra,* p. 105–106).

De remarcat, de asemenea, că uzul cataforic e mai frecvent decât cel anaforic: sesizând imprecizia semnificației temporale a adverbului, *E* îl glosează prin diverse tipuri de construcții:

- „Și *atuncea, la săptămîna după...* sau cîn vor iei merg" (TDO, 2/18);
- „*Atuncea, pă timpu nostru,* trebuia să ai sapini, sacure" (TDO, 4/19).

Una dintre utilizările particulare ale cuplului *acum / atunci,* frecvente în textele dialectale, este aceea care nu presupune raportarea celor două adverbe la un moment temporal determinat, simultan cu momentul enunțării sau distinct de acesta, ci raportarea globală la „perioada actuală" (înglobând momentul emiterii, fără însă a-l avea în vedere în mod special) față de o „perioadă anterioară", separată printr-un interval relativ amplu de cea actuală, dar imprecis delimitată:

- „Însă *acuma* facem cu prafuri" (TDO, 1/26) vs.
- „*atuncea* nu ierea prafuri" (TDO, 2/1);
- „nu iera ca *acuma* transporturi" (TDO, 5/4);
- „*atunci* zîceam tîrnați, [...], că nu iera căj d-eștia mari" (TDO, 17/22);
- „*acuma* nu să mai spal-așa" (TDO, 12/24).

Același tip de opoziție semantică se realizează și prin alte forme adverbiale:

- „n-avea drum [...] ca *acușa"* (TDO, 9/13);
- „*acuș* uite-așa m-am destobijnuit" (TDO, 21/23);
- „*Înainte* aveau ciubăr mare" (TDO, 12/21).

Unele dintre acestea sunt împrumutate din sfera exprimării raporturilor spațiale:

- „*Încolo* [= înapoi în timp] nu ezista... *încoace* [= în vremea din urmă] s-a făcut pîn'e [...] brutării-aici așa *încoace, încoace"* (TDO, 9/20–21).

În relatările orale este posibilă și folosirea empatică a lui *acum*, sugerând participarea afectivă a emițătorului la întâmplările relatate:

- *Acum* ce să facă el?

În situații de acest fel, valoarea temporală a adverbului este atenuată. Dovadă, un exemplu cum ar fi:

- „[care cum îi prindea, bataie și-i ducea la Rîmnicu-Sărat.] *Acuma* tata n'eu... nu l-a prins *atunce* imediat" (TDM II, 403/10–12),

în care, sesizând probabil posibilitatea unei confuzii, *E* introduce prin adverbul *atunci* precizarea temporală necesară.

Folosirea lui *acum(a)* se situează, în acest caz, la granița dintre deixisul temporal și cel textual. În alte exemple, *acum(a)* ne apare ca un simplu deictic textual, corelând prin reluare două secvențe:

- „pui cartofi cu sapa ș-apoi pe-acolo joci și să bate [...] *Acuma* [...] am pus cartofi-m◡pământ, îi [k] după ce să fac mărișori [...] îi prești" (TDO, 19/5–8).

Ca și în cazul deixisului spațial, sunt și situații în care intervine o percepție subiectivă a timpului.

Cf.: • „zic: intră ăștea peste mine, mă omuară dă bătai-*acu*" (TDM II, 30/3–4);
• „m-an◡gîndi◡c-*acușa*, zig◡vine ursu" (TDO, 26/17–18).

În ambele exemple, raportarea temporală nu are în vedere momentul enunțării, ci unul dintre momentele-cheie ale întâmplării relatate, retrăit prin evocare de *E*.

Adverbialele care presupun raportări la modalități de măsurare a timpului au, de asemenea, câteva tipuri de uzuri particulare în textele dialectale tematice. Astfel, numele zilelor săptămânii și orice alte precizări temporale, în relatările despre obiceiuri la nuntă, sunt folosite în mod absolut. Prezența lor nu oferă nici un fel de informații în legătură cu momentul enunțării.

Cf.: •Vin *vineri* la tine [= în prima vineri posibilă în raport cu ziua enunțării] vs.
„Și... *vineri*, ginerile are doi băieți [...] Și merg după braj" (TDO, 2/25);

vezi și:
- „Ș-*sîmbătă seara*... vine frizeriu" (TDO, 2/27–3/1);
- „Dup-aceia, *duminică diminiața*, să scoală ginerîle" (TDO, 3/7);
- „*Pe la trei*, merg la biserică" (TDO, 3/11);
- „ține pînă *pe la doișpe, la unu*" (TDO, 3/5–6).

Adverbialele descriu cronologia consacrată a ceremonialului.

De asemenea, *astăzi și mâine* pot fi folosite în texte care descriu diverse proceduri de preparare a unor produse, fără raportare la momentul enunțării:

- „cînd am mai puțin [lapte], *astăzi* nu încheg și *mîine*-ncheg, la douo zile" (TDO, 22/8–9);
- „Și pun și stă de *astăz* pînă *mîine*-n saramură" (TDO, 22/19).

Adverbele sunt folosite pentru a concretiza durata diverselor proceduri.

2.5. Deixis textual

Referirea la locul din structura discursului în care se inserează un anumit enunț are puține mărci specifice. Cu acest rol sunt folosite elemente care funcționează în mod obișnuit ca deictice temporale *(atunci* și, mai rar, *acum)* sau spațiale (demonstrativele), precum și unele elemente cu valoare modală *(așa)*.

În textele dialectale – mai ales în cele tematice, dar și în cele libere – apar adesea mărci textuale care semnalează introducerea unei teme în discurs:

- „Brînza dă burduf o făceam *așa*:..." (TDO, 25/1);
- „Nunta mea a fost *așa*:..." (TDM II, 72/24);
- „A fost *așa*:..." (TDM, II, 94/16);
- „La anu nou ierea *așa*:..." (TDM II, 104/2);
- „Uoili să crește *în felu următor*..." (TDM II, 105/20)

sau încheierea discursului pe o anumită temă:

- „Și... *asta* să făcea" (TDO, 1/23);
- „Cam *asta* ar fi povestea cu cartofii" (TDO, 19/17);
- „*Ăsta*-i mersu uoilor" (TDO, 20/12);
- „Și *astea* făcem" (TDM II, 137/2);
- „*Aia* am pățitu" (TDM II, 167/12).

De remarcat că, de obicei, mărcile inițiale sunt, originar, elemente cu valoare modală, iar cele finale – pronume demonstrative de apropiere sau de depărtare. Folosit însă la începutul propoziției, *așa* poate marca încheierea discursului:

- „*Așa* să spală la noi" (TDO, 147/7).

Nu se poate nega însă o anumită ambiguitate funcțională a acestor mărci: ele se raportează cataforic și, respectiv, anaforic la textul pe care îl delimitează. Spre deosebire de anafora sau catafora propriu-zise, totuși mărcile în discuție nu sunt substitute ale unor anumite unități referențiale din text, ci trimit la text în ansamblu. În același timp, valoarea lor de deictice textuale este atenuată, pentru că referirea pe care o implică nu are în vedere propozițiile care compun discursul, ci ceea ce s-a povestit sau descris prin emiterea acestor propoziții. Ne aflăm în fața unor cazuri de *deixis textual impur* (Lyons, 1977, p. 670). În general, aceasta pare a fi forma curentă de manifestare a deixisului textual. Faptul este normal, fiindcă integrarea unei secvențe în discurs presupune în mod necesar raportarea la secvențele precedente și / sau următoare; în același timp, trimițând de fiecare dată la secvențe concrete ale discursului, elementele prin care se realizează o astfel de raportare se caracterizează prin acea variabilitate de referință specifică deicticelor (Levinson, 1983, p. 85).

În multe cazuri, deixisul textual este asociat cu semnificații temporale, pentru că, într-o relatare, indiferent de temă, cronologia acțiunilor sau a întâmplărilor este un factor esențial în organizarea textului. Unele dintre elementele cu funcție de organizare cronologică a discursului includ în structura lor pronume demonstrative sau adverbe deictice (precedate de prepoziții):

- „*Dăpă asta*, domne, an◡luo◡porcu acolo" (TDM II, 63/6);
- „*Dăp-aia*, m-an◡sui◡suz◡la... acoperiș" (TDM II, 68/4);
- „și *dup-aia* uo prenoim într-alta" (TDO, 6/9–10);
- „Și *dup-aceia* lua paiili și... aduna grîu" (TDM II, 134/3);
- „*De-aci* a muri◡lă-luat, l-ă spălat" (TDO, 131/4);
- „*D-acolea*, da, di la trii zîli, îi făcea baie" (TDM II, 398/16).

De remarcat, în ultimele două exemple, convertirea unor deictice spațiale la exprimarea unor valori legate de dimensiunea temporală. Aceasta se explică prin faptul că, așa cum s-a observat, deicticele spațiale, indicând poziția participanților în momentul enunțării, înglobează întotdeauna un element deictic temporal implicit, în timp ce semnificațiile

deictice spațiale, chiar implicite, nu sunt caracteristice deicticelor temporale (Levinson, 1983, p. 85). Intervine însă și diferența de esență dintre natura concretă a reprezentării spațiale și caracterul abstract al temporalității. Prezența deicticelor spațiale în locul celor temporale ține de aceeași tendință de concretizare a enunțului la care ne-am referit anterior.

Cu funcția de indici ai ordonării în timp a discursului sunt folosite și adverbe propriu-zise:

- „*Apoi* ursul a ieșit și s-a auzit iarăși gardul" (TDO, 19/21–22);
- „*Apăi* ne dusărăm iară la-ngropat" (TDO, 18/6–7)

sau locuțiuni sinonime, cu altă structură:

- „*p-urmâ* ficsam zîua nunții" (TDM II, 394/23);
- „și *p-ormî*-l întindeam" (TDM II, 456/15).

Uneori, sinonimele apar în același enunț:

- „Și *apăi, p-ormă* l-așezăm pe pat" (TDO, 131/5–6).

În mod similar pot fi interpretate și anumite uzuri ale adverbului *atunci*. Vezi, de exemplu:

- „Și... a-nghețat coada-m◡baltă și ii s-a rup. *Atuncea* ursu [...] s-a dus iute la vizuina vulpi [...] *Atuncea* vulpea a fugit" (TDO, 4/2–6).

Plasat la începutul propoziției, *atuncea* semnalează existența unei secvențe textuale antecedente, la care trimite; raportarea la această secvență se face global, fără să se aibă în vedere un anumit constituent coreferențial cu adverbul.

Alte forme de deixis textual nu reflectă o perspectivă cronologică asupra discursului, ci perspective de un tip diferit. Adverbul *oricum* și locuțiunea sinonimă *în tot cazul* sau adverbul *totuși* marchează raporturi concesive între secvența (sau secvențele) anterioară(e) și enunțul pe care îl deschid, negând existența unei relații cauză–efect între acestea:

- „Da, *oricum*, trebui, io sunt a mai mare, trebuia s-am grijă d-ăilanți" (TDO, 1/11);
- „*În tot cazu*, pînă la urmă m-an◡hotărî" (TDM II, 165/9)

și, respectiv, negând adevărul celor asertate de enunțul precedent:

- „[a dormi la mine-acasă as-noapte]. *Totuș* iel... sărac n-a dormi că iera... crizili-alea pă iel" (TDM II, 126/12–13).

Alteori, relația între secvențele discursului stabilită prin mărci deictice este cauzală:

- „Și *de-aia* nu ne-a da la șcuală" (TDO, 1/12–13).

Pentru elementele care nu sunt cuvinte deictice sau nu conțin în structura lor cuvinte deictice, funcția de deictic textual poate fi justificată prin aceea că atribuirea unei valori de adevăr enunțurilor pe care le prefațează nu se poate face fără raportare la secvențele textuale precedente sau următoare.

Cu toate acestea, faptul că, în marea majoritate a cazurilor, ne aflăm în fața a ceea ce a fost desemnat drept deixis textual impur, ca și frecvența ridicată a valorilor temporale asociate par a sugera că deixisul textual constituie un tip secund de deixis. Spre această idee conduce și constatarea că cele mai multe dintre mărcile deixisului textual sunt împrumutate de la alte tipuri de deixis (inclusiv cel modal).

3. Comentariile anterioare pun în evidență existența unei distincții între deixisul propriu-zis, ale cărui forme presupun raportarea la coordonatele situaționale (extradiscursive) ale interacțiunii verbale, și un tip secund de deixis, bazat pe raportări intradiscursive.

Caracterizându-se printr-o realizare lingvistică solidară, deixisul personal și social – forme ale deixisului propriu-zis – nu pot fi separate. Le-am putea cuprinde sub denumirea de *deixis de rol*, întrucât formele prin care se exprimă sunt deopotrivă indici ai rolului comunicativ și ai celui social al participanților la un schimb verbal, conceptul de „rol" implicând prin definiție trăsătura relativității.

În procesul concret de comunicare se observă o atenuare – în grade diverse, mergând până la anulare, uneori – a specializării diferitelor deictice pentru referirea la anumite aspecte ale contextului; deicticele spațiale sunt, prin excelență, polifuncționale. Se observă, de asemenea, o îndepărtare a anumitor deictice – mai ales spațiale și temporale – de la semnificația lor deictică de bază, o relativizare a perspectivei spațiale și temporale, condiționată situațional și motivată psihologic (vezi povestirea în povestire).

IV. Strategii ale politeții

Concepte de bază: *politețe; „face"; politețe pozitivă / negativă; strategii ale politeții* (pozitive și negative)

1. Ca orice acțiune de cooperare interumană, comunicarea verbală presupune nu numai satisfacerea unor obiective strict discursive, ci și a unora de ordin social, legate de menținerea și de ameliorarea continuă a relațiilor dintre indivizi. Principiul politeții este complementul necesar al principiului cooperativ, ambele reglementând, prin intermediul maximelor pe care le subordonează, eficiența schimburilor verbale.

Conceptul pragmatic de „politețe" depășește cu mult sfera înțelegerii curente a acestui termen. În mod obișnuit, a fi politicos înseamnă a respecta anumite norme de comportament care funcționează prin tradiție într-o comunitate dată; în plan verbal, aceasta s-ar traduce prin apelul la unități și construcții caracteristice unui registru prin excelență formal, gradul de formalitate a expresiei fiind direct proporțional cu gradul de politețe (vezi Fraser, 1990, p. 220–221). Asemenea mărci definesc însă numai un aspect al politeții pragmatice, și anume deferența.

Pragmatic, „a fi politicos" înseamnă a ține în permanență seama de celălalt, a avea sentimentul unei responsabilități față de colocutor în tot cursul interacțiunii verbale.

Cea mai închegată teorie pragmatică a politeții, cea formulată de P. Brown și S. Levinson (1978; vezi și varianta publicată în volum, în 1987), se întemeiază pe conceptul de *face* (engl., dificil de tradus acceptabil în rom.), preluat din cercetările de sociologie a comunicării ale lui Erving Goffman (Goffman, 1967, p. 5–45). *Face* desemnează imaginea publică a eului individual, configurată în termenii unor atribute sociale acceptate de ceilalți; menținerea imaginii fiecăruia dintre noi presupune cooperarea, pentru că acest fapt este strict dependent de acțiunile și de sistemele de valori ale celor cu care venim în contact (Green, 1989, p. 144). Există însă un conflict implicit între dorința fiecăruia de a se bucura de aprecierea și acordul semenilor săi (*positive face*, în terminologia lui P. Brown și S. Levinson), pe de o parte, și dorința de a acționa conform propriilor idei și

intenții *(negative face)*, pe de alta. De aceea, deteriorarea imaginii individuale nu poate fi prevenită decât printr-o alegere *strategică* a mijloacelor și formelor de comunicare. O asemenea alegere este guvernată, după Brown și Levinson, de trei variabile de natură extralingvistică: distanța socială, puterea și gradul de interferență. Însumarea valorilor acestor variabile, atribuite în raport cu datele concrete ale fiecărei situații comunicative, îi permite emițătorului să considere o anumită strategie drept adecvată în situația avută în vedere.

Diversele clase de acte verbale se deosebesc și în funcție de potențialul lor agresiv intrinsec (cf., de exemplu, solicitările, ordinele, față de mulțumiri, complimente), putând să pună în pericol imaginea individuală reciprocă a partenerilor de discuție. Pericolul potențial este anihilat, de obicei, prin *acțiuni redresive*, care însoțesc exprimarea directă a intențiilor comunicative. Tipurile de bază ale politeții, identificate de Brown și Levinson, *politețea pozitivă* și *politețea negativă*, comportă (în mod implicit, în primul caz, și explicit, în al doilea) astfel de acțiuni. Există însă și situații în care acțiunile redresive nu sunt necesare (urgența și eficiența comunicării trecând pe primul plan sau „prejudiciul" adus interlocutorului fiind minim), după cum se poate alege și soluția de a apela la forme indirecte de exprimare a intențiilor comunicative (exprimarea figurată).

Performarea fiecărui tip de act verbal reclamă un nivel optim specific de politețe: strategiile complicate nu sunt compatibile cu valori scăzute ale sumei variabilelor care determină alegerea strategică și cu un potențial scăzut de agresivitate inerent actului respectiv.

Partea cea mai interesantă a studiului lui Brown și Levinson este aceea consacrată strategiilor politeții pozitive și negative. Deși denumirile alese pot provoca obiecții, „politețea" având în mod curent conotații favorabile, ele se justifică prin raportare la cele două aspecte fundamentale ale conceptului de *face*. Cercetările asupra politeții realizate cu alte metode au luat în considerație exclusiv forme ale politeții negative. Introducerea conceptului de politețe pozitivă constituie cea mai importantă inovație a pragmaticii în acest domeniu. Politețea pozitivă are o funcție integrativă, accelerând relațiile sociale prin insistența asupra elementelor de comunitate, cea negativă se bazează pe menținerea (și chiar pe sublinierea) distanței dintre indivizi. Politețea pozitivă se caracterizează prin adoptarea unei atitudini de familiaritate față de interlocutori, cea negativă – printr-o atitudine deferentă, rezervată.

Strategiile care definesc politețea pozitivă au la bază afirmarea (sau chiar exagerarea) simpatiei, a admirației sau aprobării față de tot ceea ce ține de persoana interlocutorului, anticiparea unor rezultate favorabile

ale actului comunicativ în curs și gluma; strategiile politeții negative se bazează pe sublinierea continuă a dorinței de noninterferență, pe evitarea oricăror presupuneri sau anticipări legate de persoana interlocutorului, pe diminuarea propriei personalități, simultan cu exagerarea valorii celuilalt (pentru descrierea și exemplificarea tuturor acestor strategii, vezi Brown, Levinson, 1978, p. 106–216; vezi și Ionescu-Ruxăndoiu, 1991, p. 21–23).

Tipurile de politețe descrise de P. Brown și S. Levinson pot fi considerate, așa curn rezultă chiar din titlul dat de cei doi autori studiului lor, drept universalii ale comportamentului comunicativ strategic. Faptul că autorii folosesc pentru ilustrare nu numai exemple din engleză, ci și din limbi vorbite în comunități de o factură foarte diferită (tzeltal, tamil) este menit să servească drept argument în favoarea acestei idei.

Unele cercetări ulterioare au formulat totuși obiecții la adresa caracterului universal al teoriei politeții la care ne referim, subliniind faptul că aceasta a fost elaborată din perspectiva culturii societăților vestice moderne și, mai mult decât atât, dintr-o perspectivă etnocentric anglo-saxonă. Teoria ar fi produsul direct al unei mentalități profund individualiste, opuse colectivismului și relativismului tipic altor societăți (cea japoneză, de exemplu). Chiar culturile vestice nu sunt omogene: spre deosebire de tipul anglo-saxon de politețe, bazat cu precădere pe menținerea distanțelor, comunitățile slave și mediteraneene par a prețui mai mult cordialitatea ca formă de politețe (Kasper, 1990, p. 195–196).

S-a observat, de asemenea, că această teorie, ca și alte teorii pragmatice ale politeții, concepe comunicarea ca pe o acțiune periculoasă, caracterizată prin iminența unor stări conflictuale, care trebuie evitate strategic (Kasper, 1990, p. 194), și într-o mai mică măsură ca acțiune contractuală, de cooperare.

Nu este mai puțin adevărat însă că teoria lui Brown și Levinson poate fi sistematic contestată tocmai pentru că este cea mai bine cristalizată de până acum (vezi Fraser, 1990, p. 235).

2.0. În româna literară pot fi identificate *toate* strategiile descrise de P. Brown și S. Levinson; ceea ce diferă este importanța lor relativă, care poate fi stabilită în raport cu criteriul frecvenței.

Varietățile regionale ale românei actualizează cu precădere *anumite* strategii ale politeții. Dar, așa cum la nivelul expresiei lingvistice propriu-zise coexistența sistemelor în vorbirea individuală este un fenomen curent, formele dintr-un anumit grai local coexistând cu forme din graiurile învecinate sau din limba literară, și la nivel pragmatic se poate constata că, în anumite circumstanțe, membrii comunităților rurale

fac apel la strategii caracteristice comunităților urbane. Asemenea strategii se realizează în forme *marcate*, relevante pentru caracterul lor de fapte de „import", funcționând ca semnale ale unei structuri particulare a situației de comunicare.

2.1. În comunitățile rurale, *politețea negativă*, a menținerii distanțelor, se manifestă, de obicei, în cazul relațiilor între *insideri* și *outsideri* sau între *insideri* cu statut inegal, când direcția comunicării este de la inferior la superior.

Două strategii specifice au fost înregistrate mai frecvent:

(a) strategia reducerii la minimum a presupunerilor privind intențiile, dorințele sau preferințele receptorului, prin folosirea unor elemente care să atenueze verbele performative, forța ilocuționară sau conținutul propozițional al unui enunț;

(b) strategia deferenței față de *R*, direct legată, prin efectele sale, de aceea a impersonalizării receptorului.

Strategia (a) poate fi recunoscută în povestirea unui subiect despre felul în care și-a cerut soția în căsătorie. Ajungând într-o seară viforoasă de iarnă la casa fetei, care locuia într-un sat îndepărtat, povestitorul îl roagă pe fratele fetei să-l găzduiască peste noapte. Cererea este prefațată printr-o propoziție condițională:

- „*Dacă iești așa de bun,* zic, să mă primeș‿și pă mine sâ... găzduiesc acolo" (TDM II, 312/23–24).

Gradul foarte ridicat de politețe al acestui enunț este rezultatul unei evaluări înalte a variabilei exprimând gradul de interferență. Pot fi observate și unele modificări deliberate ale valorilor celorlalte variabile: fiindcă fratele fetei trebuie să-și dea acordul pentru căsătorie, el este învestit cu atributul puterii și, în consecință, distanța socială – care e practic nulă, interlocutorii fiind amândoi țărani – este și ea augmentată. Dovadă folosirea termenului de adresare *domnule*, care nu este obișnuit între săteni:

- „*Domnule* [...], zic, vino puntin pîn‿la poartă-ncuaci!" (TDM II, 312/20–21).

Acest mod de adresare aparține unui alt sistem strategic al politeții: cel al limbii literare. Abandonarea sistemului local în favoarea celui de prestigiu reprezintă o modalitate *ad-hoc* de *captatio benevolentiae*.

Structurile lingvistice ale deferenței (strategia (b) menționată mai sus) folosite în relațiile cu *outsideri*, orășeni cu statut social superior, reflectă, de asemenea, apelul la strategii ale limbii literare. Adresarea, de exemplu, se realizează prin structuri care conțin cel puțin unul dintre următorii constituenți: vocativul *domnule*, precedând numele de familie sau numele profesiei – pentru bărbați, sau *doamnă, coconiță*, de obicei neînsoțite de alți determinanți – pentru femei, forma de pers. a II-a plural a verbelor și a pronumelor personale și pronumele de politețe *dumneavoastră*, care exprimă cel mai ridicat grad de deferență. Vezi, de exemplu, situațiile în care subiectul se adresează direct anchetatorului:

- „ș-am plecat, tova [k] *domnu Lăzărescu"* (TDM II, 375/15);
- „și l-am băgad‿*doamnă*, și dîn toți iel iș‿ser-al doilea" (TDM I, 144/21),

dar și alte situații:

- „*Domnule doctor,* ie bine?" (TDM II, 339/4);
- „*Domnule doctor!* [...] vă rog *s*-o *vizitas*‿față dă mine" (TDM II, 339/26–27);
- „*Domnu doctoru,* vreau să fiiu și io consultată dă *dumneavoastă"* (TDM II, 306/18–19);
- „*Coconiță,* zic, *dumneavoastă* dă ce-*as*‿*foz*‿bolnave?" (TDM II, 306/6).

Ultimele două exemple, care fac parte din relatarea unei bătrâne despre o situație deosebită din viața ei, conțin unele mărci ale poziției speciale a strategiilor politeții pe care le ilustrează, în ansamblul comportamentului comunicativ al subiectului. Prima marcă este reprezentată de forma fonetică modificată a pronumelui de politețe (*dumneavoastă* în loc de *dumneavoastră*), care poate indica un uz nefamiliar. În cazul relațiilor comunicative intracomunitare, *dumneavoastră* este foarte rar înregistrat, de obicei nu ca substitut deferent al lui *tu*, ci ca un mijloc de a evita pronumele personal *voi*, considerat nerespectuos. Vezi, de exemplu, întrebarea:

- „Da *dumneavoastă* ce-i dați?" (TDM II, 314/4),

adresată de viitorul ginere rudelor miresei. A doua marcă o constituie folosirea formei de feminin plural a adjectivului *bolnav (bolnave)* în locul celei de singular – enunțul se referă la o singură persoană –, care relevă

necunoașterea de către subiect a unei reguli gramaticale (pronumele de politețe cer folosirea pluralului numai la verbele cu care se corelează) (cf. și *supra*, p. 91).

Fenomenele semnalate sugerează faptul că tipul de structuri ale politeții la care ne referim nu le este familiar cel puțin anumitor grupuri de vârstă sau de sex din comunitățile rurale (în exemplele citate, muntenești). Se cuvine să observăm, de asemenea, că, în cazurile discutate, ne aflăm în fața unei situații paradoxale: folosirea unei strategii a politeții negative are la bază o mentalitate similară cu aceea care justifică în mod curent politețea pozitivă, și anume tendința de adaptare la interlocutor.

În relațiile intracomunitare, structurile deferenței utilizate de subiecți sunt diferite. Există o formă specifică a pronumelui de politețe, *matale*, care selectează pers. a II-a singular a verbului predicat. Această formă este corelată cu valori ridicate ale variabilelor reprezentate de distanța socială și de putere, valori legate mai ales de vârsta superioară a destinatarului, dar și de poziția acestuia în interiorul sistemului de rudenie al comunității rurale respective; *matale* este notat, de exemplu, când nora se adresează soacrei sau socrului:

- „Mamă, mă duc cun◡zîcei *matale*." (TDM II, 245/20);
- „Tată, da te-ai duz◡*matale* la dispensar [...]" (TDM II, 453/11)

(de remarcat că pentru socri se folosesc aceiași termeni ca și pentru părinți: *mamă* și *tată*) sau când finul se adresează nașului:

- „Măi nașule, uite-așa [...] po◡să iau o fată să mă căsătores◡ș-io? [...] ce ij◡*matale...?*" (TDM II, 315/3–4).

Uneori, când pentru adresare se folosește pronumele *matale*, pentru referirea la aceeași persoană se folosește pronumele *dânsul (dânsa)*, care mai ales în graiurile din Muntenia are o valoare deferentă. Informatoarea care discută cu socrul ei spune, referindu-se la acesta:

- „*Dînsu* zîci «hai că merg». I-am puz◡lighianu, s-a spalat, a merz◡*dînsu*-a mîncat..." (TDM II, 454/13–14).

Folosirea numelor proprii pune în evidență câteva aspecte interesante. Se poate observa că prenumele nu este niciodată folosit singur în discuțiile cu persoane mai în vârstă, chiar dacă interlocutorii sunt frați sau surori ai (ale) celui care vorbește. Prenumele sunt, de obicei, precedate de termeni de adresare specifici sau chiar substituite de asemenea termeni. Vezi, de exemplu:

- „Dă ce, fă *țață Mariț̦o?*" (TDM II, 250/23);
- „Măi *țățico*, ĩ zice sorî-mea" (TDM II, 305/2)

(*țață* – sau diminutivul *țățico* – este în Muntenia forma de adresare către surori mai în vârstă sau chiar către persoane mai în vârstă bine cunoscute).

Această regulă caracterizează nu numai comportarea politicoasă *in praesentia*, ci și politețea *in absentia*. Referindu-se la frații săi mai în vârstă, un subiect spune:

- „I spui lu... *nea Alecu*, lu frati-ńiu, i spui lu *nea Vasile*, lu frati-ńiu" (TDM II, 315/20–21)

(*nene* – sau *nea* – este corespondentul lui *țață* pentru bărbați); în mod similar procedează o femeie când îi vorbește surorii sale mai mari despre soțul acesteia:

- „Ia să mai ducă *nea Ștefă* să vază!" (TDM II, 305/7).

De remarcat și faptul că sora mai mare „copiază" această formulă când se referă la propriul ei soț:

- „A foz◡*nen-tu Ștefă* la el" (TDM II, 305/5).

Prenumele sunt, de asemenea, rar folosite între soți. Locul lor este luat de alți termeni de adresare, mai mult sau mai puțin neutri, depinzând de datele concrete ale situației de comunicare. Vezi, de exemplu, următoarele secvențe de dialog:

- „– *Rumâne*, io nu mai stau, merg acasă.
  – De ce mergi acasă? *Făi femeie*, mai stai, *măi taică!*"
  (TDM II, 339/20–21)

(soțul înlocuiește prima formulă de adresare, neutră: *făi femeie*, printr-una mai afectuoasă, care ne amintește de procedeele de tip *baby-talk*, pentru a-și convinge soția să rămână la spital);

- „– Ei! da lasă, *măi uomule!* [...]
  – *Femeie*, zîce, fi [ɛ] ficioru ne-aduce-o fată" (TDM II, 628/19, 24).

Toate aceste fapte reflectând o structură arhaică a relațiilor de familie reprezintă astăzi numai un set de uzuri conservate prin tradiție, dar lipsite de conotațiile și de motivațiile lor originare.

2.2. *Politețea pozitivă,* exprimând preocuparea emițătorului ca tot ceea ce se leagă de persoana lui să se bucure de aprecierea favorabilă a celorlalți, prezintă o diversitate mult mai mare de uzuri strategice. Unul dintre sfaturile date de o soacră norei sale poate servi drept definiție intuitivă a atitudinii care motivează strategiile politeții pozitive. Vorbind despre felul cum trebuie întinse rufele, femeia spune:

- „Le sculuri frumos, le-ntinzi și puni-le pă culme [...] *Să le placă și la altu dă rufile tăle"* (TDM I, 96/8–9).

Câteva strategii sunt mai bine reprezentate în texte:

(a) Sporirea interesului receptorului pentru intervenția în curs. Această strategie este evidentă când contribuția la dialog a emițătorului este o povestire. Există un ansamblu cuprinzător de procedee tradiționale prin care se subliniază continuu faptul că întâmplările respective merită să fie povestite (au acea însușire numită *tellability* – vezi Pratt, 1977, p. 136–148). Multe dintre acestea au devenit tehnici literare, folosite de autorii al căror stil se caracterizează prin oralitate: alternarea vorbirii directe cu cea indirectă, alternanța dintre timpurile, trecute și prezent (pentru a marca momentele-cheie), repetiția ca formă a insistenței etc. Încercând să-l impresioneze pe anchetator (și să-i facă pe plac), mulți subiecți se dovedesc a fi povestitori plini de talent (vezi, de exemplu, TDM II, 18–26 sau 311–316).

(b) Folosirea unor mărci de identitate care subliniază apartenența interlocutorilor la același grup, evidentă mai ales în sistemul formelor de adresare.

Pot fi menționate, în acest sens, unele particularități ale utilizării formelor *mamă* și *tată*. Ele apar atât în adresarea către socri, asimilați astfel cu părinții naturali (vezi *supra,* p. 112, câteva exemple), dar și în adresarea socrilor către nurori sau gineri, pentru a le câștiga simpatia sau ca răspuns la bunăvoința acestora:

– soacră → noră:
„Stai dă iel, *mamă!* Vez dă iel, *mamă,* că coph'ilu-așa ie" (TDM II, 245/25–26);
– socru → noră:
„Lasâ, *tată,* câ nu-i nimica" (TDM II, 453/13).

În exemplele citate apar forme ale adresării inverse, caracteristice pentru *baby-talk,* fapt care reflectă o atitudine de „asimilare" a destinatarilor cu propriii copii.

(c) Căutarea acordului, de obicei prin abordarea unui subiect sigur, înțeleasă ca o modalitate de afirmare a unui teritoriu comun, înainte de abordarea subiectului principal, care poate fi sursă de dezacord. Un informator își prefațează cererea în căsătorie printr-o conversație neutră, dar strategic inițiată, despre cum s-ar putea obține ovăz pentru cal:

- „am vinit dacâ po◡să găsesc niște locuri de ovăz [...] și pă la noi nu prea să găsește, *ca să viu la plan așa, să ăla, să po◡să dischiz io cuvîntu."* (TDM II, 313/17–21)

(Informatorul exprimă direct ideea unui comportament strategic).

(d) Evitarea dezacordului prin folosirea unor formule de pseudoacord, de tipul *da... dar.* Un băiat, de exemplu, nu respinge solicitarea tatălui său, numai pentru a-și crea posibilitatea de exprimare a propriei opinii:

- „– Du-te tu la tanti Anica [...]
– *Ieu mă dug,◡zice, da* mămica trebui dusă iarâ, zîce, la spital" (TDM II, 303/23, 27–28).

(e) Atitudinea optimistă, ca formă de a preveni refuzul receptorului. Chiar în relațiile cu *outsideri* aflați într-o poziție de superioritate socială, este un procedeu curent prezentarea directă a unor solicitări, fără exprimarea vreunei îndoieli în privința acceptării acestora de către *R.* O femeie îi spune doctorului:

- „Domnu doctoru, *vreau* să fiiu și io consultată dă dumneavoastă și daca ie caz dă uoperație *vreau* să fiu și io uoperată dă dumneavoastră" (TDM II, 306/18–20).

(De remarcat absența oricăror elemente de atenuare a forței ilocuționare directive a enunțului.)

(f) Includerea deopotrivă a emițătorului și a receptorului în activitatea la care se referă un enunț, chiar dacă aceasta nu-l privește decât pe unul dintre parteneri. Știind că nora nu are grijă de fiul ei, o femeie încearcă să-l determine pe acesta să accepte ceva de mâncare, propunându-i să ia masa împreună:

- „– Tu-ai mînca◡ceva az?
– E! Am mîncat.

– E! ba am mînca‿ba așa, hai, hai și dă *mîncă cu mine*, hai! Îl luan‿*să mînce*" (TDM I, 94/33–95/1–4).

(g) Prezentarea unor motivări *R* pentru ceea ce dorește *E*. Anumite acte pot fi atenuate subliniindu-se ideea de reflexivitate; în felul acesta, *E* îl determină pe *R* să sesizeze caracterul rațional al poziției sale. Femeia care povestește despre fiul ei (vezi *supra*, exemplul de sub (f)) folosește această strategie pentru a-l convinge să se întoarcă acasă la soție:

- „Dă ce să nu te mai duj‿[acasă – n.n., L.I.-R.], zîc, mă, n-ai ales-o tu? uite *miie-m place cum e*, zîc, *ție dă ce nu-s‿place?* Ce ierea să mai faci?" (TDM I, 95/8–9).

Un număr de strategii care nu aparțin sistemului local al politeții nu sunt recunoscute ca atare atunci cînd sunt folosite de *outsideri*. Exagerarea interesului și a admirației pentru tot ceea ce aparține partenerului, folosită în mod curent în mediul urban, este înțeleasă literal de un subiect, așa cum rezultă din următorul comentariu:

- „Spune... doamna [anchetatoarea – n.n., L.I.-R.] că zice: O!, ce, *ai un nepot frumoz*,‿zîce, că *sî poate să-l însurăm* [...] Sî să ducă și iel, să caute și iel, că io pentru mine n-a găsi‿nimeni" (TDM II, 313/13–16).

(Declarația strategică a anchetatoarei este interpretată de subiect ca angajament real al acesteia de a-l ajuta pe tânăr să se însoare.)

Se poate adăuga și faptul că anumite glume, mai ales acelea care implică metafore, nu sunt recunoscute ca uzuri strategice; uneori, țăranii își declară deschis preferința pentru formele de expresie directe. Chiar modul metaforic de cerere în căsătorie pare a nu mai fi apreciat; două persoane diferite au răspuns literal la întrebările tradiționale „ai o junică?", „ai o porumbiță?":

- „i-a spu‿lu tătucu-așa: c-a auzi‿că are o junică dă vînzare. Tătucu meu [...] a spus că *n-are dăcîd‿ vaca bătrînă, junică nu are*. Dup-aceea i-a spus că are... o porumbiță.
  – *Porumbiei n-am avu‿dă cîn‿sunt*" (TDM II, 140/6–10);
- „am auzi‿c-aveți o [...] o vițeluse sau [r] sau o junicuță, nu‿ș cum a zis [...] o junicuță sau o vițeluse dă vînzare.
  Io zig:‿*n-am nici o vițelusâ dă vînzare*" (TDM II, 185/3–6).

În ultimul caz, după ce colocutorul îi „decodează" metafora:

- „cum n-ai? N-ai *fată mare?*", subiectul comentează:
  „Păi întreabâ-mă dă fată [...], nu dă vițea" (TDM II, 185/10–11).

Se confirmă astfel opinia că schimbarea de cod metaforică nu este un fenomen caracteristic pentru comunitățile rurale (vezi și cap. A. II., p. 24–25).

3. Chiar dacă fenomenele politeții reprezintă universalii ale comportamentului comunicativ, se pot constata diferențe în actualizarea competenței pragmatice nu numai între grupurile etnice, ci și între subgrupurile constituite pe diverse baze în interiorul aceluiași grup etnic. Asemenea diferențe sunt determinate de natura fluidă sau compartimentată a structurilor sociale (reflectată de caracterul deschis sau închis al rețelelor de comunicare), de modul de ierarhizare a variabilelor sociale, de existența și forța coercitivă a tiparelor culturale tradiționale.

Problema nu este atât aceea de a semnala predominarea strategiilor politeții pozitive sau negative într-o comunitate sau alta, fiindcă alegerea acestora este dependentă de situația concretă de comunicare (deci de diversitatea și complexitatea raporturilor comunicative intra- și extracomunitare), cât mai degrabă aceea de a sesiza care sunt variabilele forte și slabe care guvernează alegerea. Or, în comunitățile rurale tradiționale românești, caracterizate printr-un grad ridicat de omogenitate socială și prin statutul de celulă fundamentală a vieții sociale atribuit familiei, vârsta și poziția în structura de rudenie sunt puternic valorizate. Viața modernă și modelele externe reduc progresiv rolul acestor variabile, tendința – deocamdată mai cu seamă în lumea orașelor – fiind spre un anumit egalitarism, dorit de cei tineri și adesea încurajat de cei vârstnici (vezi, de exemplu, folosirea lui *tu* și chiar a prenumelor în adresarea copiilor către părinți).

S-ar putea totuși semnala o anumită prevalență a *mentalității* (nu atât a strategiilor) care justifică formele politeții pozitive, concretizată îndeosebi prin încercarea de asumare a codului interlocutorului, în relațiile *insider(i) – outsider(i)*, vizibilă nu numai în comunitățile rurale, ci și în cele urbane, cu riscurile inerente ale apariției unor momente de nereușită a actelor comunicative.

OBSERVAŢII FINALE

Lucrarea de față trebuie înțeleasă ca o suită de studii preliminare, constituind fragmente dintr-o posibilă cercetare cuprinzătoare de pragmatică a românei vorbite. Constatările formulate rămân parțiale atâta vreme cât nu dispunem de un corpus incluzând conversații spontane.

Folosirea unui material dialectal pentru analiza conversației are totuși o importanță și un interes aparte. În primul rând, ea pune în evidență caracterul de *universalii* al unor forme de organizare a conversației, precum și al unor proceduri și strategii comunicative, macro- și microstructurale, validând, în aspectele lor esențiale, modelele pragmatice prezentate; opțiunea pentru un model sau altul rămâne dependentă de felul în care este evaluată eficiența lor descriptivă. Limbile sau varietățile comunitare ale acestora se deosebesc prin ponderea actualizării diverselor tipuri de structuri și strategii comunicative și, firește, prin formele concrete pe care le ia această actualizare.

Ar fi, fără îndoială, interesant să se urmărească distribuția spațială a unor aspecte pragmatice ale comunicării. Dar este greu să ne închipuim că granițele lingvistice și cele pragmatice se suprapun. Distribuția aspectelor pragmatice, cel puțin în cazul românei, este supusă acțiunii unor factori contradictorii. Pe de o parte, factorul individual intervine mult mai activ în cazul selecției motivate pragmatic decât în cazul selecției lingvistice propriu-zise (Green, 1989, p. 146), determinând un grad mai ridicat de diversificare a alegerii. Pe de altă parte însă, omogenitatea socială deosebită a comunităților locale și unitatea tiparelor culturale determină o creștere a gradului de similaritate a selecțiilor.

În al doilea rând, folosirea materialului dialectal în analiza întreprinsă ne-a condus spre formularea unor sugestii de ordin metodologic.

O gramatică a limbii vorbite nu poate fi construită pornind de la gramatica limbii scrise. În loc să procedăm prin adaptarea tiparelor gramaticale ale limbii vorbite la cele ale limbii scrise, este mai firesc să descriem *mai întâi* elementele specifice limbii vorbite și să urmărim *apoi* ce s-a eliminat și ce s-a dezvoltat în limba scrisă.

Pe lângă aceasta, cercetările dialectale ar putea furniza date mai adecvate pentru interpretări de ordin pragmatic dacă s-ar evita cu mai multă grijă interferența normelor proprii sistemului comunicativ al anchetatorului cu acelea ale sistemului subiecților (îndeosebi printr-o atenție sporită acordată modului de formulare a întrebărilor), pentru că acest fapt afectează distribuția unor mărci discursive (ca, de exemplu, cele care desemnează rolurile de *E* și de *R*). Ar fi util, de asemenea, să se înregistreze și dialoguri *spontane* între *insideri*, pentru că dialogurile din antologiile dialectale ne oferă o imagine parțial modificată a mecanismelor *reale* ale procesului comunicativ, prezentând anumite trăsături structurale specifice (ca, de exemplu, relativizarea perspectivei spațiale și temporale, ca urmare a funcționării unei serii întregi de elemente lingvistice într-un dublu plan: cel al relatării către anchetator și cel al evenimentelor relatate).

BIBLIOGRAFIE

a) Lucrări de referință

Austin, J. L., *How to Do Things with Words*, Oxford, Clarendon Press, 1962

Bahtin, M., *Probleme de literatură și estetică*, București, Univers,1982

Bar-Hillel, Y., *Indexical Expressions*, în „Mind", 1954, nr. 63, p. 359–379

Bazzanella, C., *Le facce del parlare: un approccio pragmatico all'italiano parlato*, Firenze, La Nuova Italia, 1994

Benveniste, É., *Problèmes de linguistique générale*, I, Paris, Gallimard, 1966; *L'appareil formel de l'énonciation*, în „Langages", 1970, nr. 17, p. 12–18

Bright, W., *Dimensiunile sociolingvisticii*, în Ionescu-Ruxăndoiu, Chițoran (eds.),1975, p. 46–51

Brown, P., Levinson, S., *Universals in Language Usage. Politeness Phenomena*, în E. N. Goody (ed.), *Questions and Politeness. Strategies in Social Interaction*, Cambridge, Cambridge University Press, 1978, p. 56–289; *Politeness. Some Universals in Language Usage*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987

Candrea, I. A., *Constatări în domeniul dialectologiei*, în „Grai și suflet", 1924, vol. I, fasc. 2, p. 169–200

Carlson, L., *Dialogue Games*, Dordrecht, D. Reidel Publishing Company, 1983

Cazacu, B., *Despre reacția subiectului vorbitor față de fenomenul lingvistic*, în *Studii de dialectologie*, București, Editura Științifică, 1966, p. 45–49

Coteanu, I., *Stilistica funcțională a limbii române*, I, București, Editura Academiei, 1973

Coulmas, Fl. (ed.), *Conversational Routine. Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*, The Hague, Mouton, 1981

Coulthard, M., *An Introduction to Discourse Analysis*, Londra, Longman, 1977

Coulthard, M., Montgomery, M. (eds.), *Studies in Discourse Analysis*, Londra, Routledge and Kegan Paul, 1981

de Beaugrande, R. A., *Text Linguistics through the Years*, în „Text", 1990, 10 (1 / 2), p. 9–17

de Beaugrande, R. A., Dressler,W. U., *Introduction to Text Linguistics*, Londra, New York, Longman, 1981

Diller, A. M., Récanati, Fr., *Présentation*, în „Langue française", 1979, nr. 42 *(La pragmatique)*, p. 3–5

Dimitrescu, Fl., *Observations sur le système des déictiques de la langue roumaine*, în *Recueil d'études romanes*, București, 1959, p. 291–297; *Note asupra sistemului deicticelor românești*, în SCL, X, 1959, nr. 1, p. 55–61

Dubois, J., *Énoncé et énonciation*, în „Langages", 1969, nr. 13, p. 100–110

Edmondson, W., *Spoken Discourse. A Model for Analysis*, Londra, New York, Longman,1981

Ervin-Tripp, S., *Language Acquisition and Communicative Choice*, Stanford, Stanford University Press, 1973

Fillmore, Ch., *Pragmatics and the Description of Discourse*, în P. Cole (ed.), *Radical Pragmatics*, New York, Academic Press, 1981, p. 143–166

Firth, A., *Ethnomethodology*, în J. Verschueren, J.-O. Östman, J. Blommaert (eds.), *Handbook of Pragmatics. Manual*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publ. Co., 1995, p. 269–278

Fishman, J. A., *Language in Sociocultural Change*, Stanford, Stanford University Press, 1972

Fraser, B., *Perspectives on Politeness*, în „Journal of Pragmatics", 1990, 14, p. 219–236

Gadet, Fr., Mazière, Fr., *Effets de langue orale*, în „Langages", 1986, nr. 81, p. 57–73

Goffman, E., *Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behavior*, Garden City, New York, Doubleday & Co, Inc., 1967; *Forms of Talk*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1981

Goodwin, Ch., *Conversational Organization. Interaction between Speakers and Hearers*, New York, Academic Press, 1981

Green, G. M., *Pragmatics and Natural Language Understanding*, Hillsdale (New Jersey), Have, Londra, Lawrence Erlbaum Associates Publ., 1989

Guțu Romalo, V., *Corectitudine și greșeală*, București, Editura Științifică, 1972

Halliday, M. A. K., *Language as Social Semiotic*, Londra, Edward Arnold, 1978

Haslett, B. J., *Communication: Strategic Action in Context*, Hillsdale (New Jersey), Londra, Lawrence Erlbaum Associates Publ., 1987
Horn, L. R., *Pragmatic Theory*, în Fr. J. Newmeyer (ed.) *Linguistics: The Cambridge Survey*, I, *Linguistic Theory: Foundations*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, p. 113–145
Hymes, D. H., *On Communicative Competence*, în J. B. Pride, J. Holmes (eds.), *Sociolinguistics*, Harmondsworth, Penguin Books Inc., 1972
Ionașcu, Al., *O paralelă gramaticală slavo-română (Sistemul cuvintelor deictice în graiurile oltenești)*, în „Romanoslavica", 1960, vol. IV, p. 73–86
Ionescu-Ruxăndoiu, L., *Remarks on Politeness Strategies in the Dialects Spoken in Muntenia*, în RRL, XXXIV, 1989, nr. 4, p. 335–340; *Narațiune și dialog în proza românească. Elemente de pragmatică a textului literar*, București, Editura Academiei Române, 1991; *Pre-exchanges as a Conversational Strategy*, in Edda Weigand (ed.), *Dialogue Analysis: Units, Relations and Strategies beyond the Sentence*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1997, p. 121–128
Ionescu-Ruxăndoiu, L., Chițoran, D. (eds.), *Sociolingvistică. Orientări actuale*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975
Jakobson, R., *Lingvistică și poetică*, în *Probleme de stilistică*, București, Editura Științifică, 1964, p. 83–125
Kasper, G., *Linguistic Politeness. Current Research Issues*, în „Journal of Pragmatics", 1990, 14, p. 193–218
Kerbrat-Orecchioni, C., *Les interactions verbales*, t. 1, Paris, Armand Colin, 1990
Labov, W., Fanshel, D., *Therapeutic Discourse. Psychotherapy as Conversation*, New York, Academic Press, 1977
Labov, W., Waletzky, J., *Analiza narativă: versiuni orale ale experienței personale*, în M. Borcilă, R. McLain (eds.), *Poetica americană. Orientări actuale*, Cluj-Napoca, Dacia, 1981, p. 261–303
Leech, G. N., *Principles of Pragmatics*, Londra, New York, Longman, 1983
Levinson, S. C., *Pragmatics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983
Lyons, J., *Semantics*, I–II, Cambridge, Cambridge University Press, 1977
Maingueneau, D., *Pragmatique pour le discours littéraire*, Paris, Bordas, 1990
Mey, J., General Editor's *Preface*, la Coulmas (ed.), 1981, p. VII–X
Morris, Ch. W., *Foundations of the Theory of Signs*, Chicago, University of Chicago Press, 1938

Myers, G. E., Myers, M. T., *Les bases de la communication interpersonnelle. Une approche théorique et pratique*, Montreal, Mc Graw-Hill, 1984
Ong, W. J., *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*, Londra, New York, Routlege, 1988 (ed. I, 1982)
Pană-Boroianu, R., *O trăsătură tipică a graiurilor oltenești în perspectivă istorică*, în *Studii de dialectologie*, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1984, p. 209–227
Petőfi, J. (ed.), *Text vs. Sentence. Basic Questions of Text Linguistics*, partea 1 și 2, Hamburg, Buske, 1979
Pratt, M. L., *Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse*, Bloomington, Indiana University Press, 1977
Psatas, G. (ed.), *Interaction Competence*, Washington D.C., 1990
Récanati, Fr., *Le développement de la pragmatique*, în „Langue française", 1979, nr. 42, p. 6–20
Robin, R., *Postface. L'analyse du discours entre la linguistique et les sciences humaines: l'éternel malentendu*, în „Langages", 1986, nr. 81, p.121–127
Schenkein, J. (ed.), *Studies in the Organization of Conversational Interaction*, New York, Academic Press, 1978
Schiffrin, D., *Conversation Analysis*, în Fr. J. Newmeyer (ed.), *Linguistics: The Cambridge Survey*, IV, *Language: the Sociocultural Context*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, p. 251–276; *Approaches to Discourse*, Oxford U.K., Cambridge U.S.A., Blackwell, 1994
Searle, J., *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge, Cambridge University Press, 1970
Slama-Cazacu, T., *Introducere în psiholingvistică*, București, Editura Științifică, 1968
Slembrouck, S., *The Parliamentary Hansard „verbatim" Report: the Written Construction of Spoken Discourse*, în „Language and Literature", 1992, vol. I, nr. 2, p. 101–119
Stubbs, M., *Discourse Analysis. The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*, Chicago, University of Chicago Press, 1983
Tannen, D., *Discourse Analysis: the Excitement of Diversity*, în „Text", 1990, 10 (1 / 2), p. 109–111
Teiuș, S., *Coordonarea în vorbirea populară românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980
Todorov, Tz., *Problèmes de l'énonciation*, în „Langages", 1970, nr. 17, p. 3–11

Toolan, M., *The Significations of Representing Dialect in Writing*, în „Language and Literature", 1992, vol. I, nr. 1, p. 29–46
van Dijck, T. A., *Some Aspects of Text Grammars*, The Hague–Paris, Mouton, 1972; *Text and Context*, Londra, Longman, 1977
Verschueren, J., *The Pragmatic Perspective*, în J. Verschueren, M. Bertuccelli-Papi (eds.), *The Pragmatic Perspective*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins, 1987, p. 3–8
von Wright, G. H., *Normă și acțiune*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982
Vulpe, M., *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980
Wardhaugh, R., *How Conversation Works*, Oxford, Oxford University Press, 1985
Widdowson, H. G., *Explorations in Applied Linguistics*, Londra, Oxford University Press, 1979
Wunderlich, D., *Relații între noțiuni în cadrul sociolingvisticii*, în L. Ionescu-Ruxăndoiu, D. Chițoran (eds.), 1975, p. 179–184.

b) Surse de material

ALR s.n., IV: *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, sub direcția acad. Emil Petrovici, vol. IV, București, Editura Academiei, 1965
Caragiale, I. L., *Opere*, 1, *Teatru*, [București], E.S.P.L.A., 1959; 2, *Momente, schițe, notițe critice*, [București], E.S.P.L.A., 1960
GPF: Cornelia Cohuț, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier"*, I, *Texte. Sintaxă*, București, Editura Academiei, 1973
TDM I: *Texte dialectale Muntenia*, I, sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, [București], Editura Academiei, 1973
TDM II: *Texte dialectale Muntenia*, II, publicate sub redacția lui B. Cazacu, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană și Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1975
TDO: *Texte dialectale Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Cohuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967
TGD: *Texte și glosar dialectal Dobrogea*, publicate de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu, 1987.

THE CONVERSATION: STRUCTURES AND STRATEGIES. SUGGESTIONS FOR A PRAGMATICS OF SPOKEN ROMANIAN

ABSTRACT

This book deals with some basic problems of the oral communication, mainly with the conversation, viewed as a cooperative activity having a social cohesive function. The presentation of some descriptive models of the structures and strategies used both at the macro- and the micro-communicative levels aimed at suggesting some methodological cues for the interpretation of the oral communication, and especially of the conversation, from a pragmatic perspective.

Lacking a corpus of directly recorded spontaneous conversations, a corpus provided by several volumes of dialectal texts, published in the last three decades, has been used. Most of these texts come from the southern part of Romania, where the local speech is closer to the standard language. Our interpretations take into consideration the particular nature of the communicative relationships functioning during a field research: the communication is provoked by the intervention of an outsider, who constantly has the initiative and the control of the whole verbal activity. The elicited text has the aspect of a monologue addressed to the researcher, and the conversations are "narrated" in the interviewee's representation.

The volume is organized into two main sections. The first section (A. *Preliminaries*) includes the basic information for the understanding of the theoretical and methodological perspective from which the conversation is approached. Some main aspects of the relationship between the oral and the written forms of communication are discussed in chapter I *(Oral communication – written communication)*. The distinctive features of the oral communication are brought forward, as the current view on the language structure and functioning is strongly influenced by the use of evidence taken from written texts.

Given the nature of our corpus of data, some remarks concerning the definition and the perception of the norms in local communities, using

dialect as the current form of communication, are added (see chapter II: *Norm and norm infringing in regional speech).*

A work definition of the pragmatic perspective on verbal communication is presented in chapter III *(What is pragmatics?)*, where the idea of a large diversity of conceptual and methodological systems is brought forward. A more detailed discussion concerning the relationship between discourse, conversation, and text, as well as their specific analytical procedures provides evidence for this diversity (see chapter IV: *Discourse analysis, conversation analysis, text linguistics).*

The whole second section is devoted to conversation (B.*Conversation – a typical form of communicative action and interaction).* After a definition of conversation (in relation to the discussion) and a presentation of the basic features of this human activity (chapter I: *A definition of conversation)*, the macro- and micro-structural levels of analysis are set apart. The possibilities of macro-structural analysis are illustrated by a detailed presentation of two well-known descriptive models: the *ethnomethodological* (H. Sacks, E. Schegloff, G. Jefferson et al.) and the *integrative* (W. Edmondson) models. A particular attention is given to the specific forms in which the underlying structure of conversation, its basic units and strategic devices – as presented by the authors of these models – are actualized in our corpus of data (see chapter II: *Descriptive models).*

The possibilities of micro-structural analysis are illustrated by a discussion – based on the data from the same dialectal texts – concerning the deixis (chapter III: *Forms of deixis)* and the politeness strategies (chapter IV: *Politeness strategies).* Our choice is due to the fact that these two micro-structural categories have already been studied using completely different methods. Accordingly, a comparison of the results is possible, and more relevant conclusions about the advantages of a pragmatic approach could be reached.

As the last chapter *(Final remarks)* states, this book should be understood rather as a collection of preliminary studies, part of a comprehensive pragmatics of spoken Romanian. In the absence of a corpus of spontaneous conversations, one cannot assign a general value to the remarks and comments which are presented.
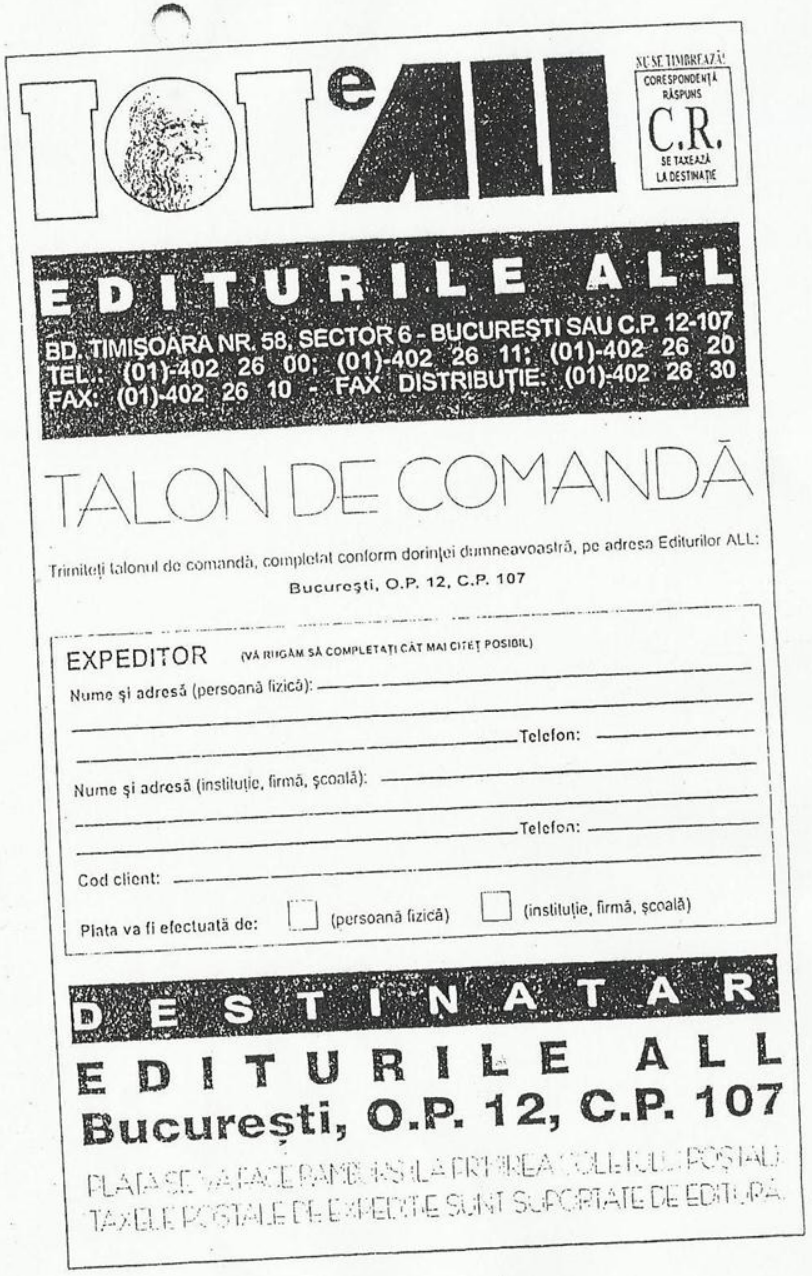
The analysis of a dialectal material has its importance. It brings forward the universal character of the conversational patterns, strategies, and procedures, and accordingly validates the pragmatic models under consideration. Languages, as well as their variants, differ only in the degree and concrete form of actualizing a shared set of structural and strategic possibilities.